

TARTU ÜLIKOOL
Majandusteaduskond
Rahvamajanduse instituut
Majandusteooria õppetool

Dissertatsioon *magister artium*'i kraadi taotlemiseks
majandusteaduses

Nr. ....

Annemari Päll

**SOTSIAALNE KAPITAL: MÕÕTMINE JA SEOS
SOTSIAALMAJANDUSLIKU ARENGUGA EESTI
REGIOONIDE NÄITEL**

Juhendaja: dots Helje Kaldaru

Tartu 2004

Kaitsmine toimub Tartu Ülikooli majandusteaduskonna nõukogu koosolekul 25.
augustil 2004. aastal kell 13.00 Narva mnt. 4 auditooriumis B202

Ametlikud oponentid: Eve Parts, majandusmagister

Dots Triin Vihalemm, *PhD*

Majandusteaduskonna

nõukogu sekretär: dots Kaia Philips, majandusdoktor

Sisukord

Sissejuhatus	5
1. Sotsiaalse kapitali kontseptuaalne raamistik	9
1.1. Sotsiaalne kapital — kapitaliliik ja eraldiseisev uurimisobjekt	9
1.1.1. Käsitluse tekkimine ja areng	9
1.1.2. Sotsiaalne kapital <i>versus</i> inimkapital	13
1.1.3. Sotsiaalne kapital kaasaegses kirjanduses	15
1.2. Erinevad lähenemised sotsiaalse kapitali käsitluses	18
1.2.1. Robert D. Putnami kogukondlik ühiskond	18
1.2.2. Sotsiaalne kapital kasvuteooriates	21
1.2.3. Demokraatia ja usaldus sotsiaalse kapitali kandjatena	24
1.3. Sotsiaalse kapitali liigid	27
2. Analüütilised võimalused sotsiaalse kapitali mõõtmisel	32
2.1. Sotsiaalse kapitali mõõtmine mänguteooria kaudu	32
2.2. Sotsiaalse kapitali indeksid	36
2.3. Sotsiaalse kapitali mõõtmine küsimustike kaudu	41
3. sotsiaalne kapital ja sotsiaalmajanduslik areng eestis	46
3.1. Sotsiaalmajandusliku olukorra lühiülevaade	46
3.2. Sotsiaalne kapital Eesti regioonides	51
3.3. Sotsiaalse kapitali ja sotsiaalmajandusliku arengu seosed	61
3.3.1. Sotsiaalse kapitali ja sotsiaalmajanduslike näitajate korrelatsioonanalüüs	61
3.3.2. Sotsiaalne kapital võimalustest sotsiaalmajandusliku arengu hoogustajana	64
Kokkuvõte	67
Viidatud allikad	72
Lisad	79
Lisa 1 Sotsiaalse kapitali indikaatorid	79
Lisa 2 Valikküsimused “Mina. Maailm. Meedia” ankeedist	81
Lisa 3 Roteeritud komponentide maatriks	84
Lisa 4 Komponentkaalud maakondade lõikes	85

Lisa 5	Sotsiaalmajanduslike näitajate korrelatsioon sotsiaalse kapitali põhinäitajatega	88
Lisa 6	Sotsiaalmajanduslike näitajate korrelatsioon sotsiaalse kapitali faktoritega	89
Lisa 7	Sotsiaalmajanduslike näitajate korrelatsioon sotsiaalse kapitali faktorite koondhinnetega	90
SUMMARY	.....	91

SISSEJUHATUS

“Sinu vili valmib täna; minu oma aga homme. Meile mõlemale oleks kasulik, kui mina täna koos sinuga töötaksin, ja sina mind homme aitaksid. Aga minul ei ole sinu vastu erilist sümpaatiat, ja ma tean, et ka sinul ei ole minu vastu. Seepärast ei hakka ma sinu pärast vaeva nägema, ja kui ma peaksin enda pärast koos sinuga töötama, sinult vastutatu oodates, siis tean, et ma pettun, ja hakkan ilmaasjata sõltuma sinu tänutundest. Seega lasen sinul üksinda töötada; ning sina vastad mulle samaga. Aastaajad vahelduvad; ning me mõlemad kaotame oma saagi, sest meil puudub vastastikune usaldus ja kindlustunne.”

David Hume (18. sajandi Šoti filosoof; viidatud Putnam 2004 vahendusel)

Sotsiaalse kapitali käsitlemine majanduskasvu tegurina on viimasel kümnendil leidnud laialdast tähelepanu. Ometi on sotsiaalse kapitali uuringud alles algusjärgus ning kogu sellealane teave on pigem soovituslike argumentide kogum, mida toetavad mõningad empiirilised hinnangud. Konkreetseid tugevatel alustel põhinevaid järeldusi, mida saaks kasutada näiteks majanduspoliitika formuleerimisel, sotsiaalse kapitali valdkonnas veel ei ole. Sotsiaalse kapitali mõiste väga erinev defineerimine erinevate autorite poolt on eelkõige põhjuseks, miks tekkivad käsitlused on vastakad. Sisulise probleemina on kõige enam raskusi tekitav aga sotsiaalse kapitali mõõtmise. Kui üldjuhul on aktsepteeritud, et sotsiaalne kapital avaldab positiivset mõju ühiskondlikule, sealhulgas ka majanduslikule arengule, siis sotsiaalse kapitali mõõtmisel lähevad autorite arvamused lahku.

Eesti jaoks on sotsiaalse kapitali uurimisvaldkond samuti üsna võõras ning seda on käsitletud eelkõige sotsioloogia probleemistikast lähtuvalt. Lähiaastate arenguid arvestades, eriti aga Eesti liitumist Euroopa Liiduga, muutub Euroopa majandusruumi lõimumine ning koos sellega jätkusuutlikkuse ning sotsiaalse ühtlustumise probleemistik üha päevakajalisemaks ka majandusteadlaste jaoks. Eesti riigi seisukohalt

tuleb hakata esmatasandil arvestama Euroopa Liidu poliitiliste suundumustega, kus jätkusuutlik ja tasakaalustatud majandusareng ning sotsiaalne ühtlustumine on võtmesõnadeks. Teisalt tekitavad suurenev konkurentsipurve ning praegu veel suur lõhe arengutasemetes siseriikliku vajaduse astuda samme sotsiaalmajanduslikult tasakaalustatud arengu tagamiseks. Majandusarengu protsesside põhjuslikkuse ja võimalike mõjutus- ehk sekkumisvahendite uurimine on seega äärmiselt oluline, et anda alusmaterjali just selliste otsuste tegemiseks, mis viivad soovitud tulemusteni.

Peamiseks probleemiks Eesti majandusruumi jätkusuutlikkuse tagamisel on jätkuvalt väga suured erinevused piirkondade arengutasemetes. Siinjuures on tihedalt põimunud majanduslikud ja sotsiaalsed probleemid. Majanduslikult kehvemal järjel olevad piirkonnad (näiteks Ida-Virumaa, Lõuna-Eesti maakonnad) näitavad süvenevaid negatiivseid tendentse ka sotsiaalsfääris (kõrge kuritegevuse määr, alkoholism, narkomaania) (Päll 2003: 453). Seega võib arvata, et kui sotsiaalse kapitali seos sotsiaalmajandusliku arenguga on tugevalt positiivne, siis aitaks mahajäänutes piirkondades sotsiaalse kapitali tugevdamine positiivselt kaasa nii sotsiaalsete kui ka majandusprotsesside arengule.

Käesoleva uurimuse eesmärgiks on olemasolevatele teoreetilistele kontseptsioonidele tuginevalt määratleda sotsiaalse kapitali roll sotsiaalmajandusliku arengu kontekstis ning analüüsida võimalikke seoseid sotsiaalse kapitali kasutamiseks sotsiaalmajandusliku arengu hoogustamiseks Eesti piirkondades. Eesmärgi saavutamiseks on vaja täita järgmised uurimisülesanded.

1. Selgitada sotsiaalse kapitali kontseptsiooni, andes ülevaate vastavast erialakirjandusest, eesmärgiga tekitada uurimistööle taustsüsteem.
2. Analüüsida sotsiaalse kapitali mõõtmismetoodikaid, anda hinnang sotsiaalsele kapitalile Eesti regioonides.
3. Paigutada sotsiaalse kapitali teoreetilised lähenemised Eesti sotsiaalmajanduslikku ruumi, eesmärgiga leida sotsiaalse kapitali ja sotsiaalmajandusliku arengu omavahelisi seoseid.

4. Tuginedes tehtud analüüsile, pakkuda välja võimalusi sotsiaalse kapitali tugevdamiseks, hoogustamaks sotsiaalmajanduslikke arenguprotsesse Eesti mahajäänud piirkondades.

Sotsiaalse kapitali mõiste sai laiemalt tuntuks James S. Coleman ja Robert D. Putnami töödest 90. aastate alguses. Sealt edasi on ilmunud sadu artikleid ja ka hulgaliselt raamatuid, mis käsitlevad sotsiaalse kapitali tekkimist, toimimist, mõju jne. Alates 2002. aastast on Maailmapanga koduleheküljel avatud elektrooniline raamatukogu, kust võib leida temaatilist kirjandust — uuringuid ja artikleid sotsiaalse kapitali erinevate aspektide kohta (The World Bank ...). Maailmapanga sotsiaalse kapitali sektsioon sisaldab kümneid artikleid ja uurimusi sotsiaalse kapitali kontseptsioonist kuni selle mõõtmise problemaatikani (IRIS Center). Maailmapanga uurimisprojektid sotsiaalse kapitali kohta on ühed põhjapanevamad, arvestades majanduslike aspektide kirjeldamist, empiiriliste hinnangute ulatust ja metodoloogia arendamist.

Ühelt poolt jõudsalt arenenud sotsiaalse kapitali uurimisvaldkond on aga teisest küljest ikkagi paigalseisus — ühtset määratlust või kontseptsiooni sotsiaalsele kapitalile, nagu juba mainitud, leitud ei ole. Seetõttu oleneb igast autorist, kuidas ja millised piirid ta sotsiaalse kapitali definitsioonile seab, ja sellest tulenevalt tehakse konkreetsed järeldused. Läbivalt on aga kõikides töedes alustatud Putnamist ja Colemanist (ka nende kriitikast), seejärel defineeritud oma konkreetne kontseptuaalne lähenemine, millele uurimus üles ehitatakse. Põhjusi võib siit leida sellest, et sotsiaalne kapital iseenesest on abstraktne nähtus ja sõltuv väga paljuski kontekstist. Samuti on väga raske anda sotsiaalsele kapitalile arvulisi hinnanguid, sest empiirilised andmed on raskesti kättesaadavad ja mõõtmiskatsed tuginevad sageli erinevatele kontseptuaalsetele ja metodoloogilistele alustele.

Konkreetsema taustsüsteemi loomiseks sotsiaalse kapitali regionaalsele käsitlusele analüüsitakse käesoleva töö esimeses osas sotsiaalse kapitali mõistet, selle arengut ja kontseptuaalseid aluseid erinevate teoreetiliste lähenemiste kontekstis. Seejuures on põhjalikumalt käsitletud Robert Putnami kogukondlikku lähenemist, kuna just Putnami uuringute aluseks on sotsiaalne kapital regioonide arengu seisukohast vaadatuna. Et majanduslikud, sotsiaalsed ja muud ühiskondlikud protsessid on omavahel väga tihedalt

põimunud, käsitletakse esimeses osas veel ka sotsiaalse kapitali rolli majandusteadusest tuntud kasvuteooriate taustal, millele lisanduvad ühiskonna toimimise olulisemad aspektid: demokraatia ja usaldus.

Töö teine osa keskendub sotsiaalse kapitali uurimisel kõige rohkem vaidlusi tekitanud empiirilise hindamise problemaatikale, seal antakse ülevaade tehtud uuringutest ning erinevatest mõõtmismetoodikatest ja nende tulemustest. Käesolevas töös on olulisemad just need sotsiaalse kapitali empiirilise hindamise võtted, mis on rakendatavad Eesti maakondlike andmetega ning mis haakuvad sotsiaalse kapitali kogukondliku käsitlusega. Tagaplaanile jäävad seetõttu meetodid, mis on kasutatavad riikidevahelises võrdluses. Viimane aspekt muudab antud töö seisukohti küll subjektiivsemaks, ent teisalt annab võimaluse analüüsida sotsiaalmajanduslike näitajate ja sotsiaalse kapitali seoseid just Eesti riigi seisukohast lähtudes.

Töö kolmandas osas antakse lühiülevaade sotsiaalmajanduslikust olukorrast ning hinnatakse sotsiaalset kapitali Eesti regioonides. Sotsiaalse kapitali ja sotsiaalmajanduslike näitajate omavahelistest seostest tulenevalt analüüsitakse töö kokkuvõttes võimalusi elavdada mahajäänud piirkondade arengut sotsiaalse kapitali kaudu. Empiirilise analüüsi aluseks on töö esimeses osas käsitletud teoreetilised aspektid ning töö teises peatükis tutvustatud meetodilised võtted. Etteruttavalt võib öelda, et ka Eesti puhul on kõige keerulisem just sotsiaalse kapitali mõõtmine. Spetsiaalselt sotsiaalse kapitali uuringuteks andmeid regulaarselt kogutud ei ole ning olemasolevate andmete hulgast tuleb teha mingisugune valik, mis vastaks kõige enam teoreetiliselt püstitatud eeldustele. Suur tänu tuleb siinkohal öelda Tartu Ülikooli sotsiaalteaduskonnast dots. Triin Vihalemmale ja prof Marju Lauristinile, kelle abi ja nõuannetega said kättesaadavaks ajakirjandus- ja kommunikatsiooniosakonna poolt koos Faktum Uuringukeskusega läbiviidud küsitluse “Mina. Maailm. Meedia” tulemused.

Käesoleva väitekirja koostamine on saanud teoks ETF grandi nr 5369 ning Eesti Mobiiltelefoni sihtkapitali stipendiumi toetusel. Samuti suur tänu töö juhendajale ning grandihoidjale, dots Helje Kaldarule abi ja toetava suhtumise eest töö valmimise käigus.

1. SOTSIAALSE KAPITALI KONTSEPTUAALNE RAAMISTIK

1.1. Sotsiaalne kapital — kapitaliliik ja eraldiseisev uurimisobjekt

1.1.1. Käsitluse tekkimine ja areng

Sotsiaalse kapitali sisu analüüsimiseks tuleb alustada kaugemalt: selle omalaadse kapitaliliigi vormist ja mõiste tekkimisest. Miks siis ikkagi on “sotsiaalne” ja “kapital” kokku liidetud? Miks on vajalik paljude teiste tuntud kapitaliliikide kõrvale justkui segaduse tekitamiseks veel üht?

Füüsilise kapitali kõrvale on juba ammu toodud teisi kapitaliliike, mis erinevalt füüsilisest ei ole kohe käegakatsutavad ega silmaga nähtavad. Ka kapitali klassikalises käsitluses, mis ulatub tagasi kuni Marxi ideoloogiani, on sotsiaalne mõõde sees. Marxi käsitluses tekib kapital kodanlaste (kapitalistid) ja tööliste vahelistest sotsiaalsetest suhetest tootmis- ja tarbimisprotsessi käigus ning seda võib tootmise ja vahetuse kaudu panna kasumit teenima (Lin 2001: 3). Vahetusprotsess, nagu ka tootmine, on aga igal juhul seotud teatava sotsiaalse aktiivsusega (*Ibid*: 7).

Kõige enam levinum mittefüüsilise kapitali näide on inimkapital (oskused, haridus, koolitus Beckeri põhjal) (Becker 1993), nimetada võib ka organisatsioonilist kapitali (organisatsioonide informatsiooniprotsesside süsteem) või üldisemalt ettevõtete tehnoloogia-alast oskusteavet (inglise k. *know-how*) (Routledge *et al* 2002: 168).

Gary Beckeri esile toodud inimkapitali idee on iseenesest väga lihtne: algmaterjalist ehk siis nn “toorest tööjõust” toodetakse õppimis- ja koolitusprotsessi käigus oskustega ja

haritud majandusagent töötaja. Kuna protsess “toorest tööjõust” oskustega töötajani vajab nii aega kui ka ressursse, siis on sellesse protsessi panustamine käsitletav investeeringuna ja omandatud võime elatist teenida käsitletav väljundina (Reder 1967: 97). Inimkapitali rolli sotsiaalse kapitali kontseptsioonis ei tohi kindlasti alahinnata, sest need kaks mõistet on omavahel väga tihedalt seotud, kohati on neid käsitletud isegi kattuvatena. Inim- ja sotsiaalse kapitali sarnasusi ja erinevusi käsitletakse pikemalt punktis 1.1.2. lk 13.

Organisatsioonilist kapitali võib selgitada kui ühiskonnas formaalselt, see tähendab riigi poolt legaalselt tunnustatud, bürokraatliku, reguleeritud ning hierarhilise ülesehitusega organisatsioonide kogumit. Organisatsioonid on impersonaalsed ja nende kaudu on võimalik koguda makse, organiseerida tootmist, pakkuda haridust jne (Rose *et al* 1997: 92). Rose (1997: 93) on selgitanud organisatsioonilist kapitali eraldiseisvana sotsiaalsest kapitalist, kuigi mõõnab, et on ka nn piiripealseid juhtumeid, kus formaalne ehk organisatsiooniline ja mitteformaalne ehk sotsiaalne võrgustik kattuvad. Viimane on tema käsitluses määratletud sotsiaalsete võrgustike kaudu, mille kaudu on võimalik väikesemastaabiliste hüvede ja teenuste loomine. Samas võib aga siin organisatsiooniliseks kapitaliks nimetatut paigutada sotsiaalse kapitali konteksti, nii nagu on toodud sotsiaalse kapitali liigituses joonisel 1.3. lk 30: kõik ühiskonna komponendid (organisatsioonid) hõlmavad endas ja omavahelistes suhetes sotsiaalse kapitali karakteristikuid. Rose'i käsitluse kohaselt võiksid need aga olla käsitletud kui organisatsioonilise kapitali osised.

Sotsiaalse kapitali kui mõiste tõi kasutusse L. J. Hanifan, kes 1916. aastal valis sõna “kapital” rõhutamaks sotsiaalse struktuuri olulisust ettevõtete omanikele ja teistele, kes on majandustegevusega seotud (Routledge *et al* 2002: 168). Kui tavapärase majandusteaduse mõttes on kapital üldiselt mittesotsiaalne ja seotud eelkõige füüsiliste tootmisteguritega, mis on suunatud kasumi tootmisele, siis sotsiaalse kapitali kontekstis tuleb vaadelda majanduslikke protsesse natuke laiemalt kui laialtlevinud loodusliku, füüsilise, finants- ja inimkapitali kaudu (Castle 2002: 332, Fine 2001: 26). Nii annab “kapitali” lisamine majanduslike aspektide lisamisega kaalu juurde sotsiaalvaldkonna käsitlemisele ja “sotsiaalne” lubab kapitali või majanduse kontekstis analüüsida ka neid protsesse, mis ei tulene otseselt füüsilistest teguritest. (Castle 2002: 335) See sotsiaalse

kapitali vaatenurk on käesoleva töö kontekstis määrava tähtsusega, kuna ka siin töös püütakse leida neid seoseid, mis ühendavad sotsiaalmajanduslikke näitajaid ning mida saab kirjeldada sotsiaalse kapitali kaudu.

Üks esimesi autoreid, kes sotsiaalset kapitali süstemaatiliselt kirjeldama ja selle omadusi uurima hakkas, oli Prantsuse sotsioloog Bourdieu, kes defineeris sotsiaalset kapitali kui “tegelike ja virtuaalsete ressursside kogumikku, mis ilmneb indiviidi või grupi puhul mitteinstitutionaalsete suhete ja võrgustike kaudu” (Bourdieu 1980, Narayan, Cassidy 2001: 59, Portes 1998: 3). Varasemas sotsiaalset kapitali käsitlevas kirjanduses on Bourdieu’d peetudki sotsiaalse kapitali kontseptsiooni alusepanijaks (Fine 2001: 53), kuigi tema prantsuskeelsete originaalide tõttu on need esialgu olnud laiemale ringkonnale tundmatud (Portes 1998: 3). Bourdieu 70.–80. aastatel kirjeldatud kontseptsioon on seotud tema teoreetiliste ideedega klassiühiskonnast, milles on eristatavad seosed erinevate kapitaliliikidega: majandusliku, kultuurilise ja sotsiaalse kapitaliga. Need kapitaliliigid omakorda muutuvad kättesaadavaks ja toimivad sümboolse kapitali (inglise k *symbolic capital*) vahendusel. Bourdieu sotsiaalne kapital asetab rõhu konflikti ja võimuküsimustele. Sotsiaalne kapital on sotsiaalse võimuvõitluse ressurss, mis aitab indiviidil saavutada eesmärgi, võimaldab juurdepääsu majanduslikele ressurssidele ning kontrolli sotsiaalse positsiooni üle (Fine 2001: 55–56, Portes 1998: 3, Siisiäinen 2000: 2).

Laiemalt on sotsiaalse kapitali mõiste saanud tuntuks James S. Coleman ja Robert D. Putnami töödest 90. aastate alguses. Coleman ja Putnam käsitlevad keskmises on see, kuidas sotsiaalne struktuur on majandustegevuse tõhususe ja tootlikkuse oluliseks määrajaks. Kuidas individidevahelised suhted, normid ja usaldus aitavad luua koordineeritust ja koostööd, mis edendavad tootlikkust. (Routledge *et al* 2002: 168)

Colemani definitsioon on seotud sotsiaalse kapitali rolliga. Coleman järgi on sotsiaalne kapital sotsiaalse struktuuri üks aspekt, mis “teeb võimalikuks mingite kindlate eesmärkide saavutamise, mis ei oleks võimalikud selle (sotsiaalse kapitali) puudumisel” (Coleman 1990: 300, 304). James Coleman huvitas sotsioloogina eriti sotsiaalse kapitali rolli inimkapitali tekkimise ja hariduslike väljundite kontekstis (Narayan, Cassidy 2001: 59), mida on lähemalt tutvustatud ka järgnevas alapunktis.

Putnami definitsioon on Colemaniga võrreldes praktilisem, sisaldades koordineerimist ja koostööd sotsiaalse struktuuri kontekstis. Putnami teooria seob kokku mittekooperatiivsete mängude teooria (inglise k *non-cooperative game theory*) ning traditsioonilise sotsioloogia käsitluse sotsiaalteadustest, kus normide ja usalduse kaudu seostatud demokraatia tugevus on kaugeleulatuvate juurtega (Rothstein 2003: 49). Putnami käsitluse regionaalne aspekt annab võimaluse kasutada tema lähenemist ka käesolevas töös ning põhjalikum ülevaade sellest antakse punktis 1.2.1. lk 18.

Sotsiaalne kapital on päevakajaline ka institutsiooniökonomikas, kuna institutsioonide omavahelised seosed on kahtlemata üks komponent sotsiaalse kapitali eksisteerimisel. Institutsionaalse vaate kohaselt on nii makro- kui mikrotasand kaasatud sotsiaalse struktuuri kujundamise ning hõlmab ka koostöö, normide ja vastastikuse usalduse arengu (Narayan ja Woolcock 1999:8). Autoritest võib nimetada Williamsoni, Northi, Granovetterit (Castle 2002: 341). Carroll ja Stanfield (2003: 397–402) on sama temaatikat käsitlenud, ent selle nurga alt, kuidas kaasaegne sotsiaalse kapitali teooria institutsiooniökonomika reegleid eirab.

Varasematest autoritest on Portes rõhutanud sotsiaalse kapitali tähtsust erinevates kontekstides, defineerides seda kui “oskust tagada edu võrgustike ja sotsiaalsetes struktuurides osalemise kaudu” (Narayan, Cassidy 2001: 59). Portes (1998: 6) süstematiseerib kogu sotsiaalse kapitali käsitlemise protsessi kolme ossa: (a) sotsiaalse kapitali kasutajad (nõudluse pool), (b) sotsiaalse kapitali allikad (pakkumise pool) ja (c) ressursid.

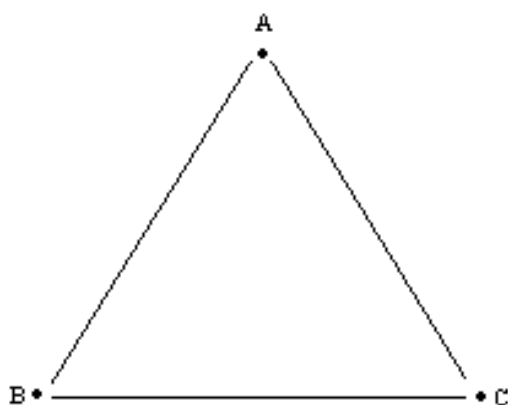
Otseselt kapitalina käsitlemiseks peaks sotsiaalne kapital vastama kapitalile iseloomulikele tunnustele: olema sisendressurss, mis kandub (tootmis)protsessi käigus üle mingile tootmistulemusele, seda peab olema võimalik suurendada investeeringutega ning see peaks kasutamisega kuluma (Kaldaru, Tamm 2003:229). Teisisõnu võiks investeering sotsiaalsesse kapitali kui ressursi suurendada tulemuslikkust mingil turul (Lin 2001: 3). Sotsiaalne kapital kasutades ei kulu, samuti inim- ja organisatsiooniline kapital, küll aga on investeeringute kaudu võimalik tema väärtust suurendada (Kaldaru, Tamm 2003: 229) ja oma olemasolu kaudu peaks ta ressursina ka mingil moel tulemuslikult väljenduma. Seda, et kapital ei ole puhtalt ratsionaalsusest ja

majanduslikest aspektidest sõltuv, võib kapitali toimimist analüüsidest väga lihtsalt selgitada, kas või selle kaudu, et kapitali jaotus ettevõtete või indiviidide vahel on seotud mingi korrapära ehk hierarhia või võrgustikega (Fine 2001: 33–37). Seetõttu võib arvata, et “sotsiaalne” ja “kapital” ei ole kokku liidetud vägivaldselt ning et sotsiaalne kapital ei ole midagi uut või senitundmatut, vaid ainult üks termin, mis lubab uurida erinevaid distsipliine ja ühildada neid ühiskonna toimimise mõistmisel.

1.1.2. Sotsiaalne kapital versus inimkapital

Inimkapitali kasutatakse sageli sotsiaalse kapitali kirjeldamisel kui näidet või abivahendit. Seda ilmselt põhjusel, et inimkapitali kontseptsiooni on põhjalikumalt analüüsitud, kui seda saab öelda sotsiaalse kapitali kohta. James S. Coleman, kes on üks sotsiaalse kapitali ideoloogia põhiautoreid, iseloomustab sotsiaalset kapitali selle toimimise kaudu ja võrdluses inimkapitaliga. Coleman (1990: 304) peab äärmiselt oluliseks asjaolu, et füüsilise kapitali kontseptsioon, mis hõlmab selliseid tavapäraseid tootmistegureid nagu tööriistad ja masinad, on kohaldatav ka inimkapitalile. Nii nagu füüsilise kapitali kaudu saab käivitada tootmisprotsessi, saab inimkapitali kaudu käivitada inimeses oskuste ja teadmiste omandamise protsessi, ning nende mõlema protsessi tulemuseks on mingi toodang kasutamiseks kasulikkuse või heaolu suurendamise eesmärgil. Sotsiaalne kapital aga seevastu tekib inimestevaheliste suhete muutumise käigus ning on sarnaselt füüsilisele ja inimkapitalile tulemuslik.

Sotsiaalse ja inimkapitali eristamiseks toob Coleman äärmiselt lihtsa joonise (joonis 1.1., lk 14), mis iseloomustab suhteid kolme indiviidi vahel (A, B ja C). Inimkapital paikneb kolmnurga tippudes, sotsiaalne kapital aga tippe ühendavatel külgedel. Coleman illustreerib sama joonisega ka väidet, et sotsiaalne ja inimkapital võivad olla teineteisega kaasnevad. Näiteks kui B on laps ja A on lapsevanem, siis B edasise arengu jaoks peab olema kapital nii tipus A kui ka A-d ja B-d ühendavas küljes.

Joonis 1.1. Kolme indiviidiga struktuur: inimkapital asub nurkades, sotsiaalne kapital külgedel (Coleman 1990: 305).

Sotsiaalse kapitali seoseid inimkapitaliga, kus inim- ja sotsiaalset kapitali võib vaadelda nii vastanditena (1) kui teineteist täiendavatena (2), saab iseloomustada järgnevalt (Saraceno 2002):

1. Inimkapital on sotsiaalse edu võti ja põhineb individuaalsetel saavutustel; sotsiaalne kapital on teisese tähtsusega ja suhteliselt piiratud võimalustega (taandub kitsa sihtgrupi probleemidele — tõrjutud, mahajäänud, erivajadustega jne).
2. Inim- ja sotsiaalne kapital täiendavad teineteist ning neil mõlemal on vastastikku võimenduv mõju (i) majanduskasvule (säästmine, ettevõtluskultuur, innovatsioon, konkurents, äri ja turgude organisatsiooniline toimimine, regionaalne areng, tööstusklastrid, tööturg), (ii) sotsiaalsele kontrollile (kuritegevus), (iii) toetusele (hooldus, haritus), (iv) tervisele (suremus), (v) valitsusele, institutsioonidele, demokraatia teostamisele.

Esimesel juhul saavutab indiviid oma eesmärgid iseseisvalt, konkureerides teistega; seega peaks võimalik sekkumine ning poliitilised vahendid olema suunatud üksikisikule. Teise käsitluse kohaselt on indiviid suurema saavutusvõimega, kui ta nii konkureerib kui ka koopereerub teistega, kasutades selleks koostöövõrgustikke ja jagatud väärtushinnangute süsteemi ning oma võimeid; seega peaks poliitika olema suunatud indiviididele ja nendevahelistele suhetele. Inimkapitaliga seoses käsitlevad

sotsiaalset kapitali ka Euroopa Liidu ideoloogid. Nemad eristavad sotsiaalset kapitali indiviidi ja grupi tasandil ning just indiviidi tasandil on sotsiaalne kapital inimkapitali täiendavaks teguriks (Ciccone, Fuente 2002: 89–90). Burt (1997: 339) eristab inim- ja sotsiaalset kapitali kvaliteedi mõiste kaudu: “*kuna inimkapital näitab indiviidide kvaliteeti on sotsiaalne kapital indiviidide vahel loodud kvaliteet*”. Inimkapitali puhul me räägime indiviidi võimekusest, sotsiaalse kapitali puhul aga võimalustest rakendada teadmisi, haritust ja intelligentsi. Ka sellisel juhul on sotsiaalne kapital inimkapitali täiend.

1.1.3. Sotsiaalne kapital kaasaegses kirjanduses

Üldistavalt võib läbi kogu sotsiaalse kapitali kirjanduse eristada kolme peamist ideelist suunda (Durlauf, Fafchamps 2004: 5): sotsiaalne kapital tekitab grupi liikmetele positiivseid välismõjusid (käitub sisendina); need välismõjud tekivad jagatud usalduse, normide ja väärtushinnangute kaudu ning väljenduvad ootustes ja käitumises; jagatud usaldus, normid ja väärtushinnangud tulenevad mitteformaalsetest organisatsioonidest ehk võrgustikest. Seega hõlmab sotsiaalse kapitali uurimisvaldkond võrgustumisel (inglise k *networking*) põhinevaid protsesse, mille kasumlikuks väljundiks on usaldus ja normid.

Kaasaegses akadeemilises kirjanduses käsitletakse sotsiaalset kapitali peamiselt kahest aspektist lähtuvalt, mis eeltoodud üldistuses paigutuvad kahe viimase suuna alla. Esimese kontseptsiooni puhul on sotsiaalne kapital seotud eelkõige ressursidega nagu informatsioon, idee, toetus ehk üldistuses toodud ootused ja käitumine. Need ressursid (kapital) on sotsiaalsed selles mõttes, et nendele ligipääs ja nende kasutamine on määratletud sotsiaalsete suhete kaudu, vastupidiselt füüsilisele (tehnoloogia, materjalid) või inimkapitalile (haridus, oskused), mis olemuslikult on indiviidi omanduses. Peamiste autoritena võib nimetada sotsiolooge Ronald Burti, Nan Lini, Alejandro Portesi, kelle jaoks on indiviidil võimalik saada kasu ja võita heaolus eelkõige läbi (heade) suhete teiste inimestega. Võrgustiku struktuuril — kes suhtleb kellega, kui sageli ja mis tingimustel — on põhimõtteline roll ressurside liikumisel nendes võrgustikes. (Grootaert *et al* 2003: 5)

Võtmepositsioonil olijad, eriti need, kelle suhted seostavad erinevaid gruppe, on suurema sotsiaalse kapitaliga ainuüksi sellepärast, et nende positsioon annab neile parema ligipääsu ja suurema osa ressursidest (Burt 1997: 340). Võrgustikukäsitlus sotsiaalsest kapitalist on suhteliselt kriitiline teiste käsitluste suhtes, eriti selles osas, kus sotsiaalsel kapitalil on avaliku hüvise tunnused ehk siis ei pooldata lähenemist, kus eeldatavast koostööst võiks kasu saada laiem ring kui ainult konkreetse võrgustiku liikmed. Võrgustikukäsitluse puhul ei ole sotsiaalse kapitali avaldumine vaadeldav riigi või ühiskonna tasandil (Narayan ja Woolcock 1999: 8).

Teine (ja enam kasutatav) lähenemine tuleneb poliitikateadlase Robert Putnami definitsioonist, milles sotsiaalne kapital on seotud indiviidi kuulumisega mitteformaalsetesse võrgustikesse ja formaalsetesse ühendustesse, organisatsioonidesse (suhtlemine naabritega, osalemine vabatahtlike liikumistes, parteiline kuuluvus jne) (Grootaert *et al* 2003: 5). Lähenemine keskendub sotsiaalsele kapitalile eelkõige grupi tasandil, uurides (1) kuidas konkreetsed grupid suudavad hoida ja arendada sotsiaalset kapitali ning (2) kuidas sotsiaalne kapital kui ühisvara mõjutab grupi liikmete elujärge (Lin 2001: 22). Seega saab kaardistada ühiskondliku tegevuse ning anda hinnangu ühiskonna ehk ka kodanikuühiskonna tugevusele. Kuritegevus, tervislik seisund, vaesus, töötus – need probleemvaldkonnad on käsitletavad sotsiaalse kapitali (või selle puudumise) algjaotusega ning annab poliitikateostajatele ning ühiskonnategelastele võimaluse otsida uusi sotsiaalse kapitali vorme negatiivsete trendide vähendamiseks (Grootaert *et al* 2003: 5). Seda üsna kitsast, kuid tõesti populaarset lähenemist on Narayan ja Woolcock (1999: 4) nimetanud kogukondlikuks käsitluseks. Selle käsitluse kohaselt on sotsiaalne kapital alati oma olemuselt positiivne nähtus ja mida rohkem sotsiaalset kapitali, seda parem.

Nendest kahest lähenemisest esimene on eelkõige seotud ja kasutatav sotsiaalteadustes, kus uuritakse inimeste ja ühiskonna käitumuslikke aspekte: ootusi, usaldust, võimu, informatsiooni ja positsiooni probleematikat, nende võimalusi ja mõjusid. Kirjeldatud lähenemise iseloomulikuks tunnuseks võib pidada selle tuginemist tunnetuslikele küsimustele. Majandusteaduse kontekstis on eelkõige aga oluline heaolu ja kasulikkuse maksimeerimine, mistõttu ka käesolevas töös on kasutatav ülaltoodud Putnami käsitlusel tuginev lähenemine. Grupi tasandina võib siinjuures vaadelda ühe regiooni

ehk maakonna elanikke, mis omakorda on vaadeldav kogukondliku tasandina. Kui käesoleva töö empiirilise analüüsi tulemusena peaks selguma, kuidas uuritava grupi (regiooni) sotsiaalne kapital mõjutab või on mõjutanud selle grupi elujärge (sotsiaalmajanduslikku olukorda), siis töö järeldustes täidetakse antud lähenemise teine uurimisaspekt, ehk analüüsitakse sotsiaalse kapitali hoidmise ja arendamise võimalusi.

Kogukondliku lähenemise kontekstis on sotsiaalne kapital oluline eelkõige seetõttu, et kaasaegses läänelikus maailmas on selle algupäraseid vormid hakanud kahanema: linnastumise tõttu on nõrgemad sidemed väikestes gruppides, transpordi ja kommunikatsioonivahendite arenedes on muutunud sotsiaalne lävimine. Lähedased ja väikesed koostöövõrgustikud on väheolulised ka avatud ühiskonna ja mittepersonaalse konkurentsi tõttu. Suurte gruppide koordineerimine on aga olemuselt palju keerukam kui sama väikestes gruppides (Olsoni käsitlus). Sotsiaalse kapitali olemus on seega muundunud ning kaasaegne ühiskond selle muutuse tagajärjel eeldatavasti nõrgenenud (Sturgess 2000), kogukondliku sotsiaalse kapitali kasutamisel on aga seetõttu laienenud, et leida võimalusi eelpool toodud negatiivsete trendide vähendamiseks.

Kuna käesolevas töös võetakse aluseks kogukondlik käsitlus (eeldus, et sotsiaalne kapital on positiivse iseloomuga), siis on sotsiaalse kapitali negatiivsed aspektid siinkohal toodud eelkõige illustreerimiseks. Üldjuhul on sotsiaalse kapitali näol siiski tegemist positiivse nähtusega. Positiivse sotsiaalse kapitali teooria kriitika on suunatud võrgustike ja organisatsioonide määratluse vastu. Mis siis ikkagi teenivad tugeva demokraatia või majanduse arendamise huve? On ilmne, et mitte iga organisatsioon ei tooda õiget tüüpi sotsiaalset kapitali. Näitena võib tuua nn „põrguinglite“ probleemi, ehk siis olukorra, kus „liiga“ tugevad sotsiaalsed sidemed ja ühtekuuluvustunne võivad olla pigem hävitusliku kui loova jõuga. On kirjutatud ka sotsiaalse kapitali negatiivsest mõjust innovatsioonile (Cushing *et al* 2002). Teooria probleemiks on see, et ei ole suudetud leida kontseptuaalselt selget definitsiooni, mis teeks vahet „heade ja halbade“ organisatsioonide vahel (Rothstein 2003: 50).

1.2. Erinevad lähenemised sotsiaalse kapitali käsitluses

1.2.1. Robert D. Putnami kogukondlik ühiskond

Robert Putnami töö sotsiaalse kapitali kontekstis on kahtlemata märkimisväärse rolliga kogu kontseptisooni arendamisel ja uurimisel. Ometi on hoolimata tema äärmiselt olulisest tööhulgast, mis kirjeldab sotsiaalsete seoste mõju, leidnud tema töö hulgaliselt kriitikat. Seda eelkõige kohati ebakorrekse või puuduliku teoreetilise käsitluse pärast. (Fine 2001: 90–91)

Samas on tõsi, et ei ole tõenäoliselt mitte ühtegi sotsiaalse kapitali teemat käsitlevat tööd, mis ei sisaldaks viidet Putnamile. Fine (2001: 82–83) nimetab sellist fenomeni terminiga “*benchkin*”, mis tuleneb kahe autori Benjamini ja Kochini nimedest ja nendega seotud afäärist 80. aastate alguses. Nimetatud autorid käitlesid Suurbritannia 30. aastate massilist tööpuudust ja nende tööd kritiseeriti igal võimalikul viisil nii metoodika, andmete kui teooria puudulikkuse pärast. Ometi on nende algselt välja käidud tees, et suuremate tuludega kaasneb tööpuuduse suurenemine kestnud ja kasutusel senini.

Putnami pikaajalise eksperimendi, mis on uurinud institutsioonide ja regioonide arengut, aluseks on 70. aastatel Itaalias toimunud kohalike omavalitsuste reform, kui paljud keskvalitsuse pädevuses olnud õigused anti üle kohalikele regioonidele (Putnam 1993: 3–4). “Nii nagu inimene teostab oma huve erinevate institutsioonide korral erinevalt, nii toimib formaalselt samade institutsioonidega erinevates kontekstides” (samas: 8). Institutsiooniökonomika peamistele seisukohtadele, milleks on (a) institutsioonide võime kujundada poliitikat ja (b) institutsioonide kujundamine ajaloo poolt, lisab Putnam sotsiaalmajanduslikud tegurid. Mida arenenum ehk moodsam on sotsiaalne keskkond, seda paremini institutsioonid toimivad. Sarnane on sotsiaalkultuuriliste tegurite mõju, mida on kirjeldanud ka Toqueville oma raamatus “Democracy in America” (Putnam 1993: 11). “Institutsioonid ei ole mitte ainult reeglid, vaid ka vahendid. [...] Valitsus ei peaks mitte ainult otsustama, vaid ka vastavalt tegutsema.” (Samas 1993: 7–9, 11) Institutsionaalse toimimise mudeliks on (inglise keelne *model of governance*): sotsiaalne vajadus → poliitiline sekkumine → valitsus →

poliitilised valikud → rakendamine. Putnam (1993: 16) vaatleb ühistegevuse ja sotsiaalse kapitali kontseptsiooni ajaloolises ja ratsionaalsete valikute perspektiivis eesmärgiga mõista paremini institutsioonide toimimist ja avaliku sektori mõju ühiskondlikele ning sotsiaalmajanduslikele arenguprotsessidele.

Juba Putnami raamatu sissejuhatavast osast võib tuua teatavaid paralleele Eesti arenguga viimasel kümnendil. Sarnaselt Itaalia regionaalsete omavalitsuste loomisega, mis kõik alustasid samast lähtepunktist, on Eesti taasiseseisvumise algusest kõik regioonid / maakonnad saanud samad institutsionaalsed raamid, ent siiski erinevalt arenenud. Oma osa on ka meil keelelis-kultuurilistel erinevustel erinevates piirkondades (näiteks Ida-Virumaal) ning killustatus piirkondade vahel eristab Tallinna muust Eestist. Ajaloolis-institutsionaalse perspektiivi sissetoomine lubab arvata, et läbi aegade erinevate valitsejate ja kultuuriliste mõjude all olnud Eesti ei saagi olla väga tugeva haldussuutlikkusega, kuna puudub kultuurilis-poliitiline traditsioon, mis oleks eelduseks ühtlasele, jätkusuutlikule ning pidevale arengule. Nii kogukondlik käsitlus kui ka regionaalne aspekt võimaldavad just Putnami töö taustal uurida sotsiaalset kapitali Eestis maakondlikul tasandil ja analüüsida seeläbi sotsiaalse kapitali võimalikku mõju.

Vastukaaluks kriitikutele võib öelda seda, et Putnam on ka ise korduvalt viidanud varasematele ja teistele autoritele, kes samalaadsete temadega on tegelenud, alustades Aristotelesest ja lõpetades Tocqueville'iga. Putnami retoorika isiklike huvide ja demokraatliku vaba ühiskonnakorralduse koosmõjust lisab eelmainitute loogikale ka seose sotsiaalsetes võrgustike toimivate transaktsioonidega, kus mängu tulevad vastastikune usaldus ja majanduslik oportunism. "Tocqueville'i kodanikuühiskonna normid ja väärtused avalduvad ja toimivad iseloomuliku sotsiaalse struktuuri ja tegevuste". (Putnam 1993: 88–89)

Viitega Hume'ile (vt ka tsitaati sissejuhatuses) ütleb Putnam (1993: 163), et koostöö puudumine ei tähenda alati ebaratsionaalsust või rumalust. Mänguteooriast tuntud vangide dilemma näitel on absoluutselt kindla vastastikuse lojaalsuse puudumisel igal ratsionaalsel indiviidil kiusatus saada "jäneseks". Ja kuna osapoolsed eeldavad sarnast käitumist ka teistelt, on tulemus mitteratsionaalne. Üks võimalus on kolmanda osapoole kaasamine. Nii võimaldab riik enda kehtestatud reeglite kaudu teineteist usaldada.

Tsitaat vene anarhist Pjotr Kropotkinilt: “Igaüks enda, riik kõigi eest!” Institutsiooniökonomikast on aga teada, et sunni kasutamine on väga kulukas ja kõigi vajalike eelduste täitmine praktikas ei ole kuigi reaalne. Samas peab ka kolmas osapoolise olema piisavalt usaldusväärne, et mitte muutuda nendeks, kes ühiskonna arvelt “jänest sõidavad”. (samas: 165)

Kui vangide dilemma korral on ainuke stabiilne ja ratsionaalne lahend mittekoostöö, siis koostööd soodustava võimalusena on välja pakutud korduvate mängude võimalust. Koostöö- ja oportunistidilemmade lahendamine sõltub konkreetse mängu laiemast kontekstist. Vabatahtlik koostöö on lihtsam sellises kogukonnas, kus on suurem sotsiaalse kapitali osakaal. See tähendab sotsiaalset kapitali normide ja kodanikuühiskonna võrgustike kujul. “Sotsiaalne kapital viitab sotsiaalse organisatsiooni väljunditele — usaldus, normid ja võrgustikud, mille koordineeritud tegevused suurendavad ühiskonna efektiivsust”. (Putnam 1993: 166–167) Usaldus, normid ja võrgustikud sotsiaalse kapitali väljundina on tavapäraselt avalikud hüvised. Erasektor on seega sotsiaalset kapitali sageli alaväärtustanud ja valdav on alapakkumine (*Ibid*: 170). Putnami argumentatsioonis iseloomustavad grupid ja nendes osalemine sotsiaalse kapitali määra ühiskonnas, kuna just need loovad norme ja usaldust, mis on vajalikud kollektiivse heaolu loomiseks (Lin 2001: 23). Samas aga ei ole inimeste personaalsete kontaktide kaudu loodud usaldus sama, mis üldistatud usaldus (vt mõistet lk 25) ja jääb selgusetuks, et kuidas muutub väikeses grupis osalemine sooviks tegutseda üldiste huvide nimel või sekkuda aktiivselt poliitikasse (Cohen 1999: 220).

Õigustatum Putnami käsitlese arvustustes on tugeva majandusteoreetilise raamistiku puudumine ehk selle kasutamatajätmine. Putnam leiab palju erinevaid kvalitatiivseid ja kvantitatiivseid sotsiaalse kapitali indekseid, kuid neid mehhanisme, mille kaudu sotsiaalse kapitali erinevad mõõdikud näiteks majanduse kasvumäärasid mõjutavad, kirjeldatud ei ole. Nende mehhanismide kirjeldamine tähendaks endogeense kasvuteooria võimaluste kasutamist ja sinna sotsiaalse kapitali lõimimist (Fine 2001: 92–93). Kas ja mil määral seda on tehtud ja millised on võimalused kasvuteooria rakendamiseks sotsiaalse kapitali uurimisel, kirjeldatakse alapunktis 1.2.2.

1.2.2. Sotsiaalne kapital kasvuteooriates

Sotsiaalset kapitali seostatakse sageli avalike hüviste ja avaliku sektori sekkumisega majandusse. Sotsiaalse kapitali seoste uurimisel majandusarenguga, mis on kahtlemata ka avaliku sektori huviorbiidis, oleks loogiline samm paigutada sotsiaalse kapitali kontseptsioon majanduskasvu teooriatesse¹. Seda kas või põhjusel, et sotsiaalse kapitali kontseptsioon on majandusteoreetilise raami puudumise pärast sageli saanud kriitika osaliseks.

Traditsiooniline ehk eksogeenne kasvuteooria põhineb kasvutegurite tootlikkuse mõõtmisel, et anda hinnang kasvule erinevate tegurite panuse kaudu. Sisenditeks on tavapäraselt tööjõud ja kapital, mis tähendab, et kui sisendite kaheprotsendilisel suurendamisel väljund kasvab viie protsendi võrra, jääb kolme protsendi osas kasv selgitamata. (Fine 2001: 115)

Riikide ja piirkondade kasvu uurimisel on sagedamini kasutusel konditsionaalse ehk tingimusliku konvergensti teooria, mis on moodne versioon neoklassikalisest kasvuteooriast. Neoklassikalise lähenemise kohaselt eeldatakse regionaalsete erisuste vähenemist erinevate protsesside tulemusena. Traditsioonilisest lähenemisest erinevalt aga ei eeldata, et erinevate regioonide konvergeerumine toimub täpselt sama tasakaaluseisundi suunas. Samuti ei vaadelda konvergeerumisprotsessi kui üldist muutumatut nähtust, vaid arvestatakse võimalike väliste šokkidega, mis vaatamata konvergensti tingivatele teguritele võivad kaasa tuua erisuste suurenemise. (Armstrong, Taylor, 1999:xviii)

Riikidevahelise konvergensti käsitlemisel on tavapärased uurimisobjektid omandiõigus ja sotsiaalne ning poliitiline stabiilsus, majandusvabadused ning vabaturu olemasolu (Rupasingha *et al* 2002: 140). Lisaks tulemusele, et riikidevaheline ebavõrdsus sissetulekutes pigem suureneb kui väheneb, on leitud, et need riigid, kes on suhteliselt rikkad praegu, on samad riigid, kes on rikkad ka mõne kümnendi pärast (Sala-i-Martin, 1996: 1020). Rupasingha *et al* (2002: 153) on seetõttu konvergensti uurimisel tingimusliku konvergensti teooriast tuletatud mudeli kaudu sidunud *per capita*

---

¹ Siinkohal ei hakata väga pikalt arutlema erinevate kasvuteooriate või töö temaatikat silmas pidades regionaalsete kasvuteooriate olemuste üle. Lähemalt võib nende kohta lugeda autori bakalaureusetööst (Päll 2002: 7–18).

sissetulekud institutsionaalsete ja sotsiaalsete teguritega. USA maakondade näitel on tulemusteks saadud sotsiaalse kapitali oluline seos sissetulekute kasvuga.

Kuni üsna viimase ajani on kasvutegurite tootlikkuse mõõtmine olnud valdavaks kasvu selgitamisel. Viimasel ajal on aga hakatud rohkem tähelepanu pöörama endogeensele kasvuteooriale. Endogeensetes kasvumudelites, mis üldiselt võib liigitada moodsate kasvuteooriate hulka, lisandub kapitali ja ilma oskusteta tööjõu kõrval tootmisfunktsiooni eraldi sisendina inimkapital (Mathur 1999). Siiski on ka inimkapitali lisamisel veel lõplikult lahendamata küsimuseks, miks majanduse kasvumäärad ikkagi erinevad ja miks on tootlikkus nii erinev? Alates 80. aastate keskpaigast on kirjutatud üle tuhande artikli, kus turutõrkeid on püütud selgitada mitte ainult tootmistaseme erinevuste kaudu, vaid ka kasvuerinevuste põhjustena. Turutõrkeid aga on palju, alates tehnoloogia, säästmise ja haridusega seotutest kuni välismõjude, majandusliku ebavõrdsuse ja erinevate mittermajanduslike muutujateni nagu näiteks poliitiline režiim. Sellesse ritta võib lisada ka sotsiaalse kapitali, mis lisatakse regressiooni lisaks sisenditele sõltumatu muutujana, mis teoreetiliselt võiks mõjutada turutõrgete tekkimist. Peamiseks probleemiks sellise lähenemise korral on asjaolu, et kas või ühe muutuja lisamisel endogeensesse kasvumudelisse, muutub selle dünaamika ja võimalik interpretatsioon äärmiselt keerukaks. (Fine 2001: 116)

Ühe võimalusena on Routledge ja Amsberg (2003: 178) välja pakkunud sotsiaalse kapitali lisamise sellisesse kasvumudelisse, kus toimuvad pidevad tehnoloogilised uuendused, mis tavapäraselt eeldavad tööjõu ümberpaigutamist. Tööjõu ümberpaigutamine kui väljund muudab tehingupartnerite kombinatsioone. Antud mudel demonstreerib seoseid sotsiaalse kapitali, tehnoloogilise arengu ja tööjõu mobiilsuse vahel. Täpsemalt öeldes suurendab takistamatu tööjõu liikumine produktiivsust. Mobiilsus aga mõjutab kogukonna struktuuri ja muudab koostöösuhete võimalusi. Tööjõu mobiilsus on teataval määral poliitiline tegur. Selliste regulatsioonidega, mis vähendavad tööjõu mobiilsust (näiteks jäik pensioni- või tööhõivesüsteem) saab riik efektiivse tööjõupaigutuse arvelt sotsiaalset kapitali suurendada. Viimane on siin küll tinglik, sest pigem jäetakse olemasolev sotsiaalne kapital puutumata, kui et luuakse seda juurde. Ja sotsiaalse kapitali parameeter on samuti küsitav, sest kui Putnami järgi on sotsiaalne kapital arengu tõukejõuks, siis mõne teise käsitlemise kohaselt on ta hoopis

selle väljundiks. Endogeense majanduskasvu jaoks oleks vajalik komplekssem mudel, kus inimesed saaksid valida nii kauplemisvõimaluste (sild–sotsiaalne kapital, vt mõistet lk 29) kui transaktsioonide hulga vahel (siduv sotsiaalne kapital, vt mõistet lk 29). Samuti on antud juhtudel kaasatud ainult üks võimalikest sotsiaalse kapitali väljunditest, mis iseloomustavad koostööd korduvate mängude korral. Sotsiaalsete normide osa siin aga näiteks arvestatud ei ole. (Routledge, Amsberg 2003: 188–190)

Sotsiaalse kapitali majandusliku käsitluse roll majanduskasvu teooriates on asjakohane sotsiaalse kapitali ja kasvuteooria käsitluste suhtelise kattuvuse osas: mõlemad käsitlused tuginevad turutõrgetele ning hõlmavad mittemajanduslike muutujaid majandusprotsesside selgitamiseks. Nende käsitluste erinevus aga seisneb selles, et kasvuteooria on tugevasti kinni majandusdistsipliinis, sotsiaalne kapital aga on pärit pigem sotsiaalteadustest ja ei ole rangelt ühe või teise distsipliini raamidesse paigutatav. (Fine 2001: 117)

Mittemajanduslike tegurite mõju majanduskasvule on leitud nii majanduse, sotsioloogia kui regionaalteaduste uuringutest. Erinevate teguritena on toodud sotsiaalkultuuriline käitumine, piirkondlikud käitumismallid lisaks piirkonna geograafilistele ja füüsilistele eripäradele (Rupasingha *et al* 2002: 140). Erinevate tegurite mõju hindamine on olnud üsna pikka aega erinevate valdkondade huviorbiidis, ent just empiiriline pool on see, mis alati raskuseid tekitab ning sisuliselt jõutakse ikkagi olemasolevate andmete paigutamisega formaalsetesse mudelitesse (Fine 2001: 117).

Sellegipoolest ei saa eitada sotsiaalse kapitali ja miks mitte ka muude ajalooliste, kultuuriliste või poliitiliste tegurite mõju olulisust majandusarengu uurimisel. Kui metodoloogilised ja empiirilised raskused ei võimalda joonistada välja üheseid seoseid või kujundada korrektseid mudeleid, saab olemasolevaid seoseid edasi arendades tuletada puhtloogilisigi tulemusi ja teha järeldusi. Üsna triviaalselt väljendudes võib siin tuua välja kas või sellise argumendi, et kui majandusteadlased pööraksid tähelepanu probleemistikule, mis on seotud sotsiaalsfääri, väärtushinnangute jm otseselt mittemajanduslikuga, siis aitaks see tekitada laiemat kõlapinda ka nende hulgas, keda muidu huvitab pigem konkreetsetes rahanumbrites mõõdetav tulemus.

Näitena võib tuua Fukuyama (1995: 103) kirjeldatud jätkusuutlikkuse vajaduse, mille tagamiseks on oluline nii kultuuriline ühtsus kui sotsiaalne planeerimine (inglise keeles *social engineering*). Senise riigipoolse sekkumise tagajärjed ei ole alati võinud olla efektiivsed või ka püsivad. Fukuyama viide kultuuriliste, sotsiaalsete ja moraalsete harjumuste erinevustele lubab tuua paralleeli poliitilises maailmas laialtlevinud terrorismi probleemiga. Sõjakulutused, taastamiskulud, kaitsekulud on need, mida ka Eesti ühiskond kaudselt peab kandma ja mida nende puudumisel saaks kasutada meie palju lähemal seisvate probleemide lahendamiseks. Sotsiaalse kapitali tugevdamine meie oma kogukondade sees ja riigis on seega alustamine iseendast, kuigi probleemistik laiemalt on üleilmse kontekstiga.

1.2.3. Demokraatia ja usaldus sotsiaalse kapitali kandjatena

Ingleharti järgi (1990: 36) on eluga rahulolu ja õnn ning inimestevaheline usaldus seotud suhteliselt kõrgema majandusarenguga ning kõrge üldise usalduse (vt mõistet lk. 23) tase on seotud stabiilse demokraatiaga. Need seosed on lihtsalt vaadeldavad, ent teada ei ole nende mõjutuste suund. Mõistmaks võimalikke sotsiaalse kapitali kujunemise tegureid Eesti seisukohast, tuleb minna ajas tagasi, sest stabiilse demokraatia ajalugu ei ole meil kuigi pikk. Demokraatliku kultuuritraditsiooni ja võrgustike puudumisele endistes kommunistlike riikides on viidanud ka Putnam (2004), seda just rõhuasetusega võrgustikele, kui ühele peamisele kiiresti arendatavale sotsiaalse kapitali väljundile. Kommunistliku ühiskonna võrgustikke nende institutsionaalses raamis iseloomustab tabel 1.1.

Tabel 1.1. Kommunistliku ühiskonna võrgustikud

Institutsionaalne raamistik	Kommunism/totalitarism	Käsumajandus
Kollektiivsed väljundid	Partei ja riigi kontroll/kollektivism	Defitsiidimajandus
Individaalsed probleemid	Usaldus ja identiteet	Püüd omandada hüviseid
Indiviidi investeering	Teadlikult nõrgad seosed nišside vahel	Ajutised ehk “varustamisvõrgustikud”
Võrgustiku tulemused/tagajärjed	Nišid: väikesed, tugevad seosed, homogeensed, eraldatud nõrkadest seostest	Ajutised võrgustikud: väikesed, nõrgad seosed, heterogeensed, avatud, eraldatud niššidest

Allikas: Fläp. Völker, 2003:33

Kommunistlikus ühiskonnas avaldus sotsiaalne kapital eelkõige indiviidide ja väikeste gruppide vahelisel tasandil, mida sotsiaalse kapitali liigituses on nimetatud tugevateks ja nõrkadeks seosteks. Suletud ühiskonna kohta kasutatakse mõistet *nišiühiskond* — olukord, kus inimesed tekitavad poliitikat mittepuudutavates suhetes ja eraelus n-ö nišše, kus arutatakse avalikke probleeme. Niššidesse kuuluvad ainult ja ainult need inimesed, keda usaldatakse ning kellega arutatakse ka eraelulisi probleeme. Sellised nišivõrgustikke iseloomustab eriti nende väiksus, suletus, suur transaktsioonide arv ja sinna võrgustikku kuuluvate inimeste seotus näiteks tööalasel. (Fläp, Völker 2003: 29)

Sellises nišiühiskonnas võivad küll riskid olla hästi maandatud, kuid ühiste poliitiliste või majanduslike huvide saavutamiseks peavad usalduspiirid olema laiemad ja usaldus kui selline olema üldistatud iseloomuga² (Offe 1999: 79). Kogukondlikust sotsiaalsest kapitalist kommunistliku ühiskonnakorralduse tingimustes seega kõnelda ei saa, mistõttu võib ka Eesti ühiskondlik-poliitilist arengut silmas pidades eeldada, et kogukonna tasandil sotsiaalne kapital on meil vähene ja väljaarenemata.

Tabel 1.2. Materialistlikud *versus* postmaterialistlikud väärtused

Materialism	Postmaterialism
Töökoha kindlustamine ja kõrged sissetulekud.	Oluline pigem elukvaliteet (huvitav ja tähenduslik töö) kui majanduskasv.
Maksimeeritakse sissetulekuid	Maksimeeritakse staatust, mitte sissetulekuid.

Allikas: Inglehart 1990: 162.

Demokraatiaga on tihedalt seotud väärtushinnangud. Max Weber näiteks väitis, et kiire majanduskasv on seotud kalvinistliku protestantismi levikuga ja sellest tulenevate kultuuriliste muutustega (Inglehart 1990: 49). Inglehart (1990: 53) aga pakub välja üldisema teesi, et traditsiooniliste kultuuriliste barjääride ületamisel on võimalik majanduse moderniseerimine. Sotsiaalne mobiilsus võimaldab majanduslikke uuendusi ja seega ka rikkuse akumulereerumist. Kuigi kaasaja majanduskasv on globaalse iseloomuga, ei saa väita, et protestantlik eetika oleks kuhugi kadunud. (Inglehart 1990:

² Üldistatud usalduse peamiseks tunnusteks on optimism ja kontroll ja sellele ei ole iseloomulik tuginemine isiklikele kogemustele. Näiteks sotsiaalse kapitali negatiivsete vormide puhul (Ku Klux Klan, maffia jne) on tegemist usaldusega ainult nende vastu, kes mõtlevad nišisiseselt ühtmoodi. Uslaner isegi ei nimeta seda sotsiaalseks kapitaliks, mis Putnami “positiivse sotsiaalse kapitali” kontseptsiooni arvestades on üsna mõistetav. Üldistatud usaldus tähendab erinevuste tolereerimist. (Uslaner 1999: 125, 2003: 83) Seda võib defineerida ka kui usku seaduslike institutsioonide loodud normidesse, solidaarsuse ja vastastikuste normide põhimõtetele ning kindlust, et need toimivad nii eliidi kui keskmiste kodanike huvides (Cohen 1999: 220).

60). Eesti ühiskonnas on viimasel ajal samuti palju arutelusid eetika ja väärtushinnangute teemal just seoses majandusarengu ja heaoluga.

Nõukogude Liidu lagunemine ja poliitilised muudatused 70.–80. aastatel mujal maailmas on paljude vaatlejate sõnul osa globaalsest demokraatia trendist. Samuel Huntingtoni järgi on see nime saanud kui “demokraatia kolmas laine”. (Badescu, Uslaner 2003: 1)

Ingleharti (1990: 428) käsitluse kohaselt oli selge, et Nõukogude Liidu konkurentsivõimelisemaks muutmiseks avatuse kaudu, pidi kaasnema kommunikatsiooni suurenemine ja hierarhia vähenemine. Ühiskonna arenguks on vajalik pluralistlik ühiskond ning arenenud tehnoloogia vajab kõrgelt haritud tööjõudu. Haritud inimesed ei ole aga kergesti juhitavad, nii nagu näeb ette nõukogude ideoloogia. Innovatsioon on seega arenguks väga oluline. Oma olemuselt nõuab innovatsioon autonoomset indiviidi ja saab toimuda ainult vabas ühiskonnas. Majandusarengu ja sotsiaalsete tagatiste võimaldamine suurendab majanduslikku kindlustatuse tunnet, mis omakorda toob kaasa muudatuse materialistlikest postmaterialistlike väärtushinnanguteni. Sarnased arengud arvas Inglehart toimuvat ka Nõukogude Liidus (1990: 429). Tagantjärele on oluline ülalkäsitletu väljatoomine, sest paljuski on need arengud nüüdseks juba toimunud ja võib väita, et Ingleharti käsitluse idee on väga täpselt kehtinud ja kohaldatav ka Eesti ühiskonna jaoks.

Teiseks oluliseks faktoriks demokraatia ja demokraatlike väärtushinnangute kõrval on usaldus, mida peetakse üheks peamiseks kui mitte kõige olulisemaks sotsiaalse kapitali väljundiks. Usalduse fenomen iseenesest aga on kõrvutatav selliste nähtustega nagu tunnustus, kindlustunne, sotsiaalne ühtsus, kodanikuühiskond jne. “Usaldus on kõige esmane näide kultuurilisest ja moraalsest ressursist, mis võimaldab mitteformaalseid sotsiaalse koordineerimise mudeleid.” Formaalset koordineerimisevahendid nagu raha (turud), võim (poliitika ja riigivalitsemine) ja teadmised, mis moodustavad inimkapitali, täielikku koordineerimismehhanismi ei taga. Seega tuleb mängu usaldus ja sotsiaalne kapital (Offe 1999: 42–43). Siin võib veel kord tulla tagasi sissejuhatuses toodud tsitaadile, mis võtab ühtmoodi kokku nii usalduse ja sellega seotud riskid kui sotsiaalse kapitali olemuse, mida me usalduse kaudu või(ksi)me realiseerida.

Nii nagu demokraatiaga on postkommunistlikes riikides (st ka Eestis) suhteliselt vähesed kogemused, kehtib sama ka usalduse kohta. Üleminekuajal on inimesed ühtmoodi pessimistlikud tuleviku suhtes ja tunnevad end abituna selle muutmise osas. Pessimism aga tekitab usaldamatust ja see omakorda ühiskondlikust aktiivsusest hoidumist. Mõnede inimeste jaoks on eluaegsed pettumused ja luhtunud ootused tekitanud täieliku usaldamatuse tunde. (Uslaner 2003: 83)

Lääneriikides on Uslaneri (2003: 84, 86) hinnangute põhjal tugev seos usalduse ja majandusliku ebavõrdsuse vahel. Sama seos on aga veelgi tugevam Kesk- ja Ida-Euroopa riikides, mille selgituseks on pakutud, et kommunistliku ühiskonna ebavõrdsus oli pealesunnitud riigi poolt, mitte aga tekkinud normaalsete sotsiaalsete suhete ja turujõudude tulemusena.

Nagu ka juba eelpool mainitud, võib usaldus luua majanduslikku edu ja vastupidiselt — vaesus võib luua usaldamatust. Tuues seoseid mänguteooriaga, on usalduslik ühiskond kui mängukeskkond, kus puudub eksploateeriv käitumine. Usalduslik keskkond on seotud kõrgema haridustasemega, postmodernistlike väärtushinnangutega ja samuti protestantliku usutraditsiooniga. (Inglehart 1999: 89)

Et nii demokraatlikud väärtused kui ka usaldus on sotsiaalse kapitali puhul positiivseteks teguriteks ehk avaldumisvormideks, on üks võimalus sotsiaalmajanduslikku arengut stimuleerida just nende tegurite kaudu. Sama ideoloogiat toetab ka sotsiaalse kapitali kogukondlik käsitlus (vt ptk 1.1.3., lk 16–17).

1.3. Sotsiaalse kapitali liigid

Sotsiaalse kapitali käsitlustest tulenevalt on võimalik sotsiaalset kapitali jaotada väga erinevalt. Üks lihtsamaid ja traditsioonilisemaid jaotusi on jagada sotsiaalne kapital mikrotasandil avalduvaks ehk *horisontaalseks* või erakapitaliks ja makrotasandiga seonduvaks ehk *vertikaalseks* või valitsuse kapitaliks (Parts 2003: 249, The World Bank...).

Vahet võib teha ka sotsiaalse kapitali struktuuralse ja kognitiivse aspekti vahel, kusjuures erinevad aspektid avaldavad mõju sotsiaalsele kapitalile endale ja sellest

tulenevalt ka indiviidile (Kaldaru, Tamm 2003: 230). Sotsiaalse kapitali mõõtmisproblemaatikast tulenevalt, mida pikemalt käsitletakse töö teises osas, saab struktuuraset sotsiaalset kapitali paigutada lihtsamalt mõõdetava ehk siis tegelikke formaalseid või mitteformaalseid struktuure kirjeldava sotsiaalse kapitali kategooriasse. Äritegevuste võimaluste kontekstis on sellest doktoriväitekirja kaitsnud Vesa Puhakka (2002). Struktuuraset sotsiaalset kapitali on vahel sõltuvalt käsitletavast aspektist nimetatud ka korporatiivseks sotsiaalseks kapitaliks (Gabbay, Leenders 1999: 3) või ka organisatsioonide sotsiaalseks kapitaliks (Lee, Pennings 1999: 45–46)³.

Kognitiivse sotsiaalse kapitali käsitluses on kirjeldatud emotsioonide rolli, kus sotsiaalne õppimine ja normid mõjutavad meie käitumist (Schmid 2000: 160). Kognitiivne sotsiaalne kapital on seotud tunnetusega ja tugineb teatud subjektiivsetele hinnangutele, mille arvuline mõõtmine ei saa kunagi olla lõpuni korrektne.

Avaldumistasandi ja -vormi järgi kombineerides võib sotsiaalse kapitali liigitusi paigutada nende ühiskondliku rolli järgi, nagu on toodud tabelis 1.3. Lisaks on siia toodud veel ka meso- ehk grupi tasandil avalduv sotsiaalne kapital, kus põrkuvad riiklikud ja erahuvid ning kokku saavad eri tasandite sotsiaalse kapitali vormid (Kaldaru, Tamm 2003: 230).

Tabel 1.3. Sotsiaalse kapitali liigid avaldumistasandi ja -vormi järgi

Avaldumistasand / Avaldumisvorm	Makrotasand	Mesotasand	Mikrotasand
Struktuurane	Riiklikud institutsioonid, seadustes sätestatud reeglid	Grupid (ametiühingud, kutseliidud, ametlikud kokkulepped)	Kohalikud institutsioonid, võrgustikud
Kognitiivne	Haldussuutlikkus (inglise k <i>governance</i>)		Mitteformaalsed normid ja väärtushinnangud

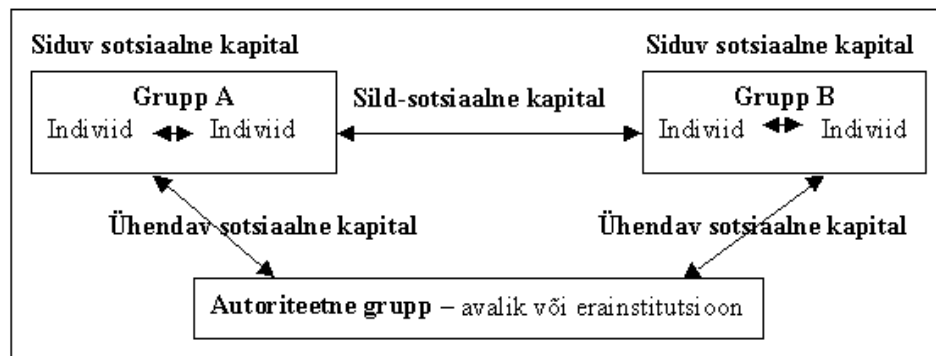
Allikas: Kaldaru, Tamm 2003: 230.

Grootaert jt (2003: 5) on Maailmapanga uurimisgrupi arvukate tööde tulemusena kirjeldanud sotsiaalset kapitali tuues selle avaldumistasandite ja -vormide asemel liigitusse iseloomustava tunnuseks nende tasandite omavahelise seostatuse:

³ Vaata ka mõistet “organisatsiooniline kapital” lk 10. Autori märkus.

- 1) siduv (inglise k *bonding*) sotsiaalne kapital;
- 2) sild-sotsiaalne kapital (inglise k *bridging*);
- 3) ühendav (inglise k *linking*) sotsiaalne kapital.

Iseenesest ei sisalda toodud jaotus (joonis 1.2.) uusi dimensioone sotsiaalse kapitali avaldumistasanditesse või -vormidesse, vaid pigem eristab mikro-, makro- ja mesotasandi sotsiaalse kapitali avaldumisvorme erinevat liiki gruppide vahel avalduvaks sotsiaalseks kapitaliks ning on vähem seotud ühiskonna ülesehitust järgiva jaotusega (nii nagu on toodud tabelis 1.3. või joonisel 1.3.). Selline jaotus sobib olemuslikult pigem sotsiaalse kapitali võrgustikukäsitluse konteksti, ent on kasutatav ka kogukondliku käsitluse kontekstis.

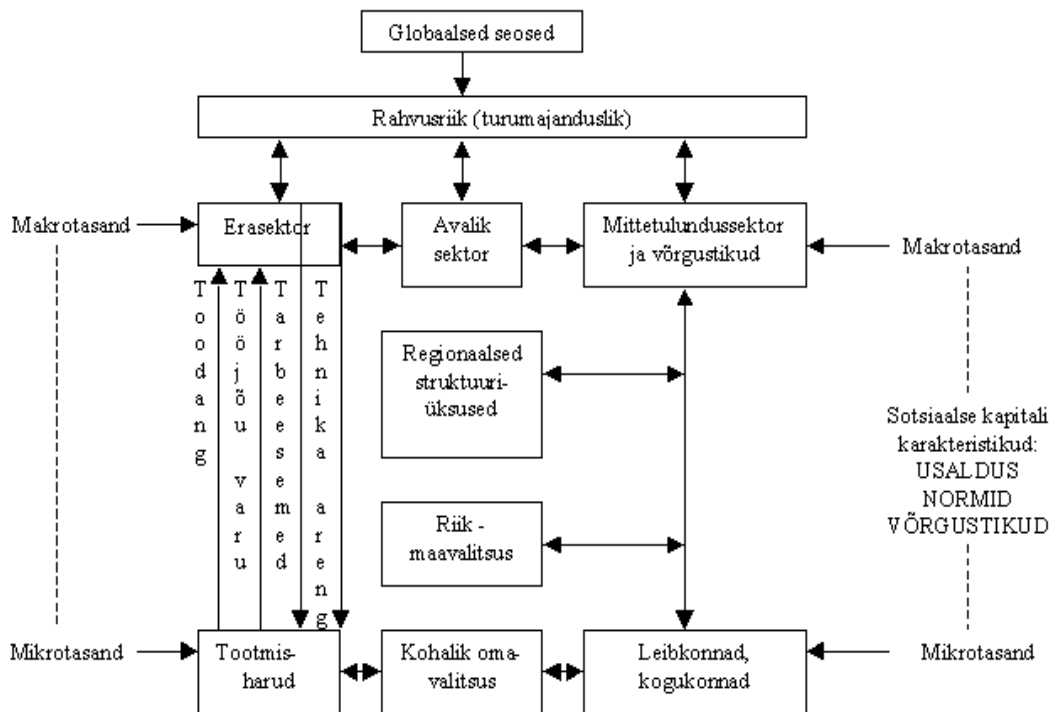

Joonis 1.2. Sotsiaalse kapitali liigid. Autori joonis Crootaert *et al* 2003 järgi.

Siduv sotsiaalne kapital väljendub seostes sarnaste demograafiliste näitajatega inimeste vahel: perekond, töökaaslased, naabrid, sõbrad; sild-sotsiaalne kapital ühendab omavahel erinevate kogukondade või algselt siduvate suheteta inimesi (Grootaert *et al* 2003: 5). Varasemast ajast on siduvat ja sild-sotsiaalset kapitali nimetatud ka vastavalt tugevateks ja nõrkadeks seosteks (inglise k *strong and weak ties*) (Woolcock 1999: 7).

Kolmas, hiljuti pakutud definitsioon, on ühendav sotsiaalne kapital, mida on defineeritud kui seost indiviidi ja autoriteeti omavate inimeste vahel, olgu selleks siis avaliku sektori või erasektori autoriteetid, vastavalt näiteks poliitikud ja pangad (Woolcock 1999: 7–8). Kui sild-sotsiaalne kapital on peamiselt horisontaalne, siis ühendav sotsiaalne kapital on vertikaalse iseloomuga ehk seob inimesi eri (võimu)tasandite vahel (samas).

Joonisel 1.3. on toodud sotsiaalse kapitali liikide ja seoste omavaheline paigutus, lähtudes ühe riigi seisukohast. Selle kolm keskmist veergu on jaotatud ühiskonnas aktsepteeritud ja formaalselt tunnustatud tegevusvaldkondadeks. Sotsiaalse kapitali uurimisobjektiks on nende veergude omavahelised seosed, mida saab paigutada kolmedimensioonilisse raamistikku sarnaselt joonisel 1.2. (lk 29) toodud üldistusele. (Castle 2002: 343–344) Suhteliselt vähelevinud käsitlus hõlmab endas globaalset sotsiaalset kapitali (inglise k *global social capital*), mis tähendab rahvusvahelisi võrgustikke, suhteid ja organisatsioone (Streeten 2002: 15).

Joonis 1.3. Sotsiaalne kapital rahvusriigi näitel: mikro- ja makrotasand (Castle 2002: 341).

Üldistavalt võib sotsiaalset kapitali mis tahes teoreetilisest kontekstist tulenevalt jaotada sotsiaalse kapitali avaldumistasandi ja avaldumisvormi kaudu. Avaldumistasand näitab ära, kus sotsiaalne kapital paikneb ehk siis seda, kes on sotsiaalse kapitali kui ressursi valdajaks (nõudluse pool), avaldumisvorm aga kirjeldab seda, mis on see konkreetne näitaja, mille alusel sotsiaalset kapitali hinnatakse. Avaldumisvormid ehk siis sotsiaalse kapitali erinevad aspektid (olgu siis struktuuraalsed või kognitiivsed) on aga need, mille

osas nagu eelpool mitmel korral mainitud, puudub autorite seas üksmeel. Sotsiaalse kapitali avaldumisvormide loetelu võib olla vägagi pikk, erinevatest dimensioonidest enamlevinumad on need, mida on ka eelmistes peatükkides lähemalt kirjeldatud: usaldus, koostöö, võrgustikud, normid jne (vt ka joonis 2.2. ptk 2.3., lk 42) .

2. ANALÜÜTILISED VÕIMALUSED SOTSIAALSE KAPITALI MÕÕTMISEL

2.1. Sotsiaalse kapitali mõõtmine mänguteooria kaudu

Nagu eelnevast teoreetilisest taustast eeldada võib, on sotsiaalse kapitali mõõtmiseks konkreetseid mudeleid konstrueerida äärmiselt keerukas. Et vastavaid näiteid on raske tuua, siis peatutakse lähemalt Routledge *et al* (2003: 170–173) pakutud variandil, mis on üks omapärasemaid. Sagedamini kasutatakse sotsiaalse kapitali mõõtmisel olemasolevate majandusnäitajate indekseerimist või siis hinnangute andmist erinevatele sotsiaalse kapitali näitajatele küsitlustega saadud andmestike põhjal, millest tuleb juttu järgmistes alapunktides.

Kaasaegse majanduse toimimise eeldusteks peetakse jätkusuutlikkust ja mittehierarhilisi koostöösuhteid. Iga majandusliku tehingu korral on alati tegemist mingil määral vabatahtlikkusega või ootusega, kuigi Coase ja majandusteadlased on transaktsioonikulude põhjendusel sellele küll vastu väitnud. Majandusteadlaste arvates on alati tegu puhta ärihuvi või kasumlikkusega, mis reguleeritakse lepinguliste suhetega. Samas on selge, et ka kõik lepingulised suhted eeldavad mingit eelduste või ootuste olemasolu. (Sturgess 2000: 58)

Viimased aga viitavad võrgustikele ja suhetele majandusagentide vahel, mistõttu on igati põhjendatud autorite kasutatud mänguteooria ja ratsionaalse valiku teooria ühendamine sotsiaalse kapitali uurimiseks. Mänguteoorial põhinev võrgustike suhtlemist iseloomustav sotsiaalse kapitali mõõtmise meetoodika on väga paljuski põimitud ja kattuv institutsiooniökonomikast tuntud lähenemistega. Antud töö kontekstis neil aga lähemalt ei peatuta.

Routledge ja Amsberg (2003: 170) on toonud lihtsa mänguteoreetilise mudeli kirjelduse, mis selgitab sotsiaalse kapitali olemust. Mudelis on M kogukonda N_m indiviidiga. Ühes kogukonnas võivad inividid igal perioodil, $t \in \{0, 1, \dots\}$, teha tehinguid kellegagi oma kogukonnast. Eesmärgiks on maksimeerida tulemused oma eluea jooksul. Igas transaktsioonis osaleb kaks agenti, kes valivad sõbraliku (koopereeruv ehk c) ja mittesõbraliku (ekspluateeriv ehk d) maneeeri vahel. Tulemused vangide dilemma järgi on toodud tabelis 2.1. Antud struktuur hõlmab näiteks lepingukuluseid. Sõbraliku tehingu korral kulutatakse vähem ressursse formaalsetele lepingutele. Mittesõbraliku tehingu korral püüavad aga osapoolsed igal juhul teist üle trumbata ning ressurss kulutatakse lepinguliste suhete arendamisele.

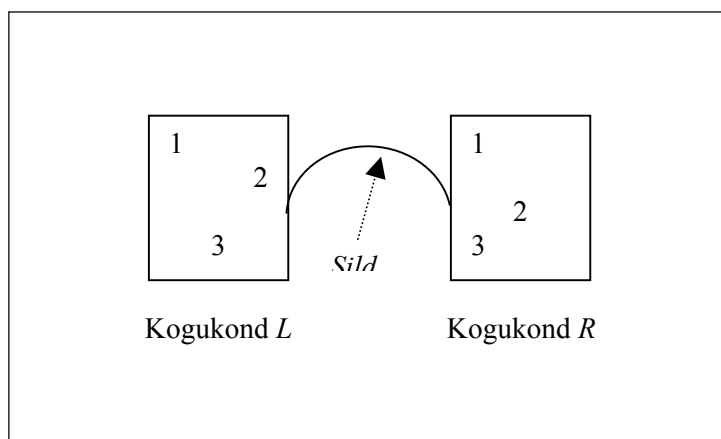
Tabel 2.1. Tehingu tulemused ühe tehingu kohta

	Indiviid A	Indiviid B
c	c (2, 2)	d (0, 3)
d	(3, 0)	(1, 1)

Allikas: Routledge et al 2003: 171. Tehingutulemused on näidatud (indiviid A , indiviid B). Konkreetse arvud on toodud selguse huvides ja ilma üldistusest tulenevate kadudeta.

Sotsiaalse kapitali spetsiifiliselt tehakse veel rida mänguteoreetilisi eeldusi. Nii näiteks defineeritakse antud käsitluses, et sotsiaalne kapital on sotsiaalne struktuur, mis soodustab koostööd. Sotsiaalne kapital esineb kogukonnas, kus sõbralik mängustrateegia on tasakaalupunktiks. See kehtib mudelis mõlema tehinguosapoolle jaoks ja nende kohtumise tõenäosus peab olema piisavalt suur. Koopereeruvad tehingud sõbraliku mängustrateegia korral saavad olla tasakaalupunktiks niikaua, kuni kõik inividid hindavad tulevikus tehtavat koostööd rohkem kui ühekordsest ületrumpamismängust (inglise k *exploitive game*) saadavat kasu (olukord, kus üks mängib d , samal ajal kui teine mängib c). Koostööd soodustavaks strateegiaks mõlema agendi jaoks on strateegia, mille puhul agent B mängib niikaua c , kuni kõik agendiga A seotud mängud on tulemusega (c, c) ja vastupidi. Kui aga tulemus on midagi muud, mängib d . Ja kui kõik antud strateegia mängud on tasakaalupunktiks, siis on see näide sotsiaalsest kapitalist. Teisisõnu on mingil perioodil kogukonnas M seda rohkem sotsiaalset kapitali, mida rohkem tehinguid tehakse kahepoolselt sõbralikku mängustrateegiat kasutades. (Routledge, Amsberg 2003: 171)

Selline sotsiaalse kapitali hindamise võimalus mänguteooriast tulenevate vahenditega on küll teoreetiliselt hästi tõlgendatav, kuid praktikas suhteliselt raskesti rakendatav. Kõige lihtsamalt võiks selle meetodi kasutamine olla rakendatav teoreetilistest lähenemistest võrgustumisel põhineva sotsiaalse kapitali käsitlusega (ptk 1.1.3., lk 15–16). Sellisel juhul saab anda hinnangu sotsiaalsele kapitalile mingi võrgustiku sees (ehk ka kahe võrgustiku vahel) toimuvate transaktsioonide (tehingute) iseloomu järgi. Võrgustikuks võib seejuures olla nii kogukond kui grupp, transaktsioonide iseloom väljendub aga mängustrateegia näol. Kogukondliku lähenemise puhul aga ei ole niivõrd oluline tehingute iseloom (sõbralik mängustrateegia), vaid nende tehingute hulk ja (sotsiaalse kapitali) avaldumisvorm. Järgnevas näites on küll arvestatud tehinguvõimaluste hulgaga, mõõtmaks sotsiaalse kapitali, ent kui püüda selliselt empiirilisel sotsiaalset kapitali hinnata, siis pelgalt tehingute arvu ja mängustrateegia kirjeldamine jääb liiga üldiseks.⁴

Joonis 2.1. Kahe kogukonna näide. Kahes kogukonnas L ja R on kummaski $N_L = N_R = 3$ indiviidi (numbrid tähistavad indiviidide arvu). Igal indiviidil on kindel hulk tehinguvõimalusi perioodi kohta. Silla ehitamine ühendab kaks kogukonda. Allikas: Routledge *et al* (2003: 173).

Finantsiliselt tulusad tehingud võivad sotsiaalset kapitali vähendada/lõhkuda. Sarnaselt võib tehinguvõimaluste suurenemine mõjutada tasakaalu, mis tingimustes tehingud tehakse ja seega avaldada mõju sotsiaalsele kapitalile. Grootaert (1998: 17–18) on

⁴ Tehingute hulga ja mängustrateegia kaudu ei saa mõõta sotsiaalse kapitali neid avaldumisvorme, mis ei avaldu otseselt transaktsioonides (näiteks usalduse määr). Samuti ei ole erinevat tüüpi tehingud eristatavad, mis muudab aga tulemused praktikas kasutamiskõlbatuks. Autori märkus.

praktilise mõõdikuna transaktsioonide arvu mõjutavaks näitajaks majapidamiste tasandil pakkunud välja agentide omavahelise kauguse. Seda võib mõõta elanike tiheduse kaudu. Mida suurem on majandusagentide omavaheline kaugus, seda väiksem on transaktsioonide arv ja seda kallimaks üks transaktsioon muutub. Ettevõtete korral saab aga mõõta korduvate transaktsioonide suhet kogu transaktsioonide arvu. Näiteks võivad ettevõtted oportunismi soovil korduvaid tehinguid piirata, väheste tehinguvõimaluste korral aga näiteks suurendada, mis on suurema sotsiaalse kapitali indikaatoriks. Joonisel 2.1. (lk 34) on toodud selle kohta näide kahe kogukonna varal.

Algselt on kaks kogukonda eraldatud ja kogukonna L kolm indiviidi ei kauple kolme R kogukonna liikmega. Sild, mis lubab elanikel liikuda L kogukonnast R kogukonda või vastupidi, muudab sotsiaalset struktuuri (näiteks suurendab tehinguvõimalusi) ja avaldab seega mõju ka sotsiaalsele kapitalile. Sotsiaalne kapital võib väheneda, kuna tehinguvõimaluste hulk suureneb, aga ei mängita sõbraliku strateegiaga, kuna uued inimesed ei ole tuttavad. Samas on võimalus ka suurendada isiklikku heaolu, kolides ühest kogukonnast teise (suureneb indiviidi tehinguvõimaluste hulk), samas kogukonna heaolu aga kannatab, kuna tehinguvõimaluste hulk kogukonna sees väheneb (tehingutele teise kogukonna liikmetega lisanduvad kulutused, nt transpordile). Samas võib silla ehitamisest võita selle ehitanud ettevõtja, kes hakkab silla kasutamise eest maksu küsima. Tema sotsiaalse kapitali lõhkumisest ei kaota. (Routledge, Amsberg 2003: 173)

Sarnaselt sotsiaalse kapitali mõõtmisele eraldi näitajana on Routledge *et al* (2003: 178) paigutanud sotsiaalse kapitali kasvumudelisse. Kasvumudeli puhul koosneb majandus ühest kogukonnast ja paljudest indiviididest (agentidest), kes on võrdselt jagunenud ühikulisel ringjoonel. Indiviidi paigutusest ringjoonel oleneb, kellega ja kui efektiivselt ta tehinguid teeb. Väljundiks on kolmest tegurist — tehnoloogia, töö ja tehingutest saadud ressursid — koosnev toodang. Indiviidide paigutuse efektiivsus oleneb tehnoloogilistest šokkidest, mis mingi tõenäosusega igal perioodil esinevad. Tehnoloogilisele šokile aga järgneb majanduskasv, mis muudab optimaalset paigutust antud majanduses ehk ringjoonel ning sellest tulenevalt on inimestel soov oma asendit muuta, et taas võimalikult kasumlikult tegutseda. Sotsiaalne kapital avaldub siin

sarnaselt lk 33–34 toodud mudelile tasakaalupunktis, mille eeltingimuseks on sõbralik ehk koostööd eeldav mängustrateegia.

2.2. Sotsiaalse kapitali indeksid

Sotsiaalse kapitali kogukondlikust lähenemisest tulenevalt (vt ptk 1.1.3., lk 16–17) võib sotsiaalse kapitali mõõtmiseks anda hinnanguid kodanikuühenduste tugevusele ja tegevusele: liikmelisus, organisatsioonide arv elanike kohta, koosolekute sagedus jne. Eelistatumaks on suuremate andmegruppide analüüs. Rupasingha *et al* (2002: 143) on oma uuringutes kasutanud rahvaloenduse andmeid USA maakondade kohta. Seal sisalduvad näitajad erinevate ühenduste ja liikumiste kohta. Sotsiaalse kapitalina on mõõdetud eeltoodud ühenduste arv 10 000 elaniku kohta igas maakonnas järgmiste asutuste lõikes: 1) keeglisaalid, 2) avalikud golfirajad, 3) spordi- ja terviseklubide liikmelisus, 4) kodaniku- ja sotsiaalühendused, 5) religioossed ühendused (sh kirik), 6) ametiühingud, 7) ärilised ühingud, 8) kutseühingud, ametiliidud, 9) poliitilised organisatsioonid.

Organisatsioonid jagatakse oma tüübi järgi gruppidesse. Knack ja Keefer (1997: 1273) nimetavad neid grupe neis sisalduvate organisatsioonide järgi vastavalt *Olsoni-tüüpi* ja *Putnami-tüüpi* gruppideks. Eeltoodud organisatsioonide loetelust 1.-5. kuuluvad Putnami-tüüpi gruppi, st et selliste organisatsioonide kaudu toimivad suhted soodustavad usalduse tekkimist ja koostööd ning ei sisalda nn *rent-seeking*'i tüüpi käitumist. Teine grupp organisatsioone on Olsoni-tüüpi ja nendes osalemisel eeldavad liikmed sageli mingit otsest kasu nende heaolule (inglise k *rent-seeking*).

Teiseks adekvaatsemaks sotsiaalse kapitali näitajaks on usaldus ja selle erinevad näitajad. Usaldust kui sotsiaalse kapitali näitajat on oma töödes kasutanud ka Putnam ja Coleman (Putnam 1993: 167, Coleman 1990: 300), lisaks muidugi ka paljud teised autorid. Kui täpselt üldistatud usaldus (vt mõistet lk. 25) või usaldus erinevate institutsioonide vastu tegelikult sotsiaalset kapitali kajastab, ei ole siinkohal võimalik tõestada. Küll aga võib arvata, et usalduse ja sotsiaalse kapitali kontseptsiooni olemuslik sarnasus lubab tõepoolest meil teatavaid hinnanguid anda. Seda eelkõige põhjusel, et usaldust on võimalik kergesti hinnata. Igaüks meist oskab öelda, kas see või teine institutsioon on usaldatav või kui suur on tema usaldus mingite protsesside suhtes,

sotsiaalse kapitali kohta sama me aga tõenäoliselt teha ei oska. Võrdluses mänguteoorial põhineva sotsiaalse kapitali hindamisega on usaldus sotsiaalse kapitali mõõdikuna praktikale tunduvalt lähedasem. On ju ilmne, et usaldatakse neid, kellega on soov ja võimalus tehinguid teha, ning kõrge usalduse määra korral ei ole konkreetse mängustrateegia määratlus isegi oluline. Liiatigi on usalduse kui näitaja mõistmine tavainimesele tunduvalt arusaadavam kui mängustrateegiad ja transaktsioonide arvu kirjeldamine.

Võib arvata, et usalduse näitajate kasutamine sotsiaalse kapitali mõõdikuna on lihtsama vastupanu teed minek: mõõdame seda, mida oskame (usaldust) ja nimetame seda siis teisiti (sotsiaalseks kapitaliks). Sotsiaalse kapitali liigituste kontekstis (ptk 1.3., lk 27) on usaldus üks sotsiaalse kapitali avaldumisvorm, tegemist on kognitiivse sotsiaalse kapitaliga.

Usaldusele sotsiaalse kapitali kontekstis võib leida mitmeid lähenemisi. Sotsiaalse kapitali ühiskondlikust lähtepunktist kasutatakse usaldust indikaatorina erinevate avalike institutsioonide vastu nagu politsei, kohtud, valitsus, poliitilised parteid jne. Sarnane näitaja on usaldus ametite vastu: politseinikud, kohtunikud, poliitikud, arstid. Sellisel juhul eeldatakse, et ühiskonnas, kus enamus inimesi arvab, et teisi inimesi võib usaldada, on kõrge sotsiaalse kapitali tase. Samuti eeldatakse, et sellise kõrge üldistatud usaldusega ühiskondades esineb vähem korrupsiooni, sest kui keegi usub teiste inimeste aususesse, siis ei ole põhjust näiteks altkäemaksuks. (Rothstein 2003: 59)

Makrotasandil võib sotsiaalse kapitali paigutada tavapärasesse tootmisfunktsiooni töö, kapitali ja tehnoloogia kõrvale, nii nagu selgitatud eelpool (vt ptk 1.2.2. lk 21). Inim- ja sotsiaalse kapitali osa peaks seejuures olema väljendatud jääkliikmetes ning nimetatud muutujate lisandumisel peaks saama kirjeldatud suurema osa majanduslikest protsessidest. Alternatiivina üldise mudeli keerukusest sõltuvalt on pakutud sotsiaalse kapitali erinevate komponentide ja nende mõju hindamist majanduskasvule, investeringutele või ka majanduslikule ebavõrdsusele. Selliste hinnangute keskmes on üldjuhul ühiskonna poliitilised ja demokraatlikud aspektid. Mõõdikuteks on poliitilise stabiilsuse näitajad, ühiskondliku ja poliitilise vabaduse näitajad, sundvõõrandamise riski näitajad, korrupsioon, lepingu- ja omandiõiguse rakendamine, näitajad poliitilise

ja majandusliku diskrimineerimise ning sotsiaalse killustatuse kohta (sh kuritegevuse, enesetappude, ohjeldamatuse, ebaseaduslikkuse, lahutuste määr jne). Lisas 1 (vt lk 79) on toodud valik nendest näitajatest, mida uuringutes on kasutatud ja mis on riikide kohta enamasti ka kättesaadavad. (Grootaert 1998: 13–14)

Erinevatest indikaatoritest sotsiaalmajandusliku arengu kontekstis on enamkasutatud sellised, mida saab rakendada riikidevahelises võrdlevanalüüsis. Kasvu poole pealt on indikaatoriteks keskmine aastane sissetulekute kasv *per capita* ning investeeringute suhe sisemajanduse koguprodukti. Kasutades kasvu ja investeeringuid sõltuvate muutujatena, võib regressioonianalüüsiga testida seoseid erinevate indikaatoritega: sissetulekute konvergents, kaubandusvabadus, elanikkonna kasv, valitsuse suurus, inflatsioon ja sedasi uurida seoseid majandustegevuse ja kodanikuvabaduste (inglise k *civic liberties*) vahel. Kodanikuvabaduse indeks on Raymond Castili poolt Freedom House'i jaoks konstrueeritud indeks, mille väärtused varieeruvad ühest seitsmeni ning kus väiksem indeksinäitaja iseloomustab suuremat vabadust. Ja kuigi Castili indeksi jaoks kasutatavad näitajad on pigem poliitilised kui majanduslikud, on uuringutes püütud näidata nende omavahelist korrelatsiooni, mis peaks omakorda olema tõestus sotsiaalsest kapitalist. (Knack 1999: 5–6)

Kokkuvõtvalt võib erinevate sotsiaalse kapitali indikaatorite jaotusel eristada kolme gruppi näitajaid (Bastelaer, Grootaert 2001: 23):

- 1) osalemine gruppides ja võrgustikes;
- 2) usalduse ja normi näitajad;
- 3) ühistegevuse näitajad.

Ligikaudsete näitajatena mõõdavad need sotsiaalse kapitali erinevat tüüpi näitajad sotsiaalse kapitali eri tahke (avaldumisvorme). Liikmelisuse ehk gruppides ja võrgustikes osalemise indikaatorid on näiteks sisendindikaatorid, kuna nimetatud organisatsioonid või võrgustikud on vahendiks, mille kaudu sotsiaalne kapital võib avalduda. Võrdluseks võib tuua koolis käidud aastate arvu inimkapitali kontseptsioonist. Usalduse näitajad võivad olla nii sisend- kui väljundnäitajateks, olenevalt siis konkreetsest sotsiaalse kapitali definitsioonist, mida kasutatakse. Ühistegevuse mõõdikud on sotsiaalse kapitali väljundnäitajad. Neid erinevatest aspektides mõõdetud

Makrotasandil kasutatavatest näitajatest on Eestis analüüsitud veel sisemajanduse koguprodukti (SKP) indekseid, turvalisuse näitajaid (kuritegevuse määr, suitsiidide arv) ning majandus- ning poliitilise vabaduse näitajaid. Usalduse näitajatena on kasutatud valimisaktiivsust, üldiseid usaldusmäärasid parlamendi, parteide, kohtusüsteemi ning politsei vastu. Eelkirjeldatud näitajad on vertikaalse ehk siduva sotsiaalse kapitali indikaatorid ning nende kasutamise eeliseks on lihtne kättesaadavus ning võrreldavus riikide vahel. (Parts 2003(a): 252–254, Parts 2003(b): 34–37)

Lisaks üldistele statistilistele makronäitajatele on sotsiaalse kapitali traditsioonilise lähenemise seisukohast usalduse kõrval oluliseks näitajaks demokraatia kui sotsiaalse kapitali kandja (vt ptk. 1.2.3., lk 24). Demokraatia iseloomustamiseks võib kasutada nii ühiskondlikku kui poliitilist aktiivsust. Ühiskondliku aktiivsuse pinnal tekivad mitteformaalsed võrgustikud ja sotsiaalne usaldus. Näiteks 1990. aastatel langes Eesti ühiskondlik aktiivsus järsult, mida võib selgitada tollaste suurte majandusraskustega. Toimetuleku kindlustamise tähtsus stabiliseeruvas keskkonnas ning esindusdemokraatia omapärast tulenev poliitikast kaugenemine tõid kaasa sotsiaalse usalduse kahanemise. Viimasel juhul saab rääkida usaldusest nii vertikaalsel kui horisontaalsel tasandil ehk siis sild- ja ühendavast sotsiaalsest kapitalist. Usalduse puudumisest ja vastandumisest erinevate sotsiaalsete gruppide vahel on kõige traditsioonilisem näide usaldamatus eestlaste ja mitte-eestlaste vahel. (Eesti Inimarengu Aruanne 2001)

Mikrotasandil on sotsiaalse kapitali ilminguks aga mitteformaalsed võrgustikud ehk isiklikud kogukonnad, mida saab mõõta neis võrgustike liikmelisuse ja osalemisaktiivsuse järgi (sarnaselt kuulumisega formaalsetesse gruppidesse). Formaalsesse gruppidesse kuulumise kõrval on mitteformaalsed võrgustikud oluliseks näitajaks eelkõige seetõttu, et need toimivad ka aktiivses ühiskondlikus elus mitteosalejate puhul. Sugulussidemetel põhinevasse võrgustikku satub inimene juba sünnimomendil. Elu jooksul täiendatakse seda õpingute, töö või ametikohaga seotud võrgustikega, mis on olenevalt meie eluetapist struktureeritud ehk n-ö etteantud. Vaba valiku alusel tekivad seevastu näiteks sõprusringkond ning hobide ja harrastustega seotud tuttavad. Selle tulemusel moodustubki lõppkokkuvõttes omalaadne väike kogukond. Eesti kontekstis tasub siinkohal vaadata tagasi nõukogude aja võrgustikesse, kus eraldi väga tugevalt väljaarenenud võrgustikud tekkisid defitsiidimajanduse

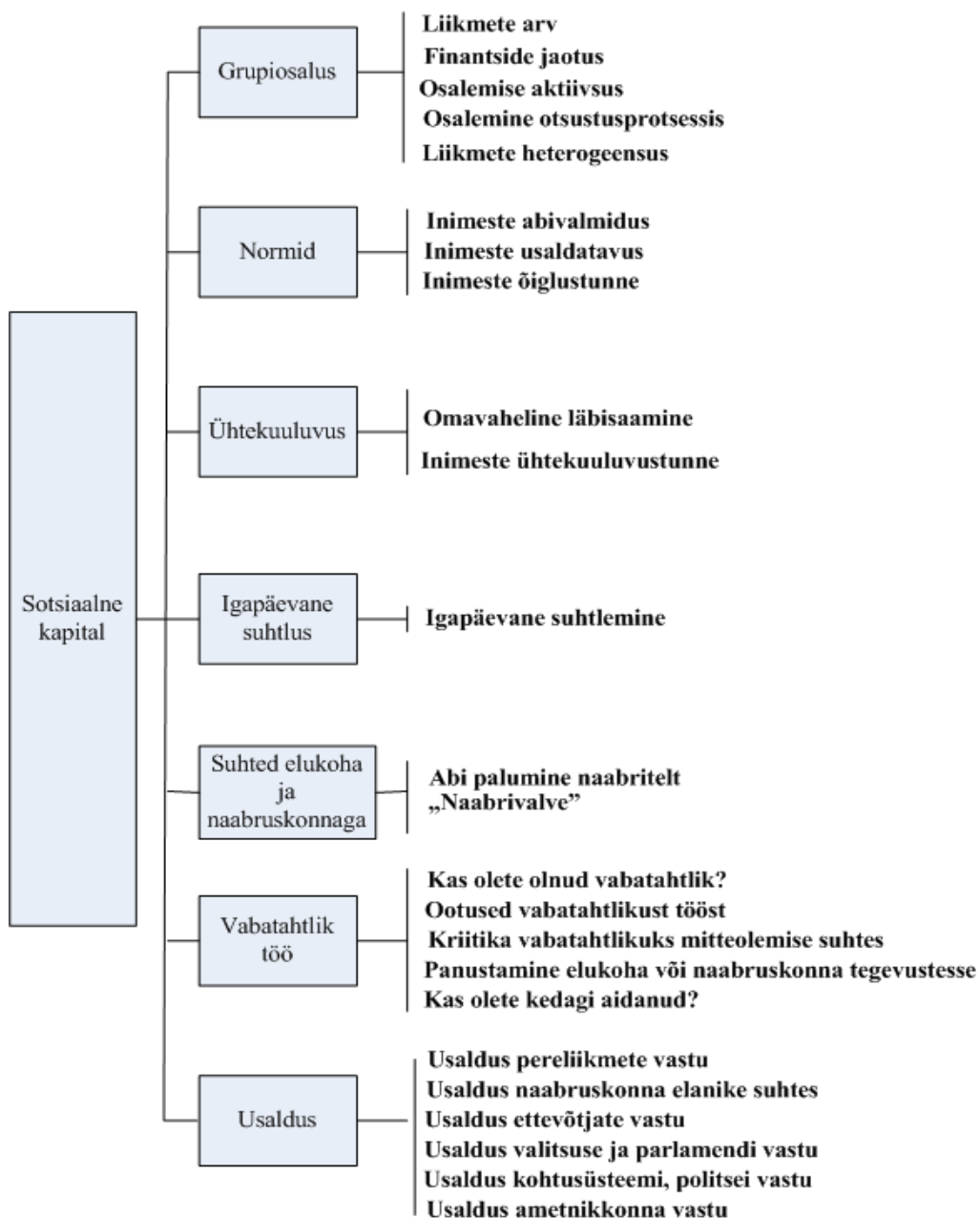
tingimustes. Pikemalt on sellest käsitlusest juttu eespool, alapunktis 1.2.3. lk 25–26. Isiklike kogemusi selliste mitteametlike võrgustike efektiivsusest toimimisest saab aga tuua pea igäüks, kes enne Eesti taasiseseisvumist igapäevase majapidamisega tegelema pidi. (Eesti Inimarengu Aruanne 2001)

Siit võib otsida ka põhjuseid tugevale kihistumisele ja nn esimese ja teise Eesti fenomeni tekkimisele, mis viitab väljakujunenud ja harjumuspäraste sidemete lagunemisele, mis tingis vajaduse kiiresti ümber orienteeruda. Sagedasti ei ole aga endised heade sidemetega inimesed suutnud saavutada või säilitada sama positsiooni uutes turumajandustingimustes, mis on toonud kaasa rahulolematuse, läbikukkumise tunde jne. Sotsiaalmajanduslikust arengust lühiülevaade antakse peatükis 3.1. (lk 46).

2.3. Sotsiaalse kapitali mõõtmine küsimustike kaudu

Kontseptuaalse puudulikkuse ja empiiriliste raskuste tõttu on paljud püüdnud sotsiaalse kapitali mõõtmiseks suhteliselt algelisel tasemel. Nagu võib järeldada ka eelnevast ülevaatest, on erinevaid mõõdikuid või indikaatoreid, mida ligikaudsete näitajatena sotsiaalsele kapitalile hinnangu andmiseks kasutatakse, väga palju. Kompleksset andmete kogumikku, mida aktsepteeritaks sotsiaalse kapitali uurimiseks, aga välja kujunenud ei ole. Mitmetahuliste ja mahukate andmetega uuringute vähesus pole seega eriti üllatav. Samuti ka asjaolu, et üheks sagedamini kasutatavaks andmeallikaks on küsitlused ja individuaalsete ankeetide põhjal koostatud statistika. Maailmapanga uurimisgrupi ja selles osalevate autorite tööd on seejuures ühed põhjalikumad ja seetõttu on nende lähenemist ka alljärgnevalt kirjeldatud (Bastelaer, Grootaert 2001: 24, The World Bank..., Van Deth 2003: 83). Küsimustikest tulenevate näitajate kasutamine on õigustatud ka juhul, kui eesmärgistuses ei ole oluline võrdlus erinevate riikidega.

Olulisematest mõõtmisprobleemadest käsitlevatest uuringutest võiks nimetada Narayani ja Cassidy (2001) uuringut. Narayani ja Cassidy töö on koostatud koostöös Maailmapangaga ja on üheks esimeseks katsetuseks rakendada spetsiaalselt koostatud küsimustikke sotsiaalse kapitali hindamiseks. Nemat on liigitanud küsimused sotsiaalse kapitali erinevate aspektide kaupa nii, nagu on näidatud joonisel 2.2. (vt järgmisel lehel).

Joonis 2.2 Sotsiaalse kapitali dimensioonid (Narayan, Cassidy 2001: 67).

Eelnevate arvukate uuringute põhjal on Maailmapanga uurimisgrupp koostanud sotsiaalse kapitali mõõtmise integreeritud küsimustiku (Grootaert *et al* 2003), mida võib käsitleda kõikide eelnevate tööde tulemusel koostatud standardina. Ühtse standardi või prototüübi kasutamine uuringute alusmaterjalina on äärmiselt oluline juba eelnimetatud põhjusel, et uurijate tööd ei ole sageli kontseptuaalselt ühildatavad või kõrvutatavad.

Nimetatud küsimustik on kokku lõimitud erinevatest uurimustest, sh (a) Tansaania sotsiaalse kapitali uuring, mille andmestik tugineb sotsiaalse aktiivsuse ja usalduse küsimustele, seostades selle teenustele ja põllumajandustehnoloogiale juurdepääsuga; (b) kohaliku tasandi institutsionaalne uuring, mis tugineb võrdlevandmetele struktuuralsest sotsiaalsest kapitalist Boliivias, Burkina Faso ja Indoneesias; (c) 12 sotsiaalse kapitali uuringut sotsiaalse kapitali rollist sektoraalses tegevuses ja sotsiaalse kapitali loomise ning lagunemise protsessist; (d) Ghana ja Uganda sotsiaalse kapitali uuring, milles sisalduvad võrgustike ja gruppide, subjektiivse heaolu, poliitilise aktiivsuse, sotsiaalsuse, kogukonna aktiivsuse, vägivalla ja kuritegevuse ning kommunikatsiooni andmed. Küsimustiku põhiprintsiibid tuginevad (a) kontseptuaalsele lähenemisele küsimuste selekteerimisel ja ülesehitusel ning (b) sotsiaalse kapitali küsimustiku lõimimisel elamistaseme mõõtmise küsimustikku ja majapidamiste küsimustike ühtlustamisel, mida kasutavad nii Maailmapank kui teised. (Grootaert *et al* 2003)

Asjaolu, et nimetatud integreeritud küsimustik on koostatud arenguriikides läbiviidud uuringute tulemusena, ei ole siinkohal määrav. Sotsiaalse kapitali ja selle seoste kirjeldamine (kiiresti) arenevas ühiskonnas on paremini jälgitav kui juba väljakujunenud traditsioonidega ühiskonnas. Koostatud küsimused on oma olemuselt universaalsed, nii et neid vastavalt uuritava objekti oludele kohandades saab kasutada mistahes arengutasemega ühiskonnas. Eesti näitel on tegemist kindlasti veel areneva ühiskonnaga, ning seega sobib nimetatud küsimustiku ideoloogia siinsete oludega.

Integreeritud küsimustikus on küsimused jaotatud kuude kategooriasse (Grootaert *et al* 2003: 7–8):

- 1) grupid ja võrgustikud ;
- 2) usaldus ja solidaarsus/üksmeel;
- 3) ühistegevus ja koostöö;
- 4) informatsioon ja kommunikatsioon;
- 5) sotsiaalne ühtekuuluvus ja kaasatus;
- 6) poliitiline tegevus.

Grupid ja võrgustikud on kategooria, mis on kõige enam seostatav sotsiaalse kapitaliga. Küsimused käsitlevad inimese osalust sotsiaalsetes gruppides või organisatsioonides ja mitteformaalsetes võrgustikes ning milline on osaleja panus. Üldistatud usaldusele lisaks on usalduse kategooriasse võimalik paigutada küsimusi usalduse kohta institutsioonide või ametite vastu, naabrite vastu jne. Ühistegevus ja koostöö on antud küsimustiku kontekstis suunatud kogukonna ühistegevusele. Informatsioon ja kommunikatsioon - teabe kättesaadavuse olulisus on järjest enam tähelepanu all, kuna arvatakse, et see on võimalus vaesematele riikidele oma heaolu küsimustes ise kaasa rääkida (World Bank 2002). Sotsiaalne ühtekuuluvus ja kaasatus — ühe osana lisaks igapäevasele sotsiaalsele tegevusele käsitletakse selle kategoorias gruppide juurdepääsu võtmetähtsusega avalikele hüvistele (samas).

Seega peegeldavad esitatud kategooriad sotsiaalse kapitali dimensioone grupikuuluvuse (struktuuriline sotsiaalne kapital), usalduse ning normide isikliku taju (kognitiivne sotsiaalne kapital) kaudu — kategooriad 1 ja 2, põhilisi sotsiaalse kapitali kanaleid — kategooriad 3 ja 4 ning põhilisi väljundi ning rakendumisvaldkondi — kategooriad 5 ja 6.

Võrdluseks Maailmapanga mitmedimensioonilise lähenemisega võib tuua Putnami uuringu Itaalia regionaalsete omavalitsuste kohta, mille kontseptsioon on pikemalt lahti seletatud ptk 1.2.1. (lk 18). Putnami uuringu fookuses on omavalitsuste institutsionaalne areng ja selle kaudu väljenduv sotsiaalne kapital, mille analüüsil kasutas Putnam lisaks majandusnäitajatele arvukate intervjuude tulemusi. Putnami intervjuusid viidi läbi omavalitsuste juhtide ja kohalike arvamusiidrite seas, et anda hinnang institutsioonide toimimisele. (Putnam 1993) Ja kuigi paljudel juhtudel on kriitika suunatud Putnami käsitluse liigsele triviaalsusele ja intervjuude subjektiivsusele, on ometi Putnami intervjuude konstruktsioon väga lähedane Maailmapanga käsitlusele, mis on erinevate aspektide lisamisega ning edasi arendanud Putnami traditsioonilist lähenemist.

2002. a lõpus ja 2003. a alguses viidi Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakonna eestvedamisel projekti "XXI sajandi meediaühiskonna kujunemine Eestis" raames läbi ulatuslik küsitlus. Territoriaalselt esinduslik juhuvalim ($N=1470$) hõlmas kogu Eesti elanikkonda vanuses 15–74a. Antud küsitluse ankeet on äärmiselt põhjalik ja

ülevaatic (kokku üle 600 tunnuse küsitletava kohta) ning seda on ka selles sisalduvad küsimused, mis osaliselt kattuvad Maailmapanga küsimustiku meetodikaga. Antud küsimustiku andmetest on Maailmapanga meetodika alusel tehtud väljavõte sotsiaalse kapitali näitajate hindamiseks ning ülevaade nendest küsimustest on esitatud lisas 2 (lk 78). Kogukondliku lähenemisega enam sobiva andmestikuna on antud tulemusi kasutatud ka käesoleva töö empiirilisel analüüsil (vt ptk 3.2. ja 3.3., lk 51–66)

3. SOTSIAALNE KAPITAL JA SOTSIAALMAJANDUSLIK ARENG EESTIS

3.1. Sotsiaalmajandusliku olukorra lühiülevaade

Kogukondlikust käsitlusest lähtuvalt on sotsiaalse kapitali uurimisvaldkonna üheks eesmärgiks selgitada, kuidas sotsiaalne kapital on konkreetsetes gruppides esindatud ja kuidas see mõjutab grupiliikmete elujärge (vt ptk. 1.1.3., lk 16–17). Sotsiaalmajanduslike näitajatega seoses on seeläbi võimalik anda hinnang sotsiaalse kapitali rakendamisele praktikas, vastavalt kas kohalikul või riiklikul tasandil. Ka sotsiaalse kapitali kui ühe eraldiseisva kapitaliliigi käsitlemine või selle ühildamine arenguteooriatesse (vt ka ptk 1.1.1., lk. 9–13 ja ptk 1.2.2., lk 21–23) kinnitab, et traditsioonilistest füüsilise kapitali ja inimkapitali olemasolust erinevate ühiskondlike protsesside selgitamiseks ei piisa. (Kaldaru, Tamm 2003: 227)

Inimarengu aruannetes on viimaste aastate läbivaks teemaks sotsiaalne jätkusuutlikkus, mida defineeritakse kui “omavahel tasakaalustatud majanduskasvu, loodushoiu ja ühiskonna sidusust”. Peamiste valupunktidenähtuakse seejuures välja ühiskonna kihistumine ja vaesuse probleemid, põlvkondadevahelised erinevused ning võrdõiguslikkuse küsimused. (Eesti inimarengu aruanne 2001: 9)

Kõik need näitajad on aga paljuski seotud mitte pelgalt sotsiaalvaldkonnaga, vaid nagu jätkusuutlikkuse mõistes öeldud, ka majanduslike seostega. Seega oleks õigem nimetada seda *sotsiaalmajanduslikuks jätkusuutlikkuseks*. Koostatud on ka jätkusuutliku arengu tagamise pikaajaline strateegia “Säästev Eesti 21”, mille järgi Eesti jätkusuutlikkuse tagamiseks on vaja täita järgmised eesmärgid: eesti kultuuriruumi säilimine, heaolu kasv, ühiskonna sidususe suurenemine ja ökoloogilise tasakaalu hoidmine (SE21 2003).

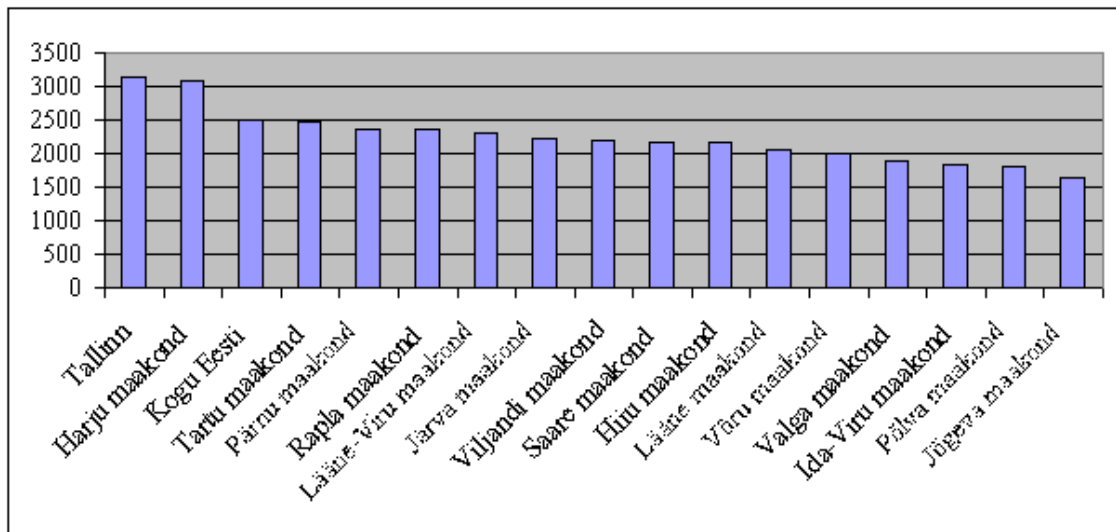
Euroopa Liidu kontekstis on Eesti oma territoriaalse ja majanduse väiksusega ainult üks piirkond (RAK 2004: 7), samas on siseriiklikult erinevused Eestis taasisesivsuse

järel suurenenud. Jätkusuutliku arengu tagamisel on aga oluline heaolu jätkuv suurenemine ning reaalne konvergens, seda nii Euroopa Liidus kui Eestis riiklikul tasandil. “Nende sihtide saavutamise üheks peamiseks tingimuseks on majanduse kiire areng. Et majanduskasv teeniks ühiskonna kõigi liikmete heaolu tõusu ja oleks jätkusuutlik, peab see olema ühtaegu looduskeskkonda säästev ning sotsiaalselt ja regionaalselt tasakaalustatud” (RAK 2004: 183). Seega tuleb ka sotsiaalse kapitali võimalike näitajate analüüsil ja hiljem seoste uurimisel lähtuda eelkõige sotsiaalmajanduslikest näitajatest ja piirkondlikest erinevustest, mida tuleb arvesse võtta ka võimalike arengumeetmete soovitamisel.

Käesoleva töö kontekstis on eelkõige olulised jätkusuutliku arengu kaks komponenti: heaolu kasv ja sidus ühiskond. Nimetatud komponente iseloomustab eelkõige majanduslik jõukus, turvalisuse tase, võimaluste mitmekesisus, sotsiaalne kaasatus, regionaalne tasakaal ja tugev kodanikuühiskond (SE21 2003: 15, 19). Jätkusuutlikkuse komponentide regionaalne käsitlemine võtab piirkonniti kokku asulate ja omavalitsusüksuste sotsiaalmajandusliku olukorra, mis on oluline sotsiaalmajandusliku arengu seoste leidmisel sotsiaalse kapitaliga alapunktis 3.3.

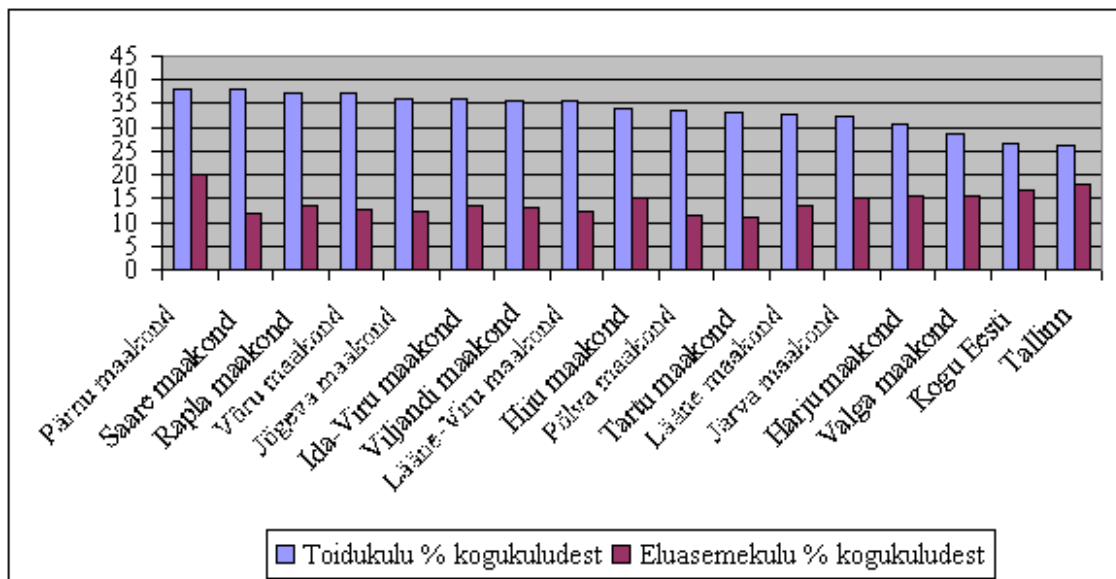
Alljärgnevas ülevaates on kasutatud andmeid Eesti statistikaameti väljaannetest “Maakonnad arvudes 1998–2002” (2003) ning “Linnad ja vallad arvudes 2003” (2003), kusjuures eraldi on välja toodud Tallinna andmed ning kogu Eesti keskmine. Et sotsiaalse kapitali näitajate hindamisel aluseks võetavad andmed on kättesaadavad vaid 2002. aasta lõpu – 2003. aasta alguse seisuga, on ka sotsiaalmajanduslike arengunäitajate puhul ära toodud tollane hetkeseis.

Nagu eelpool mainitud on üheks peamiseks jätkusuutliku arengu komponendiks heaolu. Peamisteks heaolu iseloomustavateks indikaatoriteks on (SE21 2003: 15): rahaliste sissetulekute suurus pereliikme kohta ja sissetulekute struktuur, tarbimiskulude suurus pereliikme kohta ning nende kulutuste struktuur (baasvajadustele kuluvate kulutuste osatähtsuse tase). Jõukust avaliku sektori tasemel näitab aga omavalitsuste tulumaksu laekumine, kuna just viimase suurus määrab paljuski ära kohaliku omavalitsuse võimalused oma elanike heaolu tagamisel.

Joonis 3.1. Keskmine sissetulek leibkonnaliikme kohta kuus (kroonides) 2002. aastal. Autori arvutused (Maakonnad arvudes...2003).

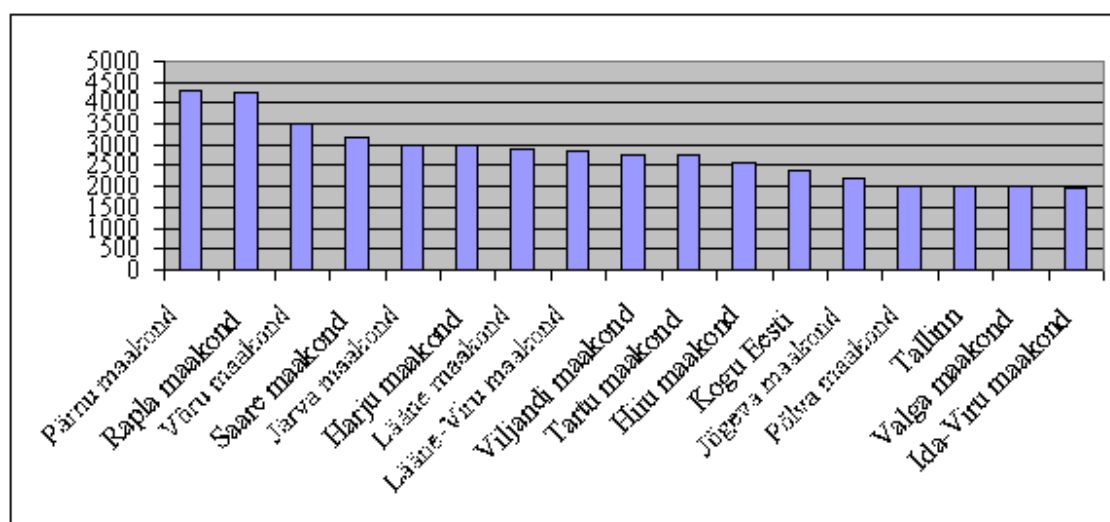
Traditsiooniliselt on muu Eestiga võrreldes suuremad sissetulekud Tallinnas ja selle ümbruses ning maakondades, kus asuvad suuremad linnad (joonis 3.1). Elatustaseme samasugune jaotus saab kinnitust ka toidule tehtavate kulutuste osas, kus sissetulekute suuruse järjestusega võrreldes on maakonnad peaaegu täpselt vastupidises järjestuses (joonis 3.2).

Joonis 3.2. Toidule ja eluasemele (baasvajadused) tehtavate kulutute osakaal (%) kogukulutustest. Autori arvutused (Maakonnad arvudes...2003).

Eluasemele tehtavate kulutuste osas on aga selgelt suuremad kulutused regioonides, kus on ka suuremad sissetulekud. Ühelt poolt on see tingitud võimalusest eluasemele enam kulutada, enamgi veel aga mõjutab eluasemele tehtavate kulutuste osakaalu eluasemehindade suurus. Suuremates linnades on need hinnad vastavalt ka kõrgemad, kuna nõudlus on piisavalt suur.

Majanduslikku edukust näitab veel ka omavalitsuse üksikisiku tulumaksu laekumine. Omavalitsuse võimaluste poolest on edukamad samuti Tallinn ja Harjumaa, Teistest vaesemad on traditsiooniliselt põllumajandussektoriga seotud olnud Jõgeva, Valga, Võru ning Põlva maakonnad.

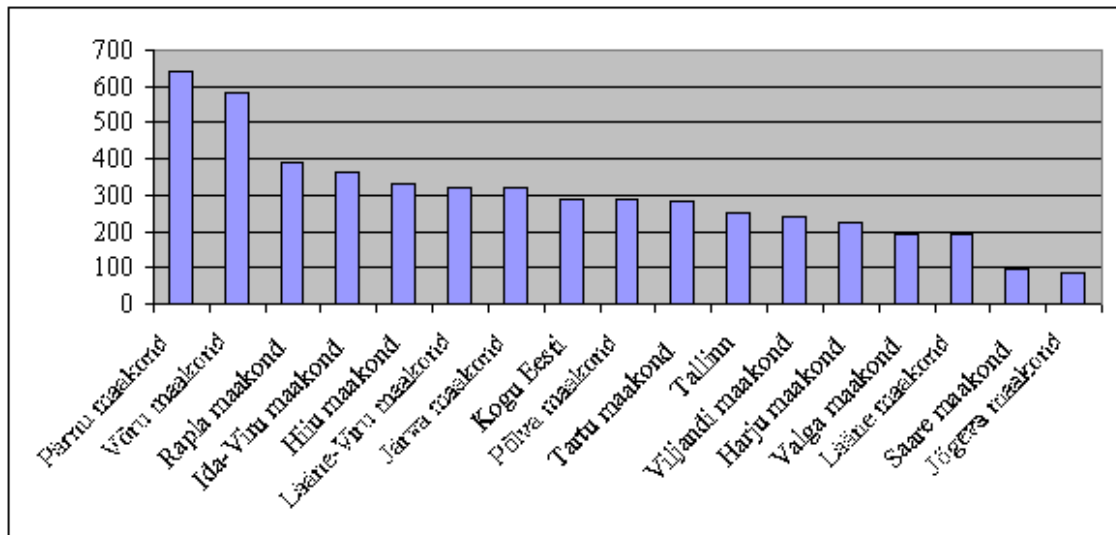

Joonis 3.3. Omavalitsuse tulumaksu laekumine elaniku kohta (kroonides) 2002. aastal. Autori arvutused (Maakonnad arvudes...2003, Linnad ja vallad arvudes 2003: 100).

Kõik kolm vaadeldud näitajat toovad esile tugeva kihistumistendentsi, millele viitab ka Gini koefitsiendi kõrge määr (Eesti Gini koefitsient oli 2002. aastal 0,37). 2001. aastal moodustas näiteks elanikkonna määr, kelle sissetulekud jäid alla 50% mediaansissetulekust 11,6% kogu elanikkonnast, 37,7% kogu sissetulekutest oli aga koondunud 20% elanikkonna kätte. (Eesti inimarengu aruanne 2002: 8, 103)

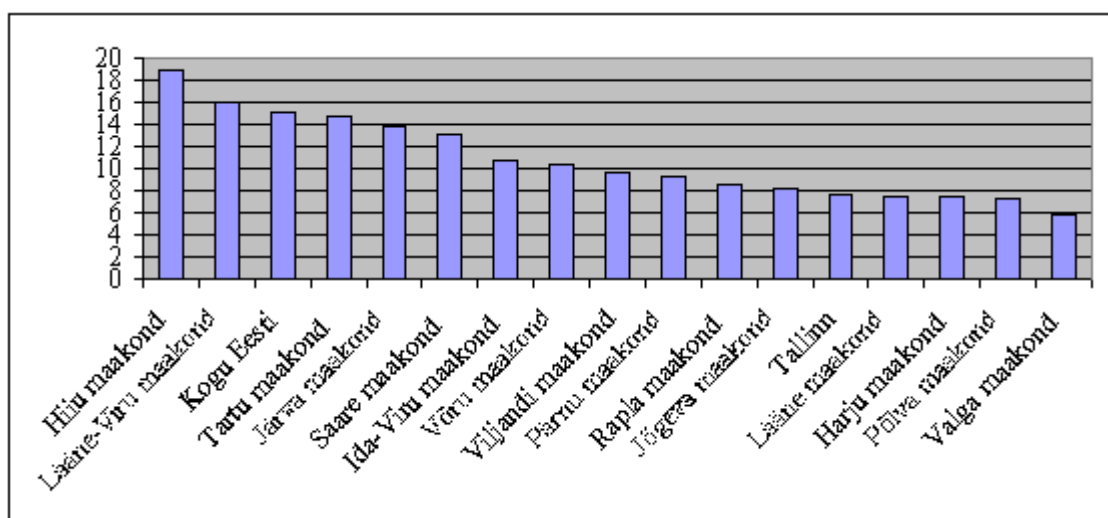
Heaolu kirjeldavateks turvalisuse indikaatoriteks on tervislik seisund, haigestumise risk, kuritegevuse määr, töökaotamise oht, stressi leviku määr (SE21 2003: 15). Alljärgnevalt on toodud kuritegevuse määr maakonniti (joonis 3.4., lk 50), kus eesotsas on jällegi pealinna regioon, sedapuhku aga negatiivses mõttes. Saartel ning keskpäraste

sissetulekutega ja madalate eluasemekulude määraga maakondades (Viljandi, Järva) on kuritegevuse vähem levinud.

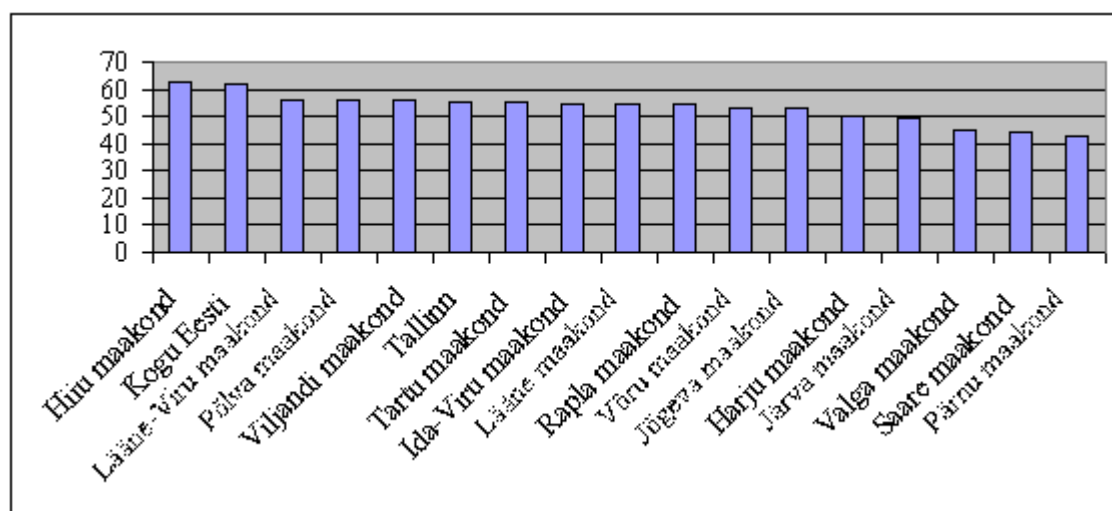
Joonis 3.4. Registreeritud kuritegude arv 10 000 elaniku kohta aastas. Autori arvutused (Maakonnad arvudes ... 2003).

Kuritegevusega sarnaselt on drastilised erinevused ka töötuse määras, kusjuures ilmneb, et probleemne Ida-Virumaa ei ole niivõrd kehvast seisust majanduslike näitajate poolest, kuivõrd just sotsiaalsete, sealhulgas ka töötuse poolest. Teiste maakondade puhul jõukuse ja töötuse vahel erinevus nii väga silma ei torka ning igati loogiliselt on jaotus vastupidine kuritegevuse määraga.

Joonis 3.5. Töötuse määr (%), ILO. Autori arvutused (Maakonnad arvudes ... 2003).

Ühiskonna sidususe näitajana on siinkohal toodud hõive määr (joonis 3.6.), kuigi erinevaid näitajaid võiks tuua terve rea, sh Gini indeks (vt lk 49), töötava rahvastiku ja kogurahvastiku suhtarv, allpool vaesuspiiri elavate leibkondade osakaal, tervisekindlustusega haaratud elanikkonna osatähtsus. (SE21 2003: 19)

Joonis 3.6. Tööhõive määr. Autori arvutused (Maakonnad arvudes ... 2003).

Kõikidest toodud näitajatest selgub, et nii heaolu kui sidususe poolest on Eestis regioonide vahel erinevused väga suured. Ja et isegi majanduslik heaolu ei tähenda veel, et piirkonnas oleks ühiskondlikult sidus keskkond. Viimane tähendab aga jätkusuutlikkuse ühe aspekti puudumist. Alljärgnevalt on analüüsitud sotsiaalse kapitali näitajaid regiooniti, et jõuda tulemusteni, mis võimaldaksid paremini mõista majanduslike ja sotsiaalsete aspektide koosmõju.

3.2. Sotsiaalne kapital Eesti regioonides

Võttes aluseks juba viidatud Maailmapanga küsimustiku meetoodika (ptk 2.3. lk 42–44) saab valikut “Mina. Maailm. Meedia” ankeedi küsimustest kasutada just sotsiaalsele kapitalile hinnangu andmiseks. Maailmapanga meetoodika alusel valitud ning alljärgnevalt analüüsitud küsimused on grupeeritud Maailmapanga meetoodika järgi erinevate sotsiaalse kapitali aspektide kaudu: grupid ja võrgustikud; usaldus ja üksmeel; ühistegevus ja koostöö (vt ka lisa 2, lk 81).

Tulenevalt käesoleva töö eesmärgist anda sotsiaalsele kapitalile hinnang piirkonniti ning lõppkokkuvõttes analüüsida võimalusi Eesti tasakaalustatud ja jätkusuutliku arengu

tagamiseks, on küsimustiku andmed jaotatud maakondade lõikes. Andmete põhjal on arvutatud indekseeritud muutujad, mis iseloomustavad arvuliselt maakondade lõikes antud näitajate taset. Kõik näitajad on standardiseeritud vahemikku 1 kuni 5, sest enamikule küsimustest oli vastajatel võimalik hinnanguid anda 5-pallisel skaalal. Kõikide näitajate ühildamine 5-pallisele skaalale võimaldab ka nende omavahelist võrdlust. Mida suurem on seejuures näitaja arvuline väärtus, seda parem. Mida lähemal on näitaja ühele, seda halvem⁵. Näitaja väärtus, mis on kolme ligidal, näitab ükskõiksust või teadmatust antud muutujaga kirjeldatud tunnuse suhtes. Usalduse määr näiteks on arvutatud järgmiselt:

$$(3.1) \quad (Usaldusemäär)_i = (5 \times \text{vas tan } ute\% + 4 \times \text{vas tan } ute\% + 3 \times \text{vas tan } ute\% + 2 \times \text{vas tan } ute\% + 1 \times \text{vas tan } ute\%) \div 100, \text{ kus}$$

- i = maakond, sh ka Tallinn ja kogu Eesti;
- 5 = “inimesi võib täielikult usaldada”;
- 4 = “inimesed on üldiselt usaldusväärsed”;
- 3 = “ei tea, ei oska öelda”;
- 2 = “üldiselt peaks usaldamisega olema ettevaatlik”;
- 1 = “usaldamisega tuleb olla väga ettevaatlik”;
- vastanute % = konkreetsele usalduse määrale vastanute osakaal kogu maakonna vastanutest.

Nelja vastusevariandiga küsimuste puhul, nagu näiteks “Mis Te arvate, kas lähematel aastatel läheb areng Eestis üldiselt (a) paremuse suunas; (b) jääb samaks, midagi ei muutu; (c) halvemuse suunas; (d) ei tea, ei oska öelda?” on näitaja arvutatud järgmiselt:

$$(3.2) \quad (Ootuseluparemaksmuutumisest)_i = (5 \times \text{vas tan } ute\% + 4 \times \text{vas tan } ute\% + 3 \times \text{vas tan } ute\% + 1 \times \text{vas tan } ute\%) \div 100, \text{ kus}$$

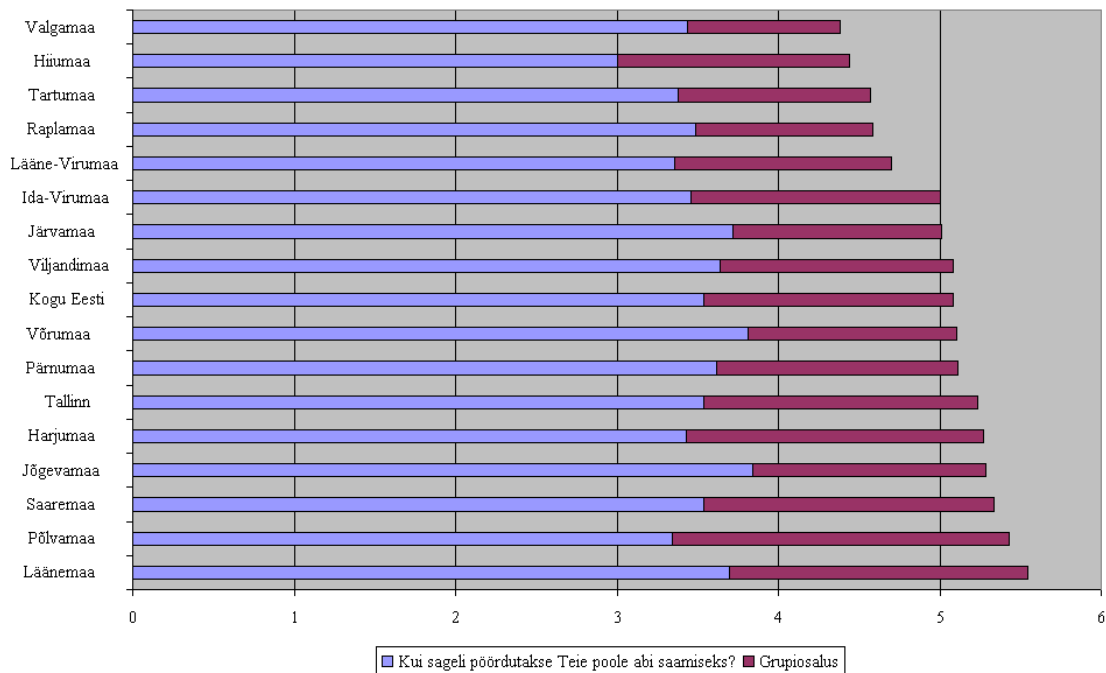
- i = maakond, sh ka Tallinn ja kogu Eesti;
- 5 = “paremuse suunas”;

⁵ Lisas 2 (lk 81) toodud arv vastusevariandi ees näitab küsitluse algset jaotust. Käesoleva analüüsi puhul on neid arve vajadusel pööratud selliselt, et suurem arv näitaks sotsiaalse kapitali seisukohalt paremuselt eespool asuvat vastusevarianti. Autori märkus.

- 4 = “jäeb samaks, midagi ei muutu”;
- 3 = “ei tea, ei oska öelda”;
- 1 = “halvemuse suunas”;
- vastanute % = konkreetsele usalduse määrale vastanute osakaal kogu maakonna vastanutest.

Sotsiaalse kapitali analüüsi maakonniti on teinud ka Kaldaru ja Tamm (2003:234-235), kasutades vastavate näitajatena Gini koefitsienti, tööhõive määra, registreeritud kuritegevust 10 000 elaniku kohta ning osalemist kohalike omavalitsuste valimistel. Nende saadud tulemuste kohaselt on sotsiaalse kapitali poolest kõige kehvemas seisus Tartumaa, järgnevad Ida-Virumaa, Võru, Põlva ja Jõgeva maakonnad. Kõige tugevamad on vastavate näitajate poolest Viljandimaa, Hiiumaa, Läänemaa ning Lääne-Virumaa. Ilmneb, et erinevate käsitluste kohaselt võib Gini indeks olla nii ühiskonna sidususe näitaja jätkusuutlikkuse kontekstis kui ka sotsiaalse kapitali näitaja.

Alljärgnevalt on vaadeldud ükshaaval sotsiaalse kapitali põhinäitajaid — grupid ja võrgustikud, usaldus ja üksmeel, ühistegevus ja koostöö — maakondade lõikes. Põhinäitajate aluseks on lisa 2 (lk 81) toodud küsimustiku tulemused.

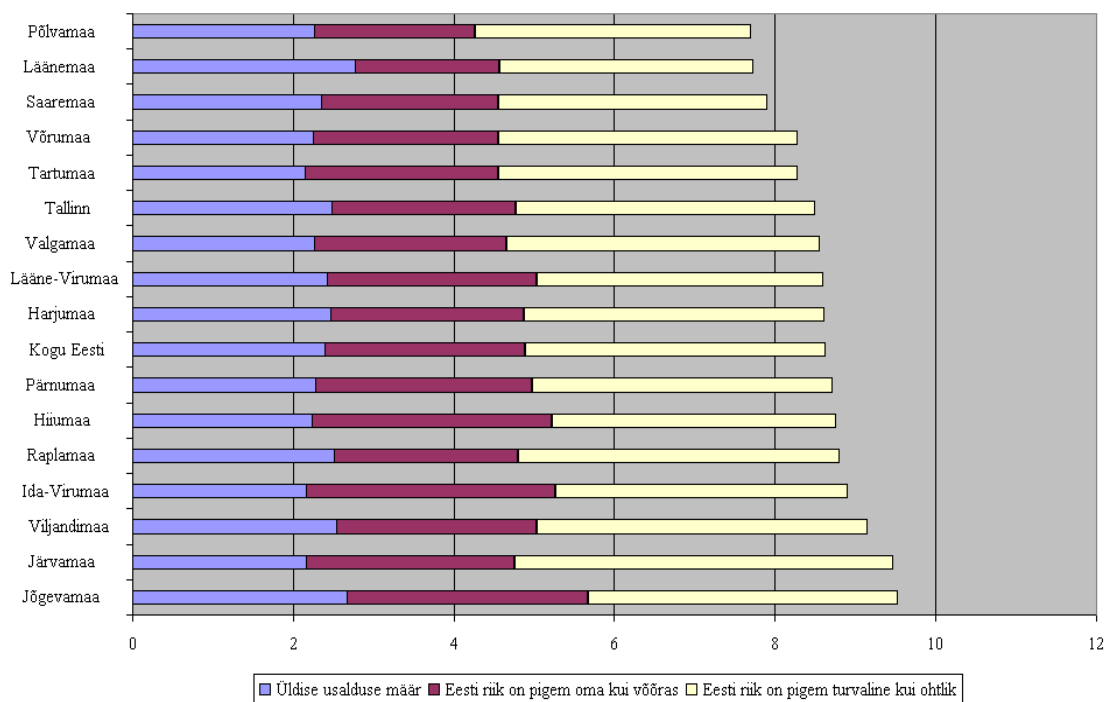
Joonis 3.7. Grupid ja võrgustikud. “Mina. Maailm. Meedia” (2003) ankeedi põhjal. Autori arvutused.

Gruppide ja võrgustike näitaja moodustub kahe küsimuse alusel: “Kui sageli pöörduvad kaaslased, tuttavad, pere liikmed Teie poole nõu ja arvamuse küsimiseks?” ning “Kas Te kuulute mõnda seltsi, ühendusse või organisatsiooni?”. Küsimustele vastanute koondhinnang maakondade lõikes on toodud joonisel 3.7. Joonisel ülevalpool asuvates maakondades on sotsiaalne kapital antud põhinäitaja alusel väiksem, allpool asuvates aga suurem.

Nagu nähtub jooniselt (lk.53), avalduvad tugevamad mitteformaalsed suhted Lääne-, Põlva-, Saare- ja Jõgevamaal. Erinevate organisatsioonide või ühenduste osalemisprotsendi poolest on aga ootuspäraselt eespool Tallinn ja Harjumaa, kuna seal on ilmselt kõige paremini väljaarenenud struktuurid, samas on eriti tugevalt ühiskondliku aktiivsuse poolest silmapaistev Põlva ja Lääne maakond. Viimase puhul on mitteformaalsete võrgustike näitaja pisut kehvem, aga grupiosaluse kõrget määra võib selgitada tugeva isetegevustraditsiooniga ja sellest tuleneva aktiivsusega. Arengu seisukohalt on oluline, et hästi väljaarenenud oleks nii mitteformaalsed suhted kui ka grupiosalus, kui teineteist täiendavad näitajad. Seega võib gruppide ja võrgustike aspektist pidada Läänemaad kõige paremini arenenuks. Valga, Hiiu ja Tartu maakonnad on aga mahajäänud. Ootuspäraseks võib pidada sellist olukorda Valga ja Hiiu puhul, kus elanikkonna madala kaasatuse taga võivad olla kaugus suurematest keskustest ja välja arendamata infrastruktuurid. Tartu puhul need põhjused ei kehti. Küll võib olla põhjuseks asjaolu, et valikküsimustesse ei ole sattunud proportsionaalselt ülikooli ja tudengkonnaga seotud elanikke, kelle aktiivsus Tartu näitajaid tugevalt kujundama peaks.

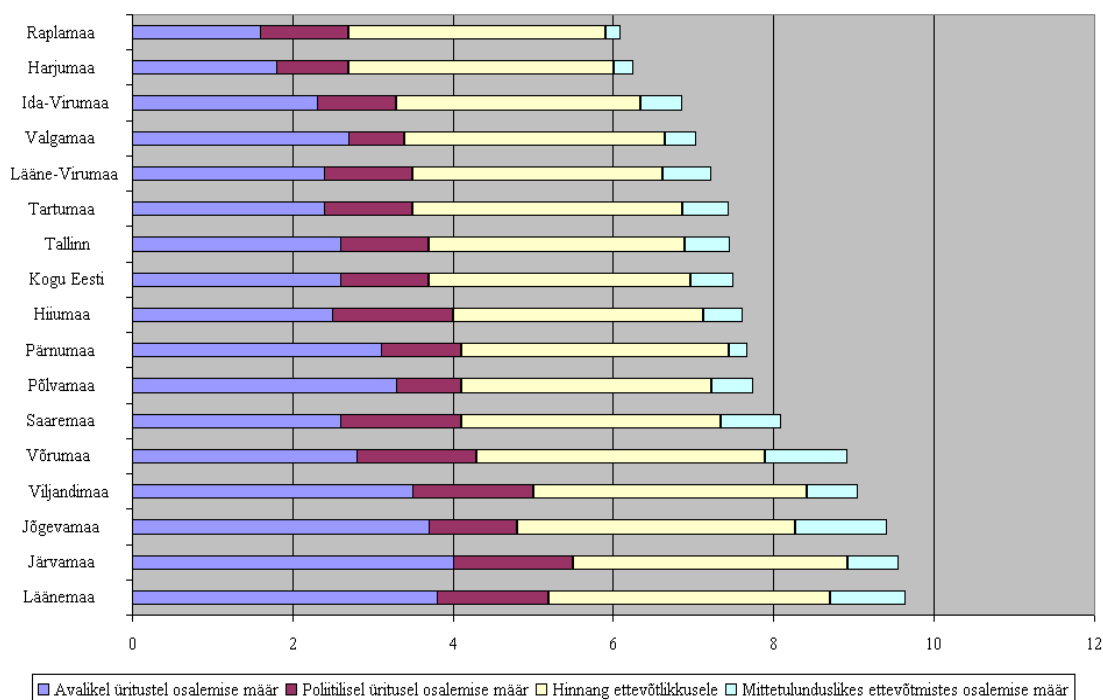
Sotsiaalse kapitali teine põhinäitaja põhineb kolmel küsimusel: “Kas Teie arvates võib enamikku inimestest usaldada?”, “Milline sõna paarist iseloomustab Teie tundeid Eesti riigi suhtes, oma–võõras ja turvaline–ohtlik?” (joonis 3.8.). Üldine usalduse määr on Eestis suhteliselt ühtlaselt madal, kuigi ka siin eraldus teistest Läänemaa. Samas aga ei pea Läänemaa elanikud Eestit omaks, vaid pigem võõraks. Sarnane tendents võõrdumisele on nähtav ka Saare-, Võru- ja Järvamaal. Teistest maakondadest turvalisemaks peavad Eestit Viljandimaa elanikud, kõrgemad on riigi turvalisusega seotud arvamused Harjumaal ja Tallinnas. Võrgustumise näitajaga võrreldes ilmneb huvitav asjaolu, et väga nõrgalt seotud maakonnad nagu Valga-, Tartu- ja Hiiumaa on

usalduse ja üksmeele poolest üle Eesti keskmise. Selline nähtus ei ole ootuspärane (teooria kohaselt peaks tugevama sidususega kaasnema ka usalduslikkus ja üksmeel). Siin võib selgitusi otsida juba eelpool viidatud nõukogudeaja pärandist (vt ptk 1.2.3. lk 25–26), kust tulenevalt väljapoole suunatud aktiivsus on madal, ent sisemisel suhtlemisel on koosmeel ja usaldus tugevad.

Joonis 3.8. Usaldus ja üksmeel. “Mina. Maailm. Meedia” (2003) ankeedi põhjal. Autori arvutused.

Ühistegevust ja koostööd iseloomustavad inimeste ühiskondlik aktiivsus (osalemine erinevatel avalikel ja poliitilistel üritustel, osalemine mittetulunduslikes ettevõtmistes) ning inimeste oma ettevõtlikkus. Küsitluse ankeedis on need esitatud vastavalt: „Kas Te olete erinevatel perioodidel osalenud avalikel/poliitilise suunitlusega üritustel?“, „Kas Te peate end ettevõtlikuks inimeseks?“ ning „Kas olete osalenud mõnes mittetulunduslikus projektis, mida on rahastanud välismaised fondid või Eesti omavalitsused?“ Nagu näha jooniselt 3.9. (lk 56) on loogilisi seoseid nende näitajate vahel väga raske leida. Valga ja Tartu maakondade puhul on näha, et nõrk sidususe (grupid ja võrgustikud) väljendub ka väheses ühistegevuse ja koostöö tasemes. Rapla-, Järva- ja Lääne-Virumaa puhul on tendents aga vastupidine, nõrga sidususega esineb aktiivne ühistegevus ja koostöö.

Joonis 3.9. Ühistegevus ja koostöö. “Mina. Maailm. Meedia” (2003) ankeedi põhjal. Autori arvutused.

Kokkuvõtvalt on kirjeldatud sotsiaalse kapitali aspektid piirkonniti toodud tabelis 3.2. (vt pöördel). Näitajate kohta on esimeses veerus toodud selle väärtus näitaja tunnuste summana, teises veerus on maakonna järjekorranumber (kõige parem on 1. positsioon). Üldnäitaja (kokku) on saadud kohapunktide summana ning väiksem punktisumma viitab eeldatavalt paremale positsioonile sotsiaalse kapitali mõttes. Nii nagu nähtub eeltoodud joonistelt ning ka tabelist, ei ole antud andmestiku korral võimalik väga täpselt öelda, mis suunalised on seosed erinevate sotsiaalse kapitali aspektide vahel maakonniti. Ilmselt on siin tegu andmete vähesusega ning täpsemalt oleks seoseid võimalik analüüsida kui andmed oleksid kättesaadavad mitme perioodi kohta või ka paneelandmetena küsitletavate lõikes. Käesoleva töö raames selline võimalus paraku puudub. Ainukese tendentsina võib välja tuua, et kõikide sotsiaalse kapitali aspektide puhul on näitajad teistest tugevamad Läänemaal. Valga, Tartu ja Rapla maakonnad aga on läbivalt teistest madalamatel positsioonidel.

Tabel 3.2. Sotsiaalse kapitali põhinäitajad maakondade lõikes

	Grupid ja võrgustikud		Usaldus ja üksmeel		Ühistegevus ja koostöö		KOKKU
	1	2	1	2	1	2	
Valgamaa	4,39	17	9,53	1	6,09	17	35
Tartumaa	4,58	15	9,15	3	6,25	16	34
Raplamaa	4,59	14	7,74	16	9,56	2	32
Hiiumaa	4,45	16	9,47	2	7,04	14	32
Järvamaa	5,02	11	7,91	15	9,05	4	30
Kogu Eesti	5,09	9	8,51	12	7,67	8	29
Lääne-Virumaa	4,71	13	8,28	14	9,65	1	28
Võrumaa	5,11	8	7,7	17	9,42	3	28
Ida-Virumaa	5,01	12	8,72	7	7,62	9	28
Pärnumaa	5,12	7	8,77	6	6,87	15	28
Viljandimaa	5,09	10	8,63	8	7,75	7	25
Harjumaa	5,28	5	8,6	10	7,5	10	25
Saaremaa	5,34	3	8,62	9	7,46	11	23
Jõgevamaa	5,29	4	8,29	13	8,92	5	22
Tallinn	5,24	6	8,91	4	7,45	12	22
Põlvamaa	5,44	2	8,56	11	8,09	6	19
Läänemaa	5,55	1	8,81	5	7,23	13	19

Allikas: “Mina. Maailm. Meedia” ankeedi põhjal Kaldaru ja Tamm 2003: 234 eeskujul. Autori arvutused.

Lisaks lihtsalt järjestamisele on erinevate sotsiaalse kapitali näitajate vaatlemiseks kasutatud faktoranalüüsi⁶. Faktoranalüüs võimaldab andmeid koondada ja vaadelda komplekssemalt ja üldistavamalt kui lihtsalt liidetavate summana. Faktoranalüüsil lülitati esialgsesse andmestikku 27 erinevat näitajat, millest komponentide meetodil on eraldatavad 7 komponenti, mis kokku kirjeldavad 87,3% esialgsete näitajate variatsioonist. Kuna kõigist andmetest on faktorite kaudu kirjeldamata kõigest 12,74%, võib saadud faktoreid edukalt kasutada esialgse 27 näitaja asemel. Roteeritud (pööratud) komponentmaatriks on toodud lisas 3 (lk 84). Maatriksis on nähtavad vaid need komponentide kirjeldatuse määrad, mis on absoluutväärtusega suuremad kui 0,4.

Nagu nähtub maatriksist on esimene komponent kõige enam seotud usaldusega meediakanalite, presidendi ning politsei suhtes. Esimest faktorit (F1) võiks üldistada kui *meedia usaldatavust*. Otsestest meedia usaldatavuse näitajatest eristuvad selles komponendis usaldus presidendi ja politsei vastu. Usaldust presidenti vastu võib siia gruppi õigustatult kuuluvaks pidada ehk seeläbi, et Eestis Vabariigis kannab president

⁶ Andmeanalüüsil on kasutatud tarkvarapaketti *SPSS 12.0 for Windows*. Autori märkus.

peamiselt esindusfunktsiooni, mistõttu usaldus tema vastu kujundatakse eelkõige meedia kaudu. Teisisõnu, kui meedia loob presidendist usaldusliku pildi, siis ongi usaldus presidendi vastu suur ja vastupidi. Sarnane selgitus võiks kehtida ka politsei suhtes: puutub ju suurem osa inimesi politseiga kokku siiski pigem selle kaudu, mida vahendab meedia. Igapäevasel tasandil kontaktid politseiga eeldatavasti tavakodanikul puuduvad. Esimest faktorit võib sotsiaalse kapitali usalduse ja demokraatia kontseptsioonist lähtuvalt kirjeldada kui nõrka sidet.

Teine faktor (F2) on enam seotud usaldusega pankade, kohtusüsteemi, ettevõtjate ja Interneti-portaalide vastu. Sama näitaja on seotud ka usaldusega raadio erakanalite vastu, ent see seos on nõrgem kui esimese komponendi puhul. Kolmest esimesena loetletud näitajast tulenevalt võiks seda faktorit tõlgendada kui **ühendava sotsiaalse kapitali** näitajat (vt mõistet ja joonist 1.2. lk 29), kuna juhuslikult vastanute usaldusmäär on siin seotud autoriteetsete institutsioonidega (pangad, kohus, ettevõtjad). Tekib küsimus, et kas Interneti-portaalid on paigutatavad autoriteetse grupi esindajaks? Kui arvestada Interneti potentsiaali (anonüümse) infoallikana, siis võib ka seda teatava autoriteetse seisundina või eelistusena arvesse võtta. See, kui palju kellegi poole abi saamiseks pöörduakse, näitab usaldust selle inimese kui usaldusväärse isiku vastu ja selle kaudu ka autoriteetsesse gruppi kuulumist. Eeldatavalt ei küsita abi sellelt, keda ei usaldata või kelle kohta on teada, et abi loota ei ole. Ühendav sotsiaalne kapital iseloomustab ühiskonna sidusust ja on seega tihedalt seotud esimese faktoriga.

Üldine usalduse määr, usaldus valitsuse, Riigikogu ja poliitikute vastu hõlmab endas **poliitiliste institutsioonide usaldatavust** (F3). Usaldust nende vastu ei suurenda mitte ainult nende institutsioonide tugevus, vaid ka tagasiside inimestelt, kellele avalikud teenused ja nende institutsioonide töö suunatud on, mida iseloomustab faktori seos inimeste hinnanguga nende elumuutuste kohta. Grupiosalus ehk siis osalemine vabatahtlikes ühendustes ja organisatsioonides on üllatuslikult seotud kõige tugevamini just poliitiliste institutsioonide usaldusega ehk tinglikult ka poliitilise aktiivsusega, sama tendents on ilmnenud ka uuringus “Eesti 98” (Eesti Inimarengu Aruanne 2001). Inimarengu aruande tõlgenduse kohaselt (2001) võib poliitiliste institutsioonide efektiivsuse asemel antud näitajat nimetada ka **vertikaalseks sotsiaalseks kapitaliks**.

Neljas faktor (F4) on tugevalt seotud inimeste hinnanguga nende ettevõtlikkusele ja äriprojektides osalemisega ehk siis näitaja on lihtsasti tõlgendatav kui **ettevõtlikkuse tase**. Sotsiaalse kapitali kontseptsiooni kontekstis on tegemist ühistegevust iseloomustava näitajaga.

Usaldus teadlaste vastu, hea kohanemise muutustega ja positiivsed ootused tuleviku paremaks muutumise osas näitavad suhteliselt kõrget enesehinnangut ning samas ka inimeste potentsiaali ja valmidust edukalt hakkama saada. See näitaja sobib parameetrite poolest väga hästi “Teadmistepõhise Eesti” strateegia konteksti, kus ootused ja potentsiaal on suunatud tulevikku ning teadusele. Viies faktor (F5) võiks seega kirjeldada **arengupotentsiaali**.

Kuuenda faktori (F6) iseloomulikud näitajad on avalikel ja poliitilistel üritustel ning mittetulunduslikes projektides osalemise määr. Et kõik need näitajad on seotud osalemisega avalikus elus, siis on see näitaja kõige paremini iseloomustatav just **ühiskondliku aktiivsuse**na.

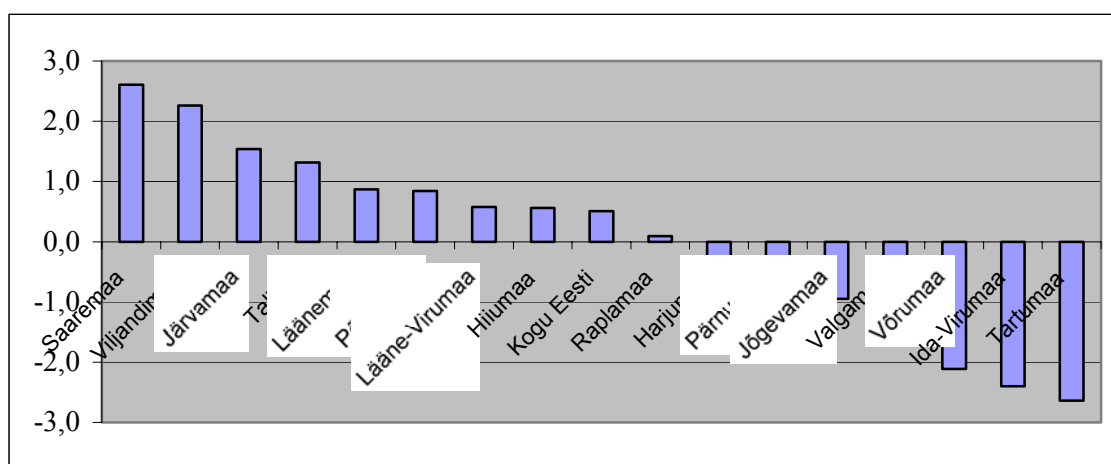
Viimane, seitsmes faktor (F7) on tugevalt seotud usaldustega kultuuritegelaste vastu. Seda tendentsi kinnitavad ka valimistulemused – on ju mitmed kultuuri- ja sporditegelased jõudnud Riigikokku ja sidunud oma tegevuse poliitikaga. Ühelt poolt on neil rahva usaldus (populaarsus) ning teisalt puuduvad neil varasemate poliitiliste skandaalide mõjutused. See faktor võiks siis näidatagi **suhtumist kultuuritegelastesse**. Kuna antud faktor ei sisalda ühtegi teist olulist näitajat, siis võib eeldada, et tegemist ei ole sotsiaalse kapitali aspekti kirjeldava faktoriga, mistõttu edasises analüüsis sellele eraldi tähelepanu ei pöörata.

Tabel 3.3. Sotsiaalse kapitali faktorid

Nr	Faktorite nimetused
F1	Meedia usaldatavus
F2	Ühendav sotsiaalne kapital
F3	Poliitiliste institutsioonide usaldatavus
F4	Ettevõtlikkuse tase
F5	Arengupotentsiaal
F6	Ühiskondlik aktiivsus

Allikas: Autori arvutused “Mina. Maailm. Meedia” küsitluse põhjal.

Faktorkaalud tabelina ja joonised maakondade lõikes on toodud lisa 4 (lk 85). Joonisel 3.10. on toodud kõikide faktorkaalude kui sotsiaalse kapitali näitajate väärtuste kogusumma maakondade lõikes. Nagu näha, erineb see mõneti jaotusest, mis on saadud erinevate küsitluste näitajate summeerimisel (tabel 3.2., lk 57). Antud hinnangu alusel on sotsiaalse kapitali eri aspektide poolest kõige paremal positsioonil Saaremaa ja Viljandimaa elanikud. Esimese analüüsiga kõrgel positsioneerinud Läänemaa, aga ka Põlvamaa on siin aga keskpärased. Valga- ja Tartumaa nõrk positsioon ilmneb ka käesolevast analüüsist, eelnevast tulenev Raplamaa kehv olukord siin niivõrd ei peegeldu.

Joonis 3.10. Sotsiaalse kapitali faktorite kogusumma maakondade lõikes. Autori arvutused („Mina. Maailm. Meedia“ 2003).

Sotsiaalse kapitali hindamisel Eesti andmete alusel regiooniti on seega mitmeid küsitavusi. Ilmselt on antud analüüsi tulemuste juures kõige nõrgemaks lülits kasutatud andmete vähesus. Ilmselt saaks sotsiaalse kapitali seisukohast pädevamaid tulemusi, kui hinnata andmeid kogu Eesti ulatuses ja näiteks küsitlevate lõikes, mis on aga teine vaatenurk, kui käesolevas töös eesmärgiks on seatud. Üle-Eestilist käsitlust võrdluse alusena teiste riikidega ei saa samuti teha, kuna antud küsimustik on ühe riigi keskne ega ole seega võrreldav teiste riikide andmetega.

3.3. Sotsiaalse kapitali ja sotsiaalmajandusliku arengu seosed

3.3.1. Sotsiaalse kapitali ja sotsiaalmajanduslike näitajate korrelatsioonanalüüs

Sotsiaalmajandusliku arengu seisukohast on selge, et ainult majandusnäitajatest ja rahaga mõõdetavast heaolust ei piisa jätkusuutliku arengu tagamiseks. Ka majandusteoorias on üha enam muutunud oluliseks mittemajanduslike näitajate mõju arengule, heaolule, sidususele (ptk 1.2.2. lk 23). Kui vaadelda eraldi sotsiaalmajanduslikke näitajaid ja sotsiaalset kapitali (ptk 3.1. ja 3.2.), siis saab kinnitust üldlevinud problemaatika Eesti killustatuse ja ebavõrdse arengu kohta. Ilmneb, et nii sotsiaalse kapitali kui sotsiaalmajanduslike näitajate poolest on erinevates regioonides küllalt suured lõhed. Samas ei saa öelda, et jõukad maakonnad, sotsiaalselt sidusad ja sotsiaalse kapitali näitajate poolest tugevad maakonnad kattuksid. Sotsiaalse kapitali kogukondliku käsitlemise kohaselt jääb seega siiski lahtiseks, et kas ja kuidas on sotsiaalse kapitali ja jätkusuutlikkuse näitajad omavahel seotud. Kas võib siiski leida kinnitust kriitikute arvamus, et sotsiaalse kapitali kontseptsiooni nõrk teoreetiline alus ei võimalda meil praktikas kasutatavate ning mõistlikult tõlgendatavate tulemusteni jõuda?

Sotsiaalse kapitali näitajate ja sotsiaalmajanduslike näitajate omavaheliste seoste leidmiseks on kasutatud korrelatsioonanalüüsi. Sotsiaalse kapitali näitajatena on kasutatud peatükis 3.2. kasutatud sotsiaalse kapitali põhinäitajate aspekte ning sotsiaalse kapitali faktoreid, lisatud on veel ka ettevõtlikkuse hinnang. Ilmneb, et seos sotsiaalse kapitali põhinäitajate erinevate aspektide ja sotsiaalmajanduslike näitajate vahel on väga nõrk⁷. Statistiliselt olulist seost tõenäosusega 95% nende näitajate vahel ei olnud võimalik tuvastada (vaata lisa 5 lk 88). Kui aga vaadelda olulisuse nivood kuni 0,09, siis saab teatavaid järeldusi siiski teha. Küll aga ei saa väita täie kindlusega vastavust teooriale, sest kuigi sotsiaalse kapitali kogukondliku lähenemise kohaselt peaks arengunäitajad olema sotsiaalse kapitaliga positiivselt seotud, ilmneb saadud analüüsil ainult üks sellekohane seos. Nimelt on erinevatel poliitilise suunitlusega üritustel osalemine negatiivselt seotud eluasemele tehtavate kulutuste osakaaluga kogukulutustest (olulisusnivool 0,08) ning kuritegude arvuga 10 000 elaniku kohta.

---

⁷ Lisades 5, 6 ja 7 toodud statistiliselt olulised korrelatsioonikordajad on tähistatud tärnidega. Ühe tärniga on tähistatud olulisus nivool 0,05, kahe tärniga on tähistatud olulisusnivoo 0,01. Autori märkus.

Seega saab väita, et regioonides, kus on enam inimesi erinevatel perioodidel vahemikus 1988–2002 osalenud rohkematel erakonna või liikumise sisestel üritustel, koosolekutel, seminaridel, on eluasemele tehtavate kulutuste osakaal väiksem ehk siis elatustase kõrgem. Teisalt võib sama sõnastada ka vastupidiselt, et kõrgema elatustasemega piirkonnad on poliitiliselt aktiivsemad. Viimane asjaolu aga ei ole positiivne sotsiaalse kaasatuse mõttes, kuna ühiskonna tugevuse aluseks on kogu riigi ulatuses aktiivne osalus. Nendes regioonides, kus on kõrgem poliitiline aktiivsus ja kõrgem elatustase (madalam eluasemekulutuste määr eelmisest seosest) on väiksem ka kuritegevuse määr. Seega on turvalisus seotud heaoluga poliitilise aktiivsuse kaudu. Teiste sotsiaalse kapitali aspektidega olulisi ja loogilisi seoseid antud andmestiku puhul paraku võimalik näidata ei ole.

Samade sotsiaalmajandusliku arengu põhinäitajate korrelatsioonil sotsiaalse kapitali faktoritega, mis leiti faktoranalüüsiga, ilmneb statistiliselt oluline seos kahe näitajaga (vaata lisa 6 lk 89). Nimelt on korrelatsioonikordajate kohaselt meedia usaldatavuse faktor negatiivselt seotud eluasemele tehtavate kulutuste osakaaluga kogukulutustest (olulisusenivool 0,01) ning kuritegude arvuga (olulisusenivool 0,05).

Esimesest seosest ilmneb, et suurem usaldus meedia vastu on seotud kõrgema elatustasemega (väiksema eluasemekulutuste osakaaluga kogukulutustest). Sellisest seosest võib välja lugeda Eesti meediale ka kriitikute ette heidetud nn tabloidsust ja väikest rolli ühiskonna arvamusiidriks olemisel. Selline nähtus on ühiskonna sidususe seisukohast kindlasti negatiivne, sest nn neljandaks võimuks peetaval meedial võiks olla suur roll arvamusiidrina ja seega ka ühiskonna seisukohtade kujundajana. Sellise rolli ehk usalduse puudumisel jääb ühiskondlike protsesside kujundamisel vahendeid vähemaks.

Teise seose kohaselt on usaldatavuse määr meedia vastu suurem regioonides, kus kuritegude arv 10 000 elaniku kohta on väiksem.

Saadud seoste analüüsimiseks võib ka vaadelda sotsiaalse kapitali faktorite koondhinnanguid korreleerituna sotsiaalmajanduslike näitajatega. Ühildades usalduse arvamusiidrite ja autoriteetsete institutsioonide vastu saame kirjeldada **ühiskonna terviklikkust ehk sidusust**, mis on sotsiaalmajanduslikult jätkusuutliku arengu

seisukohast üks olulisemaid tegureid (vt 3.1. lk 46). Usaldatavus meedia vastu (F1) ja autoriteetsete institutsioonide vastu (F2) on mõlemad avalikkusele suunatud faktorid ja iseloomustavad tervikuna ühiskonna sidusust. Selgub, et ühiskonna sidususe näitaja regioonides on negatiivselt seotud töötuse määraga (vt lisa 7, lk 90). Saadud tulemus on äärmiselt oluline sotsiaalse kapitali kogukondliku käsitluse kontekstis, kuna kinnitab, et lisaks sotsiaalse kapitali üksikute komponentide mõjule on sotsiaalmajanduslike näitajatega seotud ka koondhinnangud. Sellest seosest tulenevalt võib järeldada, et lisaks meedia usaldatavusele ja poliitilisele aktiivsusele võib autoriteetsete institutsioonide usalduse kaasamisel sotsiaalse kapitali mõjualasse tuua elatustaseme ja kuritegevuse määra kõrvala ka töötuse määra.

Sarnaselt sidususele võib poliitiliste institutsioonide usaldatavuse (F3) ja ühiskondliku aktiivsuse (F6) liitmisel saada näitaja, mis iseloomustab **kodanikuühiskonna tugevust**. Ettevõtlikkuse taseme (F4) ja arengupotentsiaali (F5) liitmisel aga saame näitaja, mis iseloomustab **majanduslikku** jätkusuutlikkust või **edu**. Paraku ei ole nende näitajate korrelatsioonil võimalik saada statistiliselt olulisi või siis sotsiaalse kapitali seisukohast loogilisi tulemusi.

Nii korrelatsioonidest sotsiaalse kapitali põhinäitajatega kui sotsiaalse kapitali faktoritega tuleb välja kolm peamist seost:

1. Sotsiaalse kapitali näitajatest on sotsiaalmajanduslike näitajatega Eesti regioonides seotud meedia usaldatavus ja poliitiline aktiivsus;
2. Elatustase ja turvalisus regioonides on seotud sotsiaalse kapitaliga;
3. Ühendav sotsiaalne kapital on sotsiaalse kapitali koondhinnangu (F1+F2) kaudu seotud töötuse määraga.

Nendest seostest võib selgelt välja lugeda avalikkuse mõju Eesti ühiskonna killustatusele. Nii poliitiline aktiivsus kui usaldus meedia vastu näitavat ühiskonna sidusust, ühendava sotsiaalse kapitali lisamisel ilmneb seos töötusega. Seega on sotsiaalse kapitali aspektide ja elatustaseme, kuritegevuse ja töötuse määra seoste kaudu võimalik mõjutada ühiskonna sidusust ja heaolu kui peamisi jätkusuutlikkuse indikaatoreid.

3.3.2. Sotsiaalne kapital võimalustest sotsiaalmajandusliku arengu hoogustajana

Läbilöögivõimest räägitakse inimeste puhul, kellel on kõrge enesehinnang ja head teadmised. Tõenäoliselt sama kehtib ka riikide puhul. Kui mingi riik, maakond või muu majandusüksus kannab endas sotsiaalse kapitali näol sotsiaalset usaldust ja valitsetavust, millele lisandub ka inimkapital teadmiste näol, siis võime rääkida ka edukusest ja jätkusuutlikkusest majanduslikus mõttes. Wilson (1997: 752) on välja pakkunud arendustegevuseks välja terve rea meetodeid, mis arvestavad sotsiaalse kapitali seoseid lisaks traditsioonilistele majandusarengu käsitlustele. Olulisematena võiks nimetada võrgustumisoskuste (inglise k *networking skills*) arendamist nii kogukonna sees kui teiste kogukondadega ning organisatsioonilise õppimise vastastikuse suhtlemise ja kogemuste vahetamise kaudu.

Eestis ei ole riiklikul tasandil jätkusuutlikkusest sotsiaalse kapitali kontekstis palju kõneldud, ent see ei tähenda, et vastavalt tõlgendatavaid meetmeid üldse kasutusel ei oleks. Nagu selgus analüüsist (ptk 3.1.1.), on sidususe ja usaldatavuse seos sotsiaalmajanduslike näitajatega Eestis täiesti olemas, mis tähendab, et kui võrgustumise protsessid aitavad kaasa sidususe suurendamisele, avaldavad nad positiivset mõju ka elatustaseme, turvalisuse aspektidele.

Praktikas on kõige suuremad võimalused nende protsesside mõjutamiseks ilmselt riiklikul tasandil. Eelmises lõigus näitena toodud võrgustumisele on Euroopa Liidu poolt suunatud terve algatus, millest Eesti on juba mitmeid aastaid osa võtnud. Algatus INTERREG on ellu kutsutud kindlustamaks ka ebasoodsama geograafilise asendiga piirialade konkurentsivõime arengut, need programmid on kujunenud peamiseks piirkondade vahelise koostöö toetamise finantsinstrumendiks Euroopa Liidus. Eestis on INTERREGi raames arendada riigiülest, piireületavat ning regioonidevahelist koostööd. Kuna käimasolev (2000-2006) INTERREGi programm on kolmas, siis nimetatakse seda INTERREG III programmiks, mille laiemaks eesmärgiks on piirkondade majandusliku ja sotsiaalse sidususe tugevdamise. (Siseministeerium)

Suuremastaabilisematest riiklikest programmidest on tõukefondide kasutamiseks koostatud Eesti Riiklik Arengukava (2004), mille raames lisaks INTERREGile on

võimalik institutsionaalsel tasandil arendada sotsiaalset kapitali mikrotasandil, seda erinevate koolituste, teadlikkuse suurendamise, kaasatuse, sidususe ning koostööprojektide kui ka traditsioonilisemate ettevõtlustoetuste (stardiabi) kaudu. Eraldi sotsiaalse kaasatuse ja võrdsete võimaluste teemat hõlmab ühenduse algatus EQUAL, mille koordinaatoriks on sotsiaalministeerium ning mille tegevused on suunatud järgmistele tegevustele (Sotsiaalministeerium):

1. Tööturule tulemise või naasmise võimaldamine neile, kel on raskusi avatud tööturule integreerumise või reintegreerumisega. Sihtrühmadeks on pikaajalised töötud, mitte-eestlased, noored, puuetega inimesed jt.
2. Töö- ja pereelu ühitamine ning tööturult lahkunud inimeste reintegreerimine paindlike ja efektiivsete töökorraldusvormide ning toetavate teenuste arendamise kaudu. Sihtrühmadeks on väikeste laste vanemad, töövõimelised inimesed, kes ei saa töötada lähedase hooldamise tõttu (vanemaealiste, puuetega või haigete lähedaste eest hoolitsejad) jt.
3. Asüülitaotlejate ja inimkaubanduse ohvrite ning (endiste) prostituutide sotsiaalse integratsiooni ja tööturule tulemise või naasmise toetamine.

Kui aga vaadelda üksikuid seoseid, mis sotsiaalse kapitali ja sotsiaalmajanduslike näitajate analüüsil ilmnesid, võib öelda, et nende seoste kasutamine on lihtsalt üks lisavõimalus tavapärase sekkumismehhanismide toetamiseks. Meedia usaldatavus näiteks on nähtus, millele saab mõju avaldada eelkõige meedia ise. Riigi tasandil on ehk oluline, et suure loetavusega tabloidlehtedes võtaksid sõna ka tugeva toetuse ja usaldusprotsendiga riigimehed. Nii näiteks on vabariigi presidendi sõnavõttudel alati suur kaal ja tema suurem figureerimine arvamuskülgedel, tõstaks ka meedia mainet. Oluliste teemade käsitlemine aitaks suurendada ka meedia rolli arvamussliidrina jne.

Poliitilise aktiivsuse suurendamisel on ühelt poolt suur roll poliitikute ja poliitiliste institutsioonide usaldatavusel ent ka poliitiliste organisatsioonide endi tegevus mõjutab nende populaarsust ja aktiivsust. Erakondade noorteühenduste kaudu saaks suurendada noorte inimeste osalusmäära ja harjumust ühiskondlikel teemadel kaasa rääkida.

Töötuse puhul räägitakse palju aktiivsetest tööturumeetmetest ja sellest, kuidas rahaliste vahenditega enam töökohti luua ja inimesi hõivesse kaasata. Eelnimetatud RAK

kindlasti annab võimaluse erinevate tööturu probleemide leevendamiseks, ent ka üldise usaldatavuse suurenemine aitaks inimestel olla edukad ja saada kaasatud neid puudutavates valdkondades. Konkreetseid meetmeid usalduslikkuse tõstmiseks muidugi anda ei saa. Riiklikul tasandil saab mõnedes valdkondades aga mõjutada usaldust kas või kampaania kaudu. Hea näide on Eesti kaitseväge usaldatavus ja aktsept ühiskonnas, mis on iseseisvuse algusaastatega võrreldes hüppeliselt kasvanud. Samasugust pidevat meedia, riigi jt institutsioonide tähelepanu vajaks ka kutseharidus, millest teadmistepõhise majanduse kontekstis palju juttu on olnud.

Sotsiaalse kapitali kontseptsiooni mõistmiseks ning kasutamiseks on kõige olulisem teadlikkuse tõstmine ning sotsiaalse kapitali süsteemne analüüs. Ühelt poolt võimaldab see neid arenguaspekte, mis lisaks tavapärasele arenguressurssidele aitavad kaasa jätkusuutlikkuse tagamisele, paremini ära kasutada. Teisalt on tarvilik süstemaatiliselt analüüsida sotsiaalse kapitali arenguid ja seda just Eesti andmeid ja konteksti kasutades, et eelnimetatud teadlikkuse suurendamine ning arengumeetmed oleksid kasutatavad maksimaalselt efektiivselt.

Kokkuvõte

Töö sissejuhatuses oli toodud David Hume'i tsitaat, mida võib tinglikult pidada hüpoteesiks sotsiaalmajanduslike protsesside toimumise kohta. Tegelikuses, nii nagu selgub andmeanalüüsist ja nii nagu selgitab sotsiaalse kapitali teooria, ei ole inimene nii ratsionaalne ja lisaks puhtale tulu-kulu kaalutlustele on ka majandustegevuses ja protsessides siiski midagi, mis nendele protsessidele kaasa aitab. Ja see miski ei ole töö ja raha, vaid inimestest ja inimsuhetest tulenev sisend. Inimkapitali füüsilise kapitali kõrval on majandusteoorias väga palju käsitletud ning on terve koolkond sellealast kirjandust. Samas on aga siiski tekkinud veel ka sotsiaalse kapitali kontseptsioon, kuna on selgunud, et mitte ka inimkapitalist ei piisa, et selgitada arenguerinevusi, mis erinevate maade, rahvaste, regioonide vahel tekkivad.

Algselt on sotsiaalne kapital olnud sotsiaalteadlaste pärusmaa ning „sotsiaalsele“ liideti juurde „kapital“ eelkõige sellel eesmärgil, et anda sotsiaalteaduslikele käsitlustele kaalu majandusaspektide näol. Vastupidistel kaalutlustel on aga sotsiaalse kapitali teema saanud väga populaarseks majandusteadlaste hulgas: siin on traditsiooniliselt olnud ülekaalus matemaatilised ja statistilised meetodid, ning sotsiaalsete protsesside mõju on jäänud tahaplaanile. Sotsiaalse kapitali käsitlemine arenguprotsesside mõjutajana annab aga suurepärase võimaluse neid tagaplaanile jäänud aspekte sügavuti uurida.

Sotsiaalse kapitali käsitluse on tuntuks kirjutanud Robert D. Putnam ning James Coleman. Nende tööde põhjal on analüüse ja edasiarendusi viimase kümnendi jooksul tekkinud sadu ja sadu. Eelkõige on uuringute sihiks arengumaad ja arenevad maad, viimaste seas endised Nõukogude Liidu riigid, kuna nendes on olnud arengud kiired ja hästi jälgitavad.

Kahest käsitlusest üldisem on Colemani oma, tema defineerib sotsiaalset kapitali kui mingit eesmärkide saavutamise vahendit, ilma milleta need konkreetset eesmärgid saavutatavad ei oleks. Putnami käsitus on aga kitsam ja keskendub sotsiaalsetele institutsioonidele. Sotsiaalne kapital Putnami järgi on usaldus, normid ja võrgustikud, mille koordinatsioonimehhanismide kaudu saab suurendada ühiskonna efektiivsust.

Peamiseks kriitikaks kogu kontseptsiooni juures peetakse selle teoreetilist ühildamatust. Erinevate autorite töödes on küll viidatud alati Putnamile või Colemanile, ent edasine analüüs sõltub konkreetse autori eeldustest ja piirangutest. Majandusteaduse mõttes on lisaks kontseptuaalse ühtsuse puudumisele vajaka korralikust empiirilisest analüüsist ja matemaatilistest tõestustest, et arutletavad seosed ka tegelikkuses kehtivad. Võrrelduna kümme aastat tagasi, on aga sotsiaalse kapitali kirjanduses toimunud suuri edasiminekuid. Püüdlused ühtlustada kogu käsitlust on tinginud sotsiaalse kapitali liigituse ja avaldumisvormide analüüsi.

Kaasaegses akadeemilises kirjanduses on sotsiaalse kapitali valdkonnas eristatavad kaks peamist suunda. Esimesel juhul käsitletakse sotsiaalset kapitali teatud liiki sotsiaalse ressursina, millele ligipääs ja kasutamine on seotud sotsiaalsete suhetega ehk võrgustikega ning lähtuvalt sellest on heaolu maksimeerimine võimalik eelkõige suhetes teiste inimestega. Kirjeldatud uurimissuund on väga sarnane Colemani käsitlusega, kuigi autorite edasiarendused võivad esialgselt lähenemisest küllalt palju erineda.

Teine peamine uurimissuund on käsitlustest populaarsem ja on defineeritud kitsamalt kui esimene. Käsitus tugineb Putnami ideoloogiale ning sotsiaalsel kapitalil on selles roll eelkõige grupi tasandil. Grupi tasandil sotsiaalse kapitali analüüsil on peamisteks küsimusteks sotsiaalse kapitali hoidmine ja arendamine ning sotsiaalse kapitali kaudu heaolu suurendamine. Nimetatud lähenemist kirjeldatakse ka kui sotsiaalse kapitali kogukondlikku käsitlust ning selle populaarsus on seletatav puhtpraktilistel kaalutlustel. Nimelt on kogukondliku käsitluse üks peamine rakendusvaldkond uute võimaluste pakkumine ühiskonnategelastele ja poliitikutele negatiivsete ühiskondlike (sotsiaalsete ja majanduslike) trendide vähendamiseks. Lähtuvalt antud töö regionaalsest lähenemisest maakondade tasandil ja kasutada olevatest andmetest, sobib kogukondlik käsitus ka Eesti konteksti ning seda on empiirilisel analüüsil ka aluseks võetud. Seega võib öelda, et teoreetilisest lähenemisest tulenevalt on käesoleva töö empiirilise osa ülesandeks saada kinnitust asjaolule, et sotsiaalne kapital on seotud sotsiaalmajandusliku arenguga. Seda eeldusel, et sotsiaalne kapital on positiivne nähtus ja nimetatud seose olemasolul on sotsiaalse kapitali kaudu sotsiaalmajanduslikke protsesse võimalik mõjutada positiivses suunas.

Kõige problemaatilisemaks on osutunud sotsiaalse kapitali mõõtmine ehk siis selle empiiriline analüüs. On pakutud väga erinevaid majanduslikke ja mittemajanduslikke näitajaid nii makro- kui mikroandmetest, mille eesmärgiks on iseloomustada sotsiaalset kapitali kvantitatiivselt. Tulenevalt sellest, et teoreetilistest seisukohtades ei ole suudetud ühtsust leida, valitseb sama olukord ka empiirilise analüüsi osas. Teoreetilise poole pealt on sotsiaalse kapitali mõõtmiseks pakutud mänguteooriast vangide dilemmat, mida majandusprotsesside kirjeldamiseks vaadeldakse korduva nullsummalise mänguna. Empiirilisel on aga sellist olukorda raske tekitada. Teine lähenemise tugineb erinevatele indeksitele ja indikaatoritele ning neid kasutatakse väga levinult. Makrotasandil on enamasti kättesaadavad üldised näitajad, mida saab kasutada võrdlusel teiste riikidega. Konkreetse riigi jaoks on aga enamkasutatud individuaalsete küsitluste andmed, mis võimaldavad paremini arvestada riikide või piirkondade omapärasid.

Antud töö raames on sotsiaalse kapitali ja sotsiaalmajandusliku arengu seoseid vaadeldud sotsiaalmajandusliku jätkusuutlikkuse kontekstis. Jätkusuutlikkuse seisukohalt on olulisemateks komponentideks ühiskonna heaolu ja sidusus. Kuna jätkusuutlikkuse ehk sotsiaalmajandusliku arengu näitajate järgi on Eesti regioonid killustatud ja areng ebahühtlane, st et heaolutasemed on erinevad ja sidusus on nõrk, siis võib arvata, et sotsiaalne kapital on Eestis vähearenenud ja arenguruum seega suur. Empiiriline analüüs neid hinnanguid ka kinnitas.

Käesoleva töö raames olid kasutada TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakonna koostatud küsimustiku “Mina. Maailm. Meedia” andmed, mida kohandati vastavalt Maailmapanga uurimisgrupi väljatöötatud metoodikale. Kõige paremaid tulemusi andis antud andmete faktoranalüüs, mille tulemusena koondati 27 algnäitajat seitsmeks faktorist, millest kuus on käsitletavat sotsiaalse kapitali indikaatoritena:

Nr	Faktorite nimetused
F1	Meedia usaldatavus
F2	Ühendav sotsiaalne kapital
F3	Poliitiliste institutsioonide efektiivsus
F4	Ettevõtlikkuse tase
F5	Arengupotentsiaal
F6	Ühiskondlik aktiivsus

Eesti kontekstis on nende andmetega piirkondliku analüüsi tegemine küll raskendatud, kuna valim on väike (kasutada on 15 maakonna andmed) ning puuduvad süstemaatiliselt kogutud andmestikud, ent teatud seoseid siiski saab täheldada. Sotsiaalse kapitali regionaalsel analüüsil on määrava tähtsusega analüüsi meetod. Nii saadi ka selles töös erinevate analüütiliste võtetega erinevaid tulemusi. Kokkuvõtlikult on siiski täheldatav teatav tendents selles suunas, et majanduslik heaolu ei ole alati seotud tugeva sotsiaalmajandusliku arenguga ja selle kaudu ka tugeva sotsiaalse kapitaliga. Sotsiaalse kapitali poolest tugevamad on analüüsi kohaselt Saare ja Viljandi maakonnad, ning ka Lääne maakond. Nõrgematel positsioonidel on Valga ja Tartu ning Rapla maakonnad.

Sotsiaalse kapitali ja sotsiaalmajanduslike näitajate omavaheliste seoste leidmiseks kasutati korrelatsioonanalüüsi. Ilmnes, et antud andmete puhul on need seosed nõrgalt esindatud ning statistiliselt olulisi seoseid oli võimalik tuvastada vaid korrelatsioonil sotsiaalse kapitali faktorite ning faktorite koondhinnetele. Korrelatsioonidest sotsiaalse kapitali põhinäitajatega ning sotsiaalse kapitali faktoritega võib üldistavalt esile tuua kolm peamist seost:

4. Sotsiaalse kapitali näitajatest on sotsiaalmajanduslike näitajatega Eesti regioonides seotud meedia usaldatavus ja poliitiline aktiivsus;
5. Elatustase ja turvalisus regioonides on seotud sotsiaalse kapitaliga;
6. Ühendav sotsiaalne kapital on sotsiaalse kapitali koondhinnangu (F1+F2) kaudu seotud töötuse määraga.

Nendest seostest ilmneb avalikkuse mõju Eesti ühiskonna killustatusele. Nii poliitiline aktiivsus kui usaldus meedia vastu näitavat ühiskonna sidusust, ühendava sotsiaalse kapitali lisamisel ilmneb seos töötusega. Seega on sotsiaalse kapitali aspektide ja elatustaseme, kuritegevuse ja töötuse määra seoste kaudu võimalik mõjutada ühiskonna sidusust ja heaolu kui peamisi jätkusuutlikkuse indikaatoreid.

Ühiskonnategelaste ja poliitikute seisukohalt oleks kõige olulisem suunata oma tähelepanu seega meedia rollile ja poliitilise aktiivsuse tõstmisele. Erinevaid riiklikke meetmeid võrgustumisprotsesside edendamiseks juba rakendatakse ja nende mõju saab

hakata mõne aasta pärast hindama. Samas on vajadus sotsiaalse kapitali kontseptsiooni laiemaks tutvustamiseks, et tõsta üldist teadlikkust kirjeldatud protsesside olulisusest.

Akadeemilises vaates aga oleks sotsiaalse kapitali arenguid tarvilik süstemaatiliselt analüüsida ja seda just Eesti andmeid ja konteksti kasutades, et eelnimetatud teadlikkuse suurendamine ning arengumeetmed oleksid kasutatavad maksimaalselt efektiivselt. Teine võimalus oleks analüüsil kasutada juba olemasolevaid statistilisi näitajaid ning seda on paljud autorid ka teinud. Parimaid tulemusi oleks aga võimalik saada, kui olemasolevate sotsiaalse kapitali indikaatorite kohta kogutakse andmeid süstemaatiliselt, et oleks võimalik analüüsida seoste toimimist ka ajas.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et sotsiaalse kapitali uurimine ja uurimisvõimalused Eestis on alles üsna algusjärgus. Samas on aga tehtud algust selle valdkonna arendamisega ning arvestades teema ajakohasust ning populaarsust mujal maailmas, on loota, et ka Eestis areneb see jõudsalt edasi. Sotsiaalse kapitali uurimine on oluline konkreetsete sotsiaalmajanduslike otsustajate jaoks, et üleilmastumise ja Eestis kriitiliseks muutunud kihistumise protsesside suunamiseks oleks võimalik võtta kasutusele nn pehmeid meetmeid, mis on meile jõukohased. Väikese riigina on see võimalus leida lahendusi probleemidele, mis esialgsel vaatlemisel on kõrvaldatavad ainult finants- või muu nn kõvade ressurssidega.

Viidatud allikad

Armstrong, H., Taylor, J. The Economics of regional Policy. USA, Massachusetts: Edward Elgar Publishing Inc., 1999, 489 p.

Badescu, G., Uslander, E. M. Social Capital And the Transition to Democracy, Routledge 2003, 239 p.

Bastelaer, T. van, Grootaert, C. Understanding and Measuring Social Capital: A Synthesis of Findings and Recommendations fro the Social Capital Initiative. The World Bank Social Development Department. Social Capital Working Paper Series, Social Capital Initiative, working paper no. 24, April 2001, 31 p.

Becker, G. S. Human Capital. The Library of Economics and Liberty. [<http://www.econlib.org/library/Enc/HumanCapital.html>] 27/07/2004

Bourdieu, P. Le Capital social: Notes provisoires, Actes Recherche des Sciences Sociales 31: 2–3, 1980, viidatud: A Dimensional Approach to Measuring Social Capital: Development and Validation of a Social Capital Inventory. Academic Search Premier: Current Sociology, March 2001, Vol. 49 Issue 2, lk. 59 vahendusel.

Burt, R. S. The Contingent Value of Social Capital, University of Chicago. Administrative Science Quaterly 42 (1997), p 339-365.

Carroll M. C., Stanfield R., S., Social Capital, Karl Polanyi, and American Social and Institutional Economics, JOURNAL OF ECONOMIC ISSUES, Vol. XXXVII No. 2 June 2003, p- 397-404.

Castle E. N., Social Capital: An Interdisciplinary Concept, Rural Sociology 67 (3), Rural Sociology Society, 2002, p331-349.

Cicccone, A., Fuente, A. Human capital in a global and knowledge-based economy. Final report, Office for Official Publications of the European Communities, 2002. 117 p.

Cohen, J. Trust, voluntary association and workable democracy: the contemporary American discourse of civil society. Viidatud Warren 1999 kaudu, lk. 208-248.

Coleman, J. S. Foundations of Social Theory. Cambridge, Massachusetts, and London, England. The Belknap Press of Harvard University Press, 1990, 993. lk.

Cushing, R., Florida R., Gates G., When Social Capital Stifles Innovation, Harvard Business Review, EBSCO Publishing. 04/11/2002

Durlauf, S. N, Fafchamps, M. Social Capital, NBER Working Paper Series, Working Paper 10485, May 2004, National Bureau of Economic Research, 1050 Massachusetts Avenue, Cambridge, MA 02138, 81 p. [<http://www.nber.org/papers/w10485>] 01/06/2004

Eesti inimarengu aruanne 2001. Kas Eesti on sotsiaalselt jätkusuutlik? Tallinna Pedagoogikaülikool, Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, 2001, 94 lk. [<http://nhdr.iiss.ee/2001/sisukord.html>] 12/06/2004

Eesti inimarengu aruanne 2002. Tallinna Pedagoogikaülikool, Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, 2002, 103 lk. [http://nhdr.iiss.ee/2002/PDF/EIA_2002_004.pdf] 11/06/2004

Eesti riiklik arengukava struktuurifondide kasutuselevõtuks – ühtne programmdokument 2004 – 2006. (RAK) Kinnitatud Vabariigi Valitsuse 28. jaanuari 2004.a koraldusega nr 37-k. RTL 2004, 19, 312. 282 lk.

Fine, B. Social Capital versus Social Theory: Political Economy and Social Science in the Turn of the Millenium. Routledge, 2001, 293 p.

Fläp, H., Völker, B. Communist societies, the velvet revolution, and weak ties. Viidatud Badescu, Uslaner 2003 kaudu.

Fukuyama, F. Social capital and the global economy. Foreign Affairs, September/October 1995, Vol. 74 Issue 5, p 89-104.

Gabbay S. M., Leenders R. Th. A. J. Corporate Social Capital and Liability. Bostob, Dordrecht, London: Kluwer Academic Publishers, 1999, 562 p.

Grootaert C. Social Capital: The Missing Link? The World Bank Social Development Department. Social Capital Working Paper Series, Social Capital Initiative, working paper no. 3, April 1998, 34 p.

Grootaert C., Narayan D., Woolcock M., Vyhan-Jones V. Integrated Questionnaire for the Measurement of Social Capital (SC-IQ), The World Bank, Social Capital Thematic Group, June 23, 2003, 71 p.

Haridus- ja Teadusministeerium. [<http://www.hm.ee/>] 19/01/03

Inglehart, R. Culture Shift in Advanced Industrial Society, Princetom University Press, 1990, 484 p.

Inglehart, R. Trust, well-being and democracy. Viidatud Warren 1999 kaudu, lk. 88-120.

IRIS Center. [<http://www.iris.umd.edu/adass/proj/closed/soccap.asp>.] 09/01/2004

Kaldaru, H., Tamm, K. Sotsiaalne kapital ja jätkusuutlik majandusareng. Eesti majanduspoliitika teel Euroopa Liitu. XI teadus- ja koolituskonverentsi ettekanded – artiklid. Berlin, Tallinn: BWV * Berliner Wissenschafts-Verlag GmbH, Mattimar OÜ, 2003, lk. 227-237.

Knack, S. Social Capital, Growth And Poverty: The Survey of Cross-Country Evidence. The World Bank Social Development Department. Social Capital Working Paper Series, Social Capital Initiative, working paper no. 7, May 1999, 48 p.

Lee, K., Pennings, J. M. Social Capital of Organizations: Conceptualization, Level of Analysis, and Performance Implications. Viidatud Gabbay, Leenders: 1999 kaudu lk. 43-67.

Lin, N. Social Capital. A Theory of Social Structure And Action. Cambridge University Press, 2001, 272 p.

Linnad ja vallad arvudes 2003, Statistikaamet, Tallinn 2003, 135 lk

Maakonnad arvudes 1998-2002, Statistikaamet, Tallinn 2003, 154 lk.

Mathur, V. K. Human Capital-Based Strategy for Regional Economic Development. *Economic Development Quarterly*, August 1999, Vol. 13 Issue 3, p. 203-217.

"Mina, maailm, meedia". TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakonna representatiivne küsitlus, territoriaalselt representatiivne juhuvalim (N=1470) 15-74 a Eesti elanike seast. Läbiviija OÜ Uuringukeskus Faktum poolt 2002.a. detsembris - 2003.a. jaanuaris. Uuring kuulub sihtfinantseeritavasse projekti "XXI sajandi meediaühiskonna kujunemine Eestis" (juht prof Marju Lauristin)

Narayan, D., Cassidy, M. F. A Dimensional Approach to Measuring Social Capital: Development and Validation of a Social Capital Inventory. *Academic Search Premier: Current Sociology*, March 2001, Vol. 49 Issue 2, p. 59-102.

Offe, C. How can we trust our fellow citizens? Viidatud Warren 1999 kaudu lk. 42-87.

Parts, E. (a) Sotsiaalne kapital ja majandusareng Euroopa Liidu kandidaatmaades. Eesti majanduspoliitika teel Euroopa Liitu. XI teadus- ja koolituskonverentsi ettekanded – artiklid. Berlin, Tallinn: BWV * Berliner Wissenschafts-Verlag GmbH, Mattimar OÜ, 2003, lk. 248-256.

Parts, E. (b) Interrelationships between human capital and social capital. Implications for economic development in transition economies. University of Tartu. Faculty of Economics and Business Administration. Working paper Series Nr 24/2003, 33 p.

Portes, A. Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*; 1998, Vol. 24 Issue 1, 25 p.

Puhakka, V. Entrepreneurial Business Opportunity Recognition. Relationships between Intellectual and Social Capital, Environmental Dynamism, Opportunity Recognition Behavior and Performance. *Acta Wasaensia No. 104, Business Administration 42, Management and Organisation. Universitas Wasaensis*, 2002. 266 p.

Putnam, R. D. Edukas ühiskond. Sotsiaalne kapital ja avalik elu. “*möte*”, Eesti Päevalehe ühiskondlik-poliitiline ajakiri. 17. märts 2004

Putnam, R. D. Making democracy work: civic traditions in modern Italy; Princeton University Press, 1993, 258 p.

Päll, A. Eesti maakondade klasteranalüüs ja regionaalpoliitilised valikud. Eesti majanduspoliitika teel Euroopa Liitu. XI teadus- ja koolituskonverentsi ettekanded – artiklid. Berlin, Tallinn: BWV * Berliner Wissenschafts-Verlag GmbH, Mattimar OÜ, 2003, lk. 448-455.

Päll, A. Regionaalpoliitika vajadused ja võimalused majandusarengu tasakaalustamisel. Tartu Ülikool, majandusteaduskond, majanduspoliitika õppetool. Bakalaureusetöö, 2002, 94 lk.

Reder, M. W. Gary Becker's *Human Capital*: A Review Article. Journal of Human Resources. Winter67, Vol. 2 Issue 1, p. 97-104. [<http://search.epnet.com/direct.asp?an=5069405&db=buh&loginpage=login.asp>] 05/05/04

Rose, R., Mishler, W., Haerpfer, C. Social Capital in Civic and Stressful Societies. Studies in Comparative International Development, Fall 1997, Vol. 32 Issue 3, p. 85 - 111.

Rothstein, B. Social Capital, Economic Growth and Quality of Government: The Causal Mechanism. New Political Economy, Vol. 8, No. 1, 2003, p. 49-71.

Routledge, B. R., Amsberg J. von, Social capital and growth, Journal of Monetary Economics 50, 2003, p. 167-193. [www.elsevier.com/locate/econbase] 04/11/2003

Rupasingha, A., Goetz, S. J., Freshwater, D., Social and institutional factors as determinants of economic growth: Evidence from the United States counties. Papers in Regional Science 81, 2002, p. 139–155.

Sala-i-Martin, X. X. The Classical Approach to Convergence Analysis. The Economic Journal, July 1996, Oxford: Blackwell Publishers, pp. 1019-1136, viidatud: The Economics of regional Policy. Massachussets: Edward Elgar Publishing Inc., 1999, lk. 93 vahendusel.

Saraceno, E. Social Capital: evidence, finding, challenges. Conference “Human and social capital & economic growth”, Brussels. 17/12/2002

Siseministeerium. Regionaalarengu osakond. INTERREG
[<http://www.sisemin.gov.ee/atp/?id=5375>] 13/06/2004

Schmid A. A., Affinity as social capital: its role in development, Journal of Socio-Economics 29/2000, p. 159-171.

Siisiäinen. M. Two Concepts of Social Capital: Bourdieu vs. Putnam. Department of Social Sciences and Philosophy. ISTR Forth International Conference: “Third Sector: For What And For Whom?” Trinity College, Dublin, Ireland, July 5-8, 2000, 26 p.
[<http://www.jhu.edu/~istr/conferences/dublin/workingpapers/siisiainen.pdf>]. 11/05/04

Sotsiaalministeerium. [<http://www.sm.ee/esttxt/pages/goproweb0745#01>] 13/06/2004

Statistikaamet. [<http://www.stat.ee>] 12/06/2004

Streeten, P. Reflections on Social and Antisocial Capital. Journal of Human Development, Vol. 3, No. 1, 2002, p. 7-22.

Sturgess, G., Taking Social Capital Seriously, Academic Search Premier, Social Capital; 2000, p. 49-84.

“Säästev Eesti 21. Eesti tee jätkusuutlikule arengule” (SE21), strateegia koostatud Vabariigi Valitsuse 24.07.2001. a protokollilise otsuse alusel. Tallinn, 2003.
[<http://www.tpu.ee/SE21.htmlv>] 29/07/2004

The World Bank Group. PovertyNet Library, social capital.
[<http://poverty.worldbank.org/library/topic/4294/>]. 09/01/04

Uslaner, E. M. Democracy and social capital. Viidatud Warren 1999 kaudu, lk. 121-150.

Uslaner, E. M. Trust and civic engagement in East and West. Viidatud Badescu, Uslaner, 2003 kaudu.

Van Deth, J. W. Measuring social capital: orthodoxies and continuing controversies. International Journal of Social Research Methodology; January 2003, Vol. 6 Issue 1, p. 79-92.

Warren, M. E. Democracy and Trust, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, 370 p.

Wilson P. A., Building Social Capital: A Learning Agenda for the Twenty-first century, Urban Studies, Vol. 34, Nos 5-6, pp 745-760, The Editors of Urban Studies, 1997.

Woolcock, M. Managing Risks, Shocks and Opportunity in Developing Economies: The Role of Social Capital. Development Research Group. The World Bank. August 1999, 14 p. [<http://www.worldbank.org/poverty/scapital/library/woolcock.pdf>].
17/05/04

Sotsiaalse kapitali indikaatorid

Horisontaalsete ühenduste indikaatorid on mikrotasandi näitajad ja kogutakse tavapäraselt uuritava riigi kohta konkreetse analüüsi jaoks. Teised indikaatorid on mõõdetavad riigi tasandil ja kasutatavad riikidevahelises võrdluses (Grootaert 1998: 15).

Horisontaalsed ühendused/organisatsioonid

- Institutsioonide tüüp ja arv
- Liikmelisuse määr
- Otsustamisprotsessis osalemise määr
- Sugulussidemete määr ühenduste siseselt
- Liikmete sissetulekute ja erialade homogeensuse määr ühendustes
- Usaldus kogukonnaliikmete ja teiste majapidamiste suhtes
- Usaldus valitsusse

Kodanikuühiskond ja poliitiline keskkond

- Kodanikuvabaduse indeks (Gastil, Freedom House)
- Poliitilise diskrimineerimise all kannatajate määr elanikkonnas
- Poliitilise diskrimineerimise ulatus (diskrimineerimisjuhtude tõsidus)
- Majandusliku diskrimineerimise all kannatajate määr elanikkonnas
- Majandusliku diskrimineerimise ulatus (diskrimineerimisjuhtude tõsidus)
- Separatistlike liikumiste osalejate määr elanikkonnast
- Gastil'i poliitiliste õiguste indeks
- Freedom House'i poliitilise vabaduse indeks

Sotsiaalne ühtsus

- Sotsiaalse mobiilsuse indikaator
- Sotsiaalsete pingete indikaator
- Keelelis-kultuuriline ühtsus
- Protestid ja meeleavaldused
- Streigid
- Tapmiste määr
- Enesetappude määr

Õiguslikud ja valitsuse aspektid

- Bürokratia kvaliteet
- Kohtusüsteemi sõltumatus
- Sundvõõrandamise ja riigistamise risk
- Ametiühingute usalduse määr
- Kogukondliku kuuluvuse taju määr
- Toetusõrgustike usaldusväärsus
- Ümberjaotuste osakaal majapidamiste sissetulekutest
- Kingituste ja päranduste osakaal majapidamiste sissetulekutest
- Eakate sõltuvusmäär
- Demokraatia indeks
- Korruptsiooniindeks
- Valitsuse efektiivsuse indeks
- Demokraatlike institutsioonide tugevus
- "inimliku vabaduse" määr
- Poliitilise stabiilsuse määr

Lisa 1 järg

- Valitsuse detsentraliseerituse määr
- Valimisaktiivsus
- Poliitilised mõrvad
- Põhiseaduslikud muudatused
- Muud kuritegevuse määrad
- Vangide arv 100 000 elaniku kohta
- Ebaseaduslikkuse määrad
- Ühe lapsevanemaga perede määr
- Lahutuste määr
- Noorte töötuse määr
- Valitsuse lepingutest kinnipidamise määr
- Lepinguõiguse rakendamine
- sularaha/M2

Valikküsimused “Mina. Maailm. Meedia” ankeedist

Number küsimuse ees näitab järjekorranumbrit “Mina. Maailm. Meedia” ankeedis. Küsimused on grupeeritud ja valitud Maailmapanga koostatud sotsiaalse kapitali integreeritud küsimustiku alusel (Grootaert *et al* 2003: 64–71).

Grupid ja võrgustikud

236. Kui sageli pöörduvad kaaslased, tuttavad, pere liikmed Teie poole nõu ja arvamuse küsimiseks?

- 1 väga sageli
- 2 küllalt sageli
- 3 vahetevahel
- 4 üldiselt harva
- 5 väga harva

237. Kas Te kuulute mõnda seltsi, ühendusse organisatsiooni?

- 1 Jah – järgmine küsimus
- 2 Ei – jätkata küsimusest 256

Usaldus ja üksmeel

65. Kuidas arvate Teie?

- 1 Enamikke inimesi võib täielikult usaldada
- 2 Inimesed on üldiselt usaldusväärsed
- 3 Ei tea, ei oska öelda
- 4 Üldiselt peaks usaldamisega ettevaatlik olema
- 5 Usaldamisega peaks olema väga ettevaatlik

Mil määral saab usaldada järgmisi institutsioone ja rühmi skaalal 1–5. 1-ei usalda üldse, 5- usaldan täiesti

66. Kirik	74. Eratelekanalid
67. Valitsus	75. Ajalehed
68. Riigikogu	76. Eesti Raadio
69. President	77. Eraraadiod
70. Politsei	78. Internetiportaalid
71. Pangad	79. Ettevõtjad
72. Kohtusüsteem	80. Teadlased
73. Eesti televisioon	81. Kultuuritegelased
	82. Poliitikud

Millised on Teie tunded eesti riigi suhtes? Valida tuleb üks sõna paarist skaalal “väga hästi – keskmiselt – vähesel määral – ei seda ega teist“.

103. Oma – Võõras

113. Turvaline – Ohtlik

Ühistegevus ja koostöö

256.-257. Kas olete erinevate perioodidel osalenud avalikel üritustel, poliitilise suunitlusega üritustel

- 1 1988–1991
- 2 1992–1999
- 3 2000–2002
- 4 ei ole kunagi osalenud

265. Kas peate end ettevõtlikuks inimeseks?

- 1 Jah, kindlasti
- 2 Mõnevõrra
- 3 Ei oska öelda
- 4 Pigem mitte
- 5 Üldse mitte

270. Kas olete osalenud mõnes äriprojektis?

- 1 Ei ole
- 2 Ühes
- 3 Mitmes

271. Kas olete osalenud mõnes mittetulunduslikus projektis, mida on rahastanud välismaised fondid või Eesti KOV-id?

- 1 Ei ole
- 2 Ühes
- 3 Mitmes

Kompetents (inglise k *empowerment*) ja poliitiline aktiivsus

5. Kas Eesti elus viimase 10–15 aasta jooksul toimunud muutused on olnud...

- 1 Liiga kiired
- 2 Pigem kiired
- 3 Paraja kiirusega
- 4 Liiga aeglased
- 5 Ei oska öelda

6. Kas üldiselt läheb Teie elu paremuse või halvemuse suunas?

- 1 Paremuse suunas
- 2 Jääb samaks, midagi ei muutu
- 3 Halvemuse suunas
- 4 Ei tea, ei oska öelda

Roteeritud komponentide maatriks

Jrk. nr ⁸	Muutuja	Komponendid ehk faktorid						
		1	2	3	4	5	6	7
5.	Kohanemine muutustega				0,465	0,633		
6.	Ootus elu paremaks muutumisest			0,564		0,632		-0,455
65.	Üldine usalduse määr			0,765				
66.	Kirik				-0,804			
67.	Valitsus			0,791				
68.	Riigikogu			0,797				
69.	President	0,801						
70.	Politsei	0,711				0,534		
71.	Pangad		0,739	0,470				
72.	Kohtusüsteem		0,825					
73.	Eesti Televisioon	0,937						
74.	Eratelekanalid	0,679						
75.	Ajalehed	0,855						
76.	Eesti Raadio	0,876						
77.	Eraraadiod	0,696	0,605					
78.	Internetiportaalid	-0,460	0,790					
79.	Ettevõtjad	0,482	0,571		0,409			
80.	Teadlased					0,861		
81.	Kultuuritegelased							0,894
82.	Poliitikud			0,791				
236.	Kui sageli pöördutakse Teie poole abi saamiseks?		0,607		0,554		0,430	
237.	Grupiosalus			0,553				
256.	Avalikel üritustel osalemise määr	0,473					0,568	
257.	Poliitilisel üritusel osalemise määr					0,501	0,593	
265.	Ettevõtlikkuse hinnang				0,793			
270.	Äriprojektides osalemise määr				0,788			
271.	Mittetulunduslike ettevõtmistes osalemise määr						0,782	

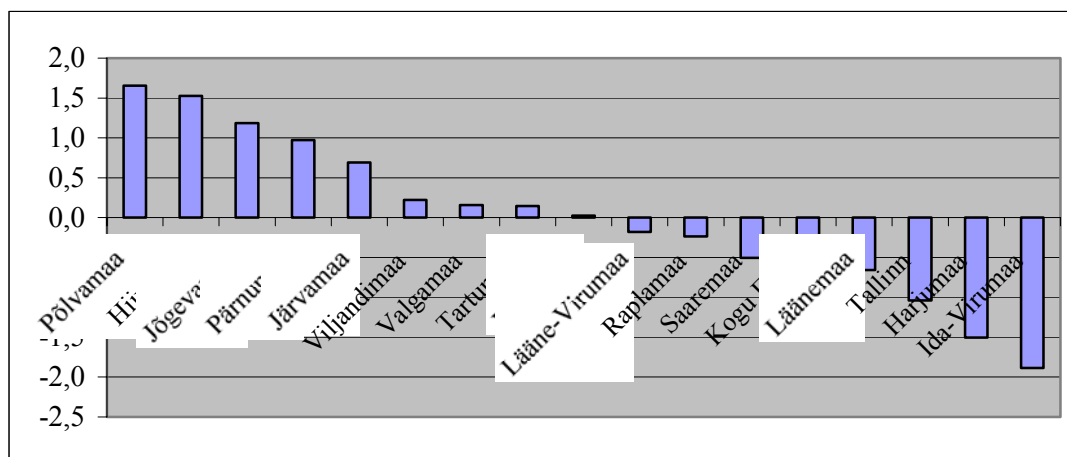
Allikas: "Mina. Maailma. Meedia" 2003, Maakonnad arvudes...2003. Autori arvutused.

⁸ Muutuja ees olev number näitab järjekorranumbrit "Mina. Maailm. Meedia" ankeedis. Vaata küsimusi lisa 2, lk 81.

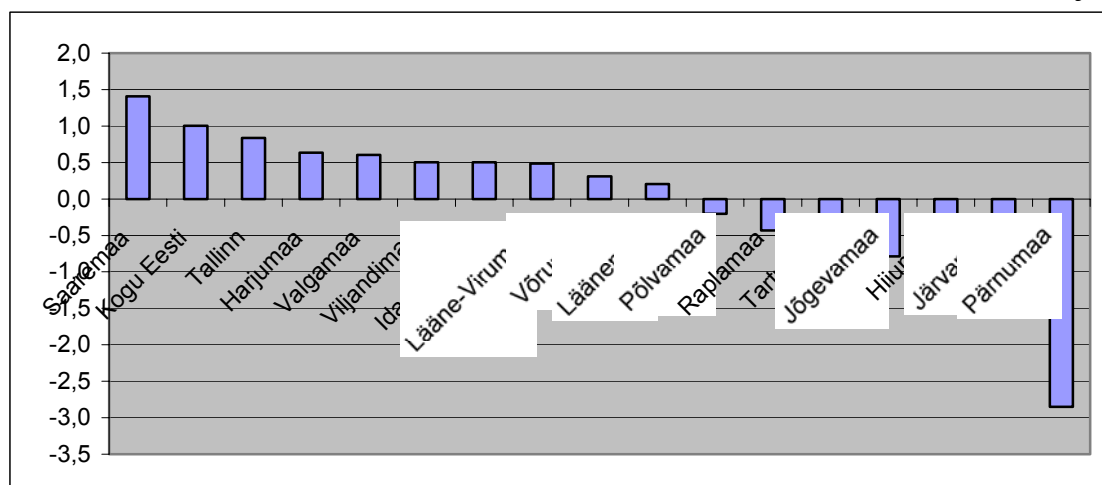
Komponentkaalud maakondade lõikes

Maakond	F1	F2	F3	F4	F5	F6
Kogu Eesti	-0.575	-0.204	-0.141	0.134	-0.167	-0.139
Tallinn	-1.039	-0.816	0.659	0.404	-0.119	-0.239
Harjumaa	-1.505	-0.786	0.517	0.212	-0.639	-0.809
Hiiumaa	1.528	-2.852	-0.789	-0.369	1.600	-0.147
Ida-Virumaa	-1.885	-0.854	-1.334	-1.070	-1.186	0.637
Järvamaa	0.693	0.503	-0.751	0.187	-1.278	1.130
Jõgevamaa	1.184	0.604	0.489	0.338	-0.935	1.277
Läänemaa	-0.658	-0.545	1.982	1.742	0.257	0.539
Lääne-Virumaa	-0.180	0.310	0.956	-0.892	0.557	-0.140
Pärnumaa	0.974	0.485	-0.812	0.993	-0.637	-1.270
Põlvamaa	1.654	-0.431	1.579	-1.427	-1.613	-0.172
Raplamaa	-0.237	1.407	0.579	-0.468	0.537	-1.896
Saaremaa	-0.506	1.003	-0.092	-1.836	1.325	1.756
Tartumaa	0.145	0.206	-1.199	0.169	-0.076	-0.895
Valgamaa	0.157	0.835	-0.679	-0.655	0.637	-1.157
Viljandimaa	0.222	0.633	0.346	0.932	1.798	0.736
Võrumaa	0.027	0.503	-1.310	1.605	-0.062	0.790

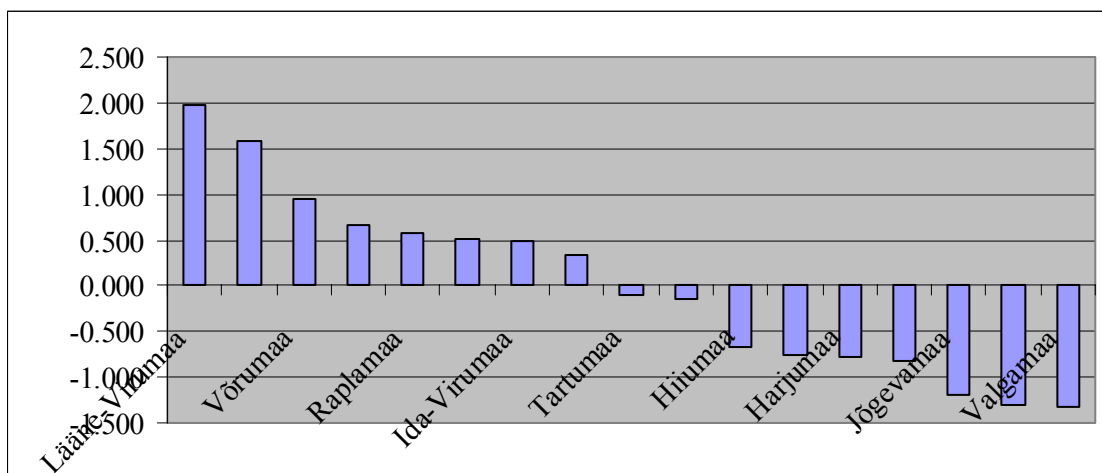
Allikas: "Mina. Maailma. Meedia" 2003. Autori arvutused.

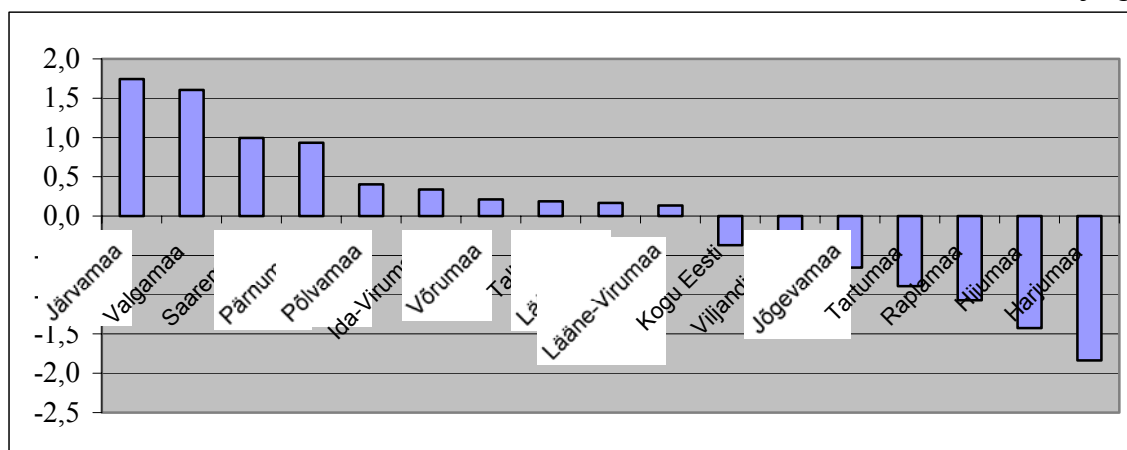
Joonis 1 Meedia usaldatavus (F1) maakondade lõikes. Autori arvutused (Maakonnad arvudes ... 2003).

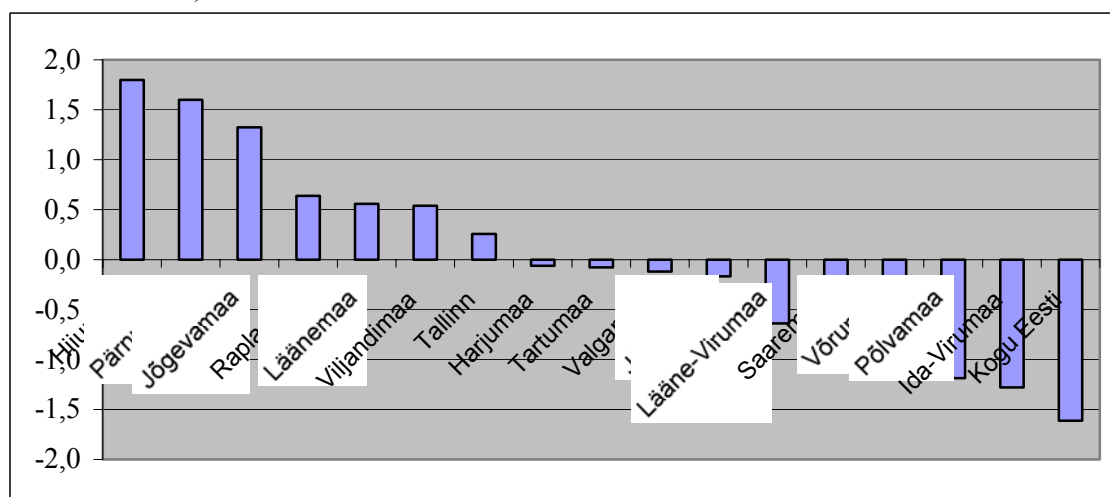
Joonis 2 Ühendav sotsiaalne kapital (F2) maakondade lõikes. Autori arvutused (Maakonnad arvudes ...2003).

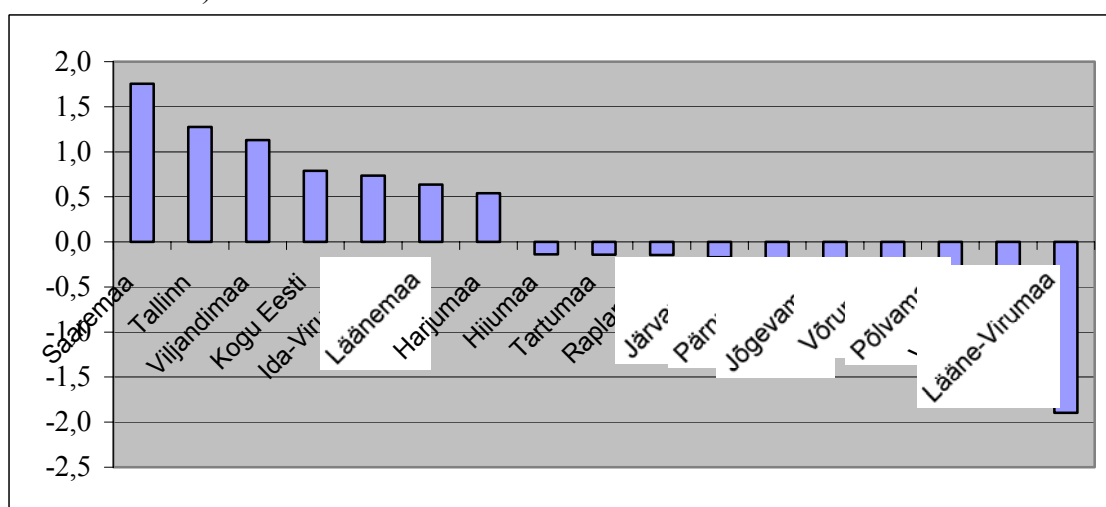
Joonis 3 Poliitiliste institutsioonide usaldatavus (F3) maakondade lõikes. Autori arvutused (Maakonnad arvudes ... 2003).

Joonis 4 Ettevõtlikkuse määr (F4) maakondade lõikes. Autori arvutused (Maakonnad arvudes... 2003).

Joonis 5 Arengupotentsiaal (F5) maakondade lõikes. Autori arvutused (Maakonnad arvudes ... 2003).

Joonis 6 Ühiskondlik aktiivsus (F6) maakondade lõikes. Autori arvutused (Maakonnad arvudes ... 2003).

Sotsiaalmajanduslike näitajate korrelatsioon sotsiaalse kapitali põhinäitajatega⁹

Tabeli veerud tähistavad järgmiste sotsiaalmajanduslike näitajate korrelatsioone vastavas reas esitatud sotsiaalse kapitali näitajaga:

- 1 Leibkonna-liikme neto-sissetulek aastas
- 2 Toidu-kulutuste osakaal kogu-kulutustes
- 3 Elu-aselele tehtavate kulutuste osakaal kogu-kulutustes
- 4 Oma-valitsuste tulumaksu laekumine
- 5 Registreeritud kuritegude arv 10 000 elaniku kohta
- 6 Töötuse määr ILO
- 7 Tööhõive määr

	1	2	3	4	5	6	7
Kui sageli pöördutakse Teie poole abi saamiseks?	-0,168	0,150	0,056	-0,325	0,148	0,223	-0,239
	(0,519)	(0,565)	(0,831)	(0,203)	(0,570)	(0,389)	(0,355)
Grupiosalus	0,141	-0,094	0,174	0,293	0,268	0,337	0,050
	(0,591)	(0,721)	(0,503)	(0,253)	(0,299)	(0,186)	(0,850)
Avalikel üritustel osalemise määr	-0,453	0,347	-0,321	-0,403	-0,298	0,475	-0,336
	(0,068)	(0,172)	(0,209)	(0,109)	(0,245)	(0,054)	(0,188)
Poliitilisel üritusel osalemise määr	-0,060	0,059	-0,436	0,074	-0,427	0,078	0,127
	(0,820)	(0,822)	(0,080)	(0,777)	(0,087)	(0,766)	(0,626)
Ettevõtlikkuse hinnang	-0,099	-0,072	-0,242	-0,186	0,023	-0,023	-0,162
	(0,705)	(0,782)	(0,350)	(0,474)	(0,929)	(0,931)	(0,535)
Äriprojektides osalemise määr	0,192	-0,328	0,087	0,184	0,320	0,106	0,242
	(0,460)	(0,199)	(0,740)	(0,480)	(0,211)	(0,686)	(0,349)
Mitte-tulunduslikes ettevõtmistes osalemise määr	-0,467	0,329	-0,207	-0,386	-0,226	0,319	-0,454
	(0,059)	(0,198)	(0,425)	(0,126)	(0,383)	(0,212)	(0,067)

Allikas: Autori arvutused ("Mina. Maailma. Meedia" 2003; "Linnad ja vallad..." 2003, "Maakonnad arvudes..." 2003).

⁹ Arv korrelatsioonikordaja all (sulgudes) näitab antud kordaja statistilist olulisust. Autori märkus.

Sotsiaalmajanduslike näitajate korrelatsioon sotsiaalse kapitali faktoritega¹⁰

	F1	F2	F3	F4	F5	F6
Leibkonnaliikme netosissetulek aastas	-0,458 (0,065)	-0,185 (0,477)	0,075 (0,775)	0,170 (0,514)	0,084 (0,750)	-0,382 (0,130)
Toidukulutuste osakaal kogukulutustes	0,383 (0,129)	0,278 (0,280)	-0,134 (0,607)	-0,378 (0,134)	-0,113 (0,666)	0,437 (0,080)
Eluasemele tehtavate kulutuste osakaal kogukulutustes	-0,754(**) (0,000)	-0,192 (0,460)	-0,086 (0,744)	0,051 (0,847)	-0,425 (0,089)	-0,192 (0,460)
Omavalitsuste tulumaksu laekumine	-0,387 (0,125)	-0,454 (0,067)	0,138 (0,598)	0,082 (0,755)	0,157 (0,547)	-0,251 (0,332)
Registreeritud kuritegude arv 10 000 elaniku kohta	-0,548(*) (0,023)	-0,164 (0,529)	0,182 (0,485)	0,343 (0,178)	-0,395 (0,116)	-0,355 (0,162)
Töötuse määr ILO	0,013 (0,961)	-0,239 (0,355)	0,224 (0,388)	0,007 (0,980)	-0,409 (0,103)	0,459 (0,064)
Tööhõive määr	-0,471 (0,056)	-0,207 (0,425)	0,047 (0,857)	0,100 (0,703)	0,348 (0,171)	-0,246 (0,341)

Allikas: Autori arvutused ("Mina. Maailma. Meedia" 2003; "Linnad ja vallad..." 2003, "Maakonnad arvudes..." 2003).

¹⁰ Vt märkust lk 88.

Sotsiaalmajanduslike nätajate korrelatsioon sotsiaalse kapitali faktorite koondhinnetega¹¹

	F1+F2	F3+F6	F4+F5
Leibkonnaliikme netosissetulek aastas	0,055 (0,834)	0,357 (0,160)	-0,556(*) (0,020)
Toidukulutuste osakaal kogukulutustes	0,034 (0,897)	-0,265 (0,304)	0,489(*) (0,046)
Eluasemele tehtavate kulutuste osakaal kogukulutustes	-0,389 (0,123)	0,454 (0,067)	-0,447 (0,072)
Omaavalitsuste tulumaksu laekumine	0,021 (0,935)	0,342 (0,179)	-0,425 (0,089)
Registreeritud kuritegude arv 10 000 elaniku kohta	-0,352 (0,165)	0,302 (0,239)	-0,376 (0,137)
Töötuse määr ILO	-0,493(*) (0,044)	-0,032 (0,904)	0,354 (0,1639)
Tööhõive määr	0,281 (0,274)	0,324 (0,204)	-0,517(*) (0,034)

Allikas: Autori arvutused (“Mina. Maailma. Meedia” 2003; “Linnad ja vallad...” 2003, “Maakonnad arvudes...” 2003).

¹¹ Vt märkust lk 88.

SUMMARY

SOCIAL CAPITAL: MEASURING AND RELATIONS WITH SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT IN ESTONIAN REGIONS

Annemari Päll

"Your corn is ripe today; mine will be so tomorrow. It is profitable for us both that I should labour with you today, and that you should aid me tomorrow. I have no kindness for you, and know that you have as little for me. I will not, therefore, take any pains upon your account; and should I labour with you upon my own account, in expectation of a return, I know that I should be disappointed, and that I should in vain depend upon your gratitude. Here then I leave you to labour alone; you treat me in the same manner. The seasons change; and both of us lose our harvests for want of mutual confidence and security."

David Hume (18th century Scottish philosopher; reference by Putnam 2004)

The social capital approach to economic development has been of a wide interest in recent years. Though, the research in this field is still in initial state and the theoretical statements are rather the proposals supported by some empirical evidence. There are no results based on strong theoretical thesis to be used for example in formulation of economic policy. Previous is caused by different definitions of social capital by different authors. From the empirical side the most difficulties rise from measuring issues. In the overall argumentation it has been agreed that social capital has positive impact on community development, including economic development, on measuring issues, though, the concept is far from the unified approach.

In Estonia sociologists have mainly leaded the research on social capital. Concerning the developments in coming years, especially the integration into the European economy and therefore the sustainability and socio-economic cohesion will become more and more relevant for the economists as well. On government level we need to start considering European Union policy trends on primary level. Therefore the sustainability and regionally balanced economic development as well as social cohesion

will become the key issues in development orientation. On other hand, the increasing competition constraint and gaps in development generate the need for national measures to assure the sustainability and balance in socio-economic conditions. Therefore it is essential to study the causality and possible factors of socio-economic development, to give good bases for the decision makers.

Main problem in Estonia as to assure economic sustainability is still remaining gaps in regional development. Herewith the economic and social problems are closely entangled. The regions lacking in economic rates (for example Ida-Viru County and counties in South-Estonia) have tendency to have negative trends in social sphere as well (including crime rate, alcoholism, drug consumption) (Päll, 2003: 453). Hereby, if to assume, that the relation between social capital and socio-economic development is strongly positive, the strengthening of social capital in lacking regions would have positive affect on social and economic processes.

The objective of given study is to specify the role of social capital in the context of socio-economic development and to analyse possible relation between social capital and socio-economic indicators in Estonia to use these relations for influencing development processes in lacking regions. For achieving this objective the following tasks must be performed.

1. To explicate the conception of social capital and to create background to the analyses by giving the overview of thematic literature.
2. To analyse different social capital measuring methods and by using suitable method to evaluate social capital in Estonian regions.
3. To allocate theoretical approaches into Estonian socio-economic space in order to find relations between social capital and socio-economic indices.
4. On the assumption of given analyses to suggest possibilities for strenghtening of social capital in lacking regions.

The quotation from David Hume is provisionally the hypothesis of how the socio-economic processes work. In real life and as it comes out from the empirical analyses as well as from the social capital concept, the human being is not as rational as *homo economicus* could be. There is still something that influences people and the processes

around them. And this “something” is not work and labour or money but it is the input coming from the people and from the relations between people. Besides physical capital, human capital has its strong position in economic theory and there is a whole school of literature written in this field. Though, the social capital concept has found its way, because it has been discovered that the human capital is not enough to explain all the differences in development that are there between states, regions, nations.

Initially has the social capital been the branch of study of the sociologists and the “capital” has been added to “social” in order to give some “weight” to sociology by adding economic aspects. Similarly the social capital has become popular among economists — traditionally in economics the mathematical and statistical methods have been prevailing and the social aspects have been less considered. Taking social capital as one of the development factors helps to bring social issues into economics and study them more carefully.

Robert D. Putnam and James Coleman have written social capital discussions popular. There are hundreds and hundreds of analyses and writings based on their work. As the processes are fast and clearly observable in developing regions, including former Soviet Union countries, the most social capital studies dwell on the data derived from those regions.

Comparing Coleman’s and Putnam’s discussions, the first is more general. Coleman defines the social capital as something that makes possible the achievement of certain ends that would not be attainable in its absence. Putnam sees it more narrowly and focuses on social structures — by Putnam the social capital consists of trust, norms and networks, the coordination mechanisms to increase community efficiency.

The critic of the social capital concept is mostly directed to the conceptual caps. Different studies are always with the reference to Putnam or Coleman but the further analyses depends fully of authors’ definition and assumptions. As a point of view of the economists, the social capital theory lacks of empirical analyses and mathematical arguments. Though, comparing the time ten years ago, the literature has made through a major development. In order to aggregate different views and aspects of the social capital the classification and forms of social capital has been studied.

In recent academic literature the social capital concept has two main directions of studies. First direction is derived from Coleman's approach and considers social capital as a social resource that enables to benefit from the networks, from the relations between people.

Second branch of study that comes from Putnam's ideology is more popular and it sees social capital primarily on group level. On group level the discussions dwell on how certain groups develop and maintain social capital and how such social capital enhances group member's welfare. This approach is called as community approach to social capital and its popularity is explained by the practical usage of results of the analyses. Namely, the politicians and community decision makers can benefit from the results by using them to find innovative solutions and measures to decrease negative socio-economic trends. Community approach is the basis for analysis in given paper as well. The goal of the empirical analyses in this paper is to get approval of the connections between social capital and socio-economic indices. The assumption is that social capital is positive by its nature and that the socio-economic processes can be positively influenced through social capital.

The most problems in studying social capital rise from measuring issues. The quantitative analyses is problematic as the theoretical definitions are not in place. One way of measuring social capital is to use micro and macro data available from mainstream statistics. Also it has been suggested to use prisoners' dilemma and zero-sum games to describe social capital. Difficulty in using game theory methods is that in real situations these are not very easily applicable. General macro data, though, is easily available but it could be only used in comparative analysis with other countries, also this data is often not enough detailed. For concrete situations most commonly used method is data collection by individual questionnaires. Data from surveys is detailed and social capital specific but it is also the most expensive way of data collection.

In given paper the relations between social capital and socio-economic development are viewed as part of the sustainable development. Important components of sustainability are the well-being and cohesion in society. The sustainability indicators in Estonia show that our development is not regionally balanced and that the society is fragmented,

there are gaps in standards of livings and the coherence is weak. According to this, the social capital is supposedly weak as well. This assumption is also proven by empirical which is carried out using different measuring methods.

The empirical analysis in given paper is based on the results of the survey "Me, the Media and the World" that was carried out by the Department of Journalism and Communication of the University of Tartu within the research project "Formation of the 21st Century Media Society in Estonia" financed by Governmental Scientific Research Support Scheme. This survey used the principle of territorially representative random sample; altogether 1470 Estonian inhabitants aged between 15 and 74 years were interviewed. The research company Faktum did the fieldwork during December 2002 and January 2003.

For the evaluations of social capital the results on above-mentioned survey were adapted to method suggested by the World Bank. Factor analyses gave the best results — from 27 initial indicators 7 factors were derived, from which 6 are interpreted as social capital factors:

No	Social capital factors
F1	Trust in media
F2	Linking social capital
F3	Trust in political institutions
F4	Level of entreprisingness
F5	Development potential
F6	Community activism

Working with Estonian regional data is complicated as there is only 15 counties to use as observations and there are no systematically collected data to use time series. It is also of great importance which method to use as different data sets and different methods give the results that are not really comparable. Though, in general, the tendency that economic well-being is not definitely complementary to strong socio-economic indicators, could be observed. That means also, that economic success does not mean that there are strong outcomes in social capital. From the analyses its comes out that from social capital point of view Saare and Viljandi and also Lääne County are the most developed; Valga, Tartu and Rapla Counties on the contrary take weaker positions.

Identifying the relations between social capital and socio-economic indicators the correlation analyses was used. According to given data these relations are very weak and statistically irrelevant. Statistically relevant results were found only in correlations with social capital factors and the aggregate factors of social capital. In general it is possible to bring out three main findings:

1. In Estonian regions there are two social capital aspects that are related to socio-economic indices; trust in media and political activism;
2. Standards of livings and security are correlated with social capital;
3. Linking social capital is correlated with unemployment rate through the aggregate factor of social capital, namely through F1+F2.

These findings bear out the influence of public affairs to fragmentation of the society. Trust in media and political activism show the coherency in regions and when adding the linking social capital the correlation with unemployment can be observed. Hence, the coherence and well being as main aspects of sustainable development can be influenced through the relations between social capital aspects and socio-economic indices.

For politicians and community decision makers it could be useful to focus on increasing the political activism and the role of the media. Also networking processes are important, national measures taken are definitely necessary and hopefully they give desired results. In general it is necessary to increase the knowledge of social capital and its importance, because the notion of social capital needs the recognition to have its full impact.

In academic circles the situation is the same — more research and systematic analyses are needed to get better results and also practical results that could be used by people mentioned above. As these area of research is already very popular among the academic circles elsewhere, it is gaining its interest also in Estonia. The main idea of bringing this issue closer to the public is to use this knowledge in practise and with the reference to Hume we have to learn to labour for each other just for not losing our harvests for want of mutual confidence and security.

[hk1]Mille kohta see viide käib?